

zealos

Studies in the Humanities, Social Sciences, Arts & Design

vol.3
2025

zealos

Studies in the Humanities, Social Sciences, Arts & Design

vol.3

2025

Zealos: Studies in the Humanities, Social Sciences, Arts & Design is an annual peer-reviewed and open-access journal published by the School of Humanities and Social Sciences of the University of Nicosia.

ISSN 2672-877X (print) | ISSN 2672-8788 (online)

Editorial Committee | University of Nicosia

Ioulia Papageorgi, Professor
Rossie Terzieva-Artemis, Professor
Christine Savvidou Assoc. Professor
Georgios Georgiou Assist. Professor
Klimis Mastoridis, Professor

Editorial Board

Saqer A. Almarri, New York University Abu Dhabi, United Arab Emirates
Mario Bosincu, University of Sassari, Italy
Mike Hadjimichael, University of Nicosia, Cyprus
Ana Hosne, National Scientific and Technical Research Council (CONICET), Argentina
Kika Ioannou, University of Nicosia, Cyprus
Rossi Ivanova, University of Wisconsin-Whitewater, USA
Nikolaos Mavropoulos, European University Institute, Italy
Michael Murphy, Post-doctoral research fellow, the Max Planck institute for Comparative and International Private Law, Germany
Gregory Neocleous, University of Nicosia, Cyprus
Petra Cerne Oven, University of Ljubljana, Academy of Fine Arts and Design, Slovenia
Christos Panagiotopoulos, University of Nicosia, Cyprus
Eleonora Papaleontiou Louca, European University Cyprus
Angela Petrou, University of Nicosia, Cyprus
Barbara Predan, University of Ljubljana, Academy of Fine Arts and Design, Slovenia
Sumana Roy, Ashoka University, India
Christine Savvidou, University of Nicosia, Cyprus
Mark Sullman, University of Nicosia, Cyprus
Petra Tournay Theodotou, European University Cyprus, Cyprus
Nikos Trimikliniotis, University of Nicosia, Cyprus
Evanthia Tselika, University of Nicosia, Cyprus
Asun Lopez Varela, University of Madrid, Spain
Avra Xepapadakou, University of Nicosia, Cyprus

Secretarial Support–Communication

Despina Ioannou, SHSS Dean's Office

Supervision of Production

Klimis Mastoridis

<http://www.zealos.org/>

Where to submit: shss.zealosubmissions@unic.ac.cy

For more information: shss.zealos@unic.ac.cy

CONTENTS/ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 5** The 2025 volume of *Zealos*
KLIMIS MASTORIDIS
- 7** English as a Lingua Franca: a tool for inclusion or exclusion?
ELSA GEBARA, ARETOUSA GIANNAKOU
- 23** Social representations of English among Mexican medical students
ANNA VITALIEVNA SOKOLOVA GRINOVIEVKAYA,
OFELIA GÓMEZ LANDEROS
- 43** Social stories as an intervention method for individuals with
autism: a descriptive review of seven meta-analyses
DIMITRIS VROIKOS, IOANNA AIVATZIDOU
- 61** Cultural traditions in the digital age: exploring post-birth
pregnancy reveals among people of Nigerian descent on social
media
ANGELA AJE INYANG, MIKE HAJIMICHAEL
- 81** Ο Κύπριος ευπατρίδης και εθνικός ευεργέτης Βερνάρδος Άκρης
(;-1667)
ΛΟΥΚΑΣ Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ
- 93** Η βυζαντινή αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία στις χρυσές
νομισματικές εκδόσεις της πρωτοβυζαντινής περιόδου (4ος-μέσα
8ου αιώνα μ.Χ.)
ΦΩΤΕΙΝΗ ΝΤΑΝΤΑΛΙΑ ΔΡΑΚΟΥ

CONTRIBUTORS

A NOTE TO THE READERS

the 2025 volume of *Zealos*

Dear readers,

Welcome to the third volume of *Zealos: Studies in the Humanities, Social Sciences, Arts and Design*, the annual journal of the University of Nicosia's School of Humanities and Social Sciences.

As we present this volume, questions of language, culture and identity have never been more relevant. In an increasingly interconnected world, we witness both the remarkable convergence enabled by global communication and the vital necessity of preserving cultural diversity. The rapid transformation of traditional practices through digital platforms presents complex challenges: how can we embrace technological progress while safeguarding the heritage that defines our communities? These are not merely academic concerns, but lived realities that shape the experiences of students, educators and societies worldwide.

The interdisciplinary nature of *Zealos* reflects our commitment to examining these challenges from multiple perspectives. The 2025 volume features contributions that explore English as a lingua franca and its implications for linguistic diversity, investigate how medical education responds to global language demands, and examine interventions in special education. It also includes research that bridges the digital and traditional spheres, analysing how social media transforms cultural practices while raising important questions about heritage preservation. Alongside these are historical studies that highlight the enduring significance of cultural legacy and identity. Together, these works demonstrate the breadth and depth of humanistic enquiry.

The encouraging response to our previous volumes, both within and beyond our University, continues to motivate us to develop *Zealos* as a platform for rigorous and relevant scholarship. We are deeply grateful to our authors, and reviewers, for their invaluable contributions.

Our vision for *Zealos* remains unchanged: to serve as a vital bridge between academic research and societal needs by creating space for

diverse voices within our multicultural School community, while engaging with pressing global issues. The articles in this volume demonstrate that the Humanities are not detached from the challenges of our time but are in fact essential for understanding and addressing them.

We invite you to engage with the ideas presented in *Zealos*, reflect on the issues they raise and join us in the ongoing conversation about how scholarship can contribute to building a more just, inclusive and culturally rich future.

Thank you for your continued support of *Zealos* and our shared commitment to humanistic enquiry.

Klimis Mastoridis

*Dean, School of Humanities and Social Sciences,
University of Nicosia*

*Αγαπητοί αναγνώστες και
Αγαπητές αναγνώστριες,*

Καλώς ήρθατε στον τρίτο τόμο του περιοδικού *Ζήλος*, *Σπουδές στις Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες, τις Τέχνες και το Σχεδιασμό*, την ετήσια έκδοση της Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Λευκωσίας.

Τη στιγμή που παρουσιάζουμε αυτόν τον τόμο, θεωρούμε πως τα ζητήματα της γλώσσας, του πολιτισμού και της ταυτότητας δεν ήταν ποτέ πιο επίκαιρα. Σε έναν όλο και πιο διασυνδεδεμένο κόσμο, γινόμαστε μάρτυρες τόσο της αξιοσημείωτης σύγκλισης που καθιστά δυνατή η παγκόσμια επικοινωνία όσο και της ζωτικής ανάγκης διατήρησης της πολιτιστικής πολυμορφίας. Ο ταχύς μετασχηματισμός των παραδοσιακών πρακτικών μέσω των ψηφιακών πλατφορμών αναδεικνύει σύνθετες προκλήσεις: πώς μπορούμε να συμβαδίσουμε με την τεχνολογική πρόοδο και ταυτόχρονα να διαφυλάξουμε την κληρονομιά που καθορίζει τις κοινότητές μας; Αυτές δεν είναι απλώς ακαδημαϊκές ανησυχίες, αλλά πραγματικότητες που διαμορφώνουν τις εμπειρίες των φοιτητών, των εκπαιδευτικών και των κοινωνιών σε όλο τον κόσμο.

Ο διεπιστημονικός χαρακτήρας του περιοδικού αντικατοπτρίζει τη δέσμευσή μας να εξετάζουμε αυτές τις προκλήσεις από πολλαπλές οπτικές γωνίες. Ο τόμος του 2025 περιλαμβάνει εργασίες που διερευνούν την αγγλική γλώσσα ως *lingua franca* και τις επιπτώσεις της στη γλωσσική πολυμορφία. Παράλληλα, εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο η ιατρική εκπαίδευση ανταποκρίνεται στις παγκόσμιες γλωσσικές απαιτήσεις και συζητά παρεμβάσεις στην ειδική αγωγή. Περιλαμβάνει επίσης έρευνα που γεφυρώνει τον ψηφιακό και τον παραδοσιακό κόσμο, εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μετασχηματίζουν τις πολιτισμικές πρακτικές, ενώ θέτει σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τέλος, οι ιστορικές μελέτες υπογραμμίζουν τη διαχρονική σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτότητας. Συνολικά, αυτά τα άρθρα καταδεικνύουν το εύρος και το βάθος της ανθρωπιστικής έρευνας.

Η ενθαρρυντική ανταπόκριση στους προηγούμενους τόμους του *Ζήλου*, τόσο εντός όσο και εκτός του Πανεπιστημίου μας, συνεχίζει να μας παρακινεί να αναπτύξουμε το περιοδικό

ως πλατφόρμα για ουσιαστική και σχετική με τα επιστημονικά πεδία της Σχολής μας έρευνα. Είμαστε βαθιά ευγνώμονες στους συγγραφείς και τους κριτές μας για την ανεκτίμητη συμβολή τους.

Το όραμά μας για τον *Ζήλο* παραμένει αμετάβλητο: να λειτουργεί ως ζωτική γέφυρα μεταξύ της ακαδημαϊκής έρευνας και των κοινωνικών αναγκών, δημιουργώντας χώρο για διαφορετικές φωνές εντός της πολυπολιτισμικής κοινότητας της Σχολής μας, ενώ παράλληλα να ασχολείται με επείγοντα παγκόσμια ζητήματα. Τα άρθρα αυτού του τόμου επιβεβαιώνουν ότι οι Ανθρωπιστικές Επιστήμες δεν είναι αποκομμένες από τις προκλήσεις της εποχής μας, αλλά στην πραγματικότητα είναι απαραίτητες για την κατανόηση και την αντιμετώπισή τους.

Σας προσκαλούμε να εξερευνήσετε τις ιδέες που παρουσιάζονται στο περιοδικό, να στοχαστείτε πάνω στα ζητήματα που θέτουν και να συμμετάσχετε ενεργά μαζί μας στη συζήτηση για τη συμβολή της ακαδημαϊκής έρευνας στην οικοδόμηση ενός πιο δίκαιου, συμπεριληπτικού και πολιτισμικά πλούσιου μέλλοντος.

Σας ευχαριστούμε για τη σταθερή υποστήριξή σας στο *Ζήλο* και παραμένουμε πιστοί στην κοινή μας δέσμευση στην ανθρωπιστική έρευνα.

Κλήμης Μαστορίδης

*Κοσμήτορας, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
και Κοινωνικών Επιστημών,
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας*

ENGLISH AS A LINGUA FRANCA: A TOOL FOR INCLUSION OR EXCLUSION?

► ELSA GEBARA, MA

University of Nicosia, Cyprus
gebaraelsa@gmail.com

► ARETOUSA GIANNAKOU, PhD

University of Nicosia, Cyprus
giannakou.a@unic.ac.cy

Abstract

This paper explores the notion of English as a Lingua Franca (ELF) from two opposite perspectives: ELF as a powerful unifying force and ELF as a potential threat to linguistic diversity. The first part explores how ELF is bringing the world together in fields such as education, business, and tourism. On the other hand, the second part examines the concepts of linguistic imperialism and language shift using the US context as one example to illustrate potential threats to language diversity. The last section reconsiders the perception of ELF as a threat by redefining it and featuring common cases of language maintenance. Finally, learners of English as a second or foreign language should be introduced to concepts such as ELF to enhance their classroom experience and develop realistic expectations.

Keywords: English as Lingua Franca (ELF), Native English speaker (NES), Non-native English Speaker (NNES), English as a Second/Foreign Language (ESL/EFL)

1. Introduction

“These days if you don’t know English, you are blind” (Lee, 2016, p. 334). This striking statement by a senior Korean citizen perfectly describes the state that the English language has reached on a global scale today. With its vivid metaphor, it encapsulates the widespread perception of English as indispensable for participation in contemporary social, academic, and economic life and foregrounds the central issue explored in this paper: The global reach of English as a lingua franca (ELF) and the implications that this perceived necessity holds in different domains of social life.

English has dominated the world, and earned the title of lingua franca, as Latin had once been. The rise of ELF is mostly due to geopolitical reasons, stemming from economic power. English is the language of business, science, and technology, among other fields (e.g., Seidlhofer, 2011; Sifakis, 2014). It serves as the primary language at international summits, facilitating communication across nationalities and cultures. Sometimes, it may also force some communities to repress their own language in service of

speaking English. This paper explores the dual nature of English in the global context, focusing on the tension between its practical utility and the potential cultural cost of its global dominance.

The term *lingua franca* originated from the Arabic *lisan al farang*, which referred to an intermediary language used by Arabic speakers to communicate with Western European foreigners (House, 2003). In general terms, communication in English between individuals from different linguistic and cultural backgrounds is defined as ELF (Cogo, 2015; Ishikawa, & Jenkins, 2019; Mauranen, 2022; Mendes de Oliveira, 2023; Seidlhofer, 2011). The implication that English is now predominantly spoken by bilinguals and multilinguals, also called non-native English speakers (NNES), means that it “is now a plurilithic language with diverse and complex pronunciations, grammars, vocabulary, discourse and pragmatic conventions, and cultural conceptualizations” (Marlina & Xu, 2018, p. 1). Thus, we can safely say that users of ELF do not belong to a distinct community (Mauranen, 2018), nor is there a clear threshold level of English proficiency required for participation in ELF interactions (Canagarajah, 2007). As a result, a typical ELF setting is characterized by negotiation of meaning and a minimal focus on accuracy, prioritizing effective communication (Marlina & Xu, 2018).

The power that ELF holds is twofold, reflecting a rather complex picture related to global linguistic interaction. While it fosters cross-cultural communication and mutual understanding, its widespread influence also raises concerns about linguistic homogenization. This topic is addressed based on the following research questions:

- (1) How does the global spread of ELF foster inclusion, communication, and mobility across education, society, and the economy?
- (2) How does ELF endanger multilingualism, minority-language maintenance, and cultural diversity, and in what ways are these effects visible in daily life, education, or migration?
- (3) How can ESL/EFL teaching address ELF's benefits and challenges while promoting plurilingualism and intercultural competence?

The methodology of this paper consists of a brief review of relevant literature, which provides a foundation for discussing key perspectives and findings on ELF in education and socioeconomic contexts. The first part of this paper looks at how English can be a positive force bringing the world together, while the second part explores its potential threat to language diversity. The discussion and conclusion synthesize these perspectives, highlighting implications for language policy and suggesting directions for future research.

2. ELF as a unifying force across cultures and contexts

In this section, ELF will be explored through a positive unifying lens, highlighting its role in fostering global cohesion across various fields, including education and socioeconomics.

2.1. ELF in education: Communication and global mobility

As previously mentioned, one of the most prominent features of ELF is its emphasis on negotiation of meaning, while strict accuracy in grammar and pronunciation is often considered less critical (Kaypak & Ortaçtepe, 2014; Ke & Cahyani, 2014; Marlina & Xu, 2018; Nogami, 2020). This highlights a key characteristic of ELF: English is no longer the exclusive property of native English speaker (ENS) communities but functions as a contact language in multicultural and multilingual contexts. Furthermore, ELF users typically do not prioritize attaining native-speaker-like pragmatic competence (House, 2003), focusing instead on effective communication. These insights have clear relevance for education at all levels, as ELF can facilitate participation, inclusion, and communication in increasingly diverse classrooms (see e.g., Giannakou & Karalia, 2023). The current section, however, will focus specifically on higher education, where ELF plays a crucial role in enabling global interaction and mobility among students and teachers in academic settings.

In a study by Ke and Cahyani (2014) on ELF in online written communication, 58 Taiwanese university students were asked to exchange written messages in many forms (emails, forum discussions, and live chat) with Indonesian students. The findings showed that only five students considered that correct grammar is equivalent to intelligible communication, while the majority became aware that their NNES pen pals' English is influenced by their mother tongue, and therefore not perfect in terms of NES standards (Ke & Cahyani, 2014). As a result of the widespread use of ELF, there is also more awareness regarding the different varieties of English called World Englishes (e.g., Indian English, Nigerian English, Chinese English), which stem from the diverse cultures where NNES use English. For instance, in a study on 104 Turkish students from a university English Department, more than half of them "agreed on the idea that in the future there might be a variety of English in Turkey" (Tosuncuoğlu & Kırmızı, 2019, p. 168).

A common student experience that raises their awareness on the different aspects of ELF is the study abroad experience such as Erasmus. Kaypak and Ortaçtepe (2014) surveyed 53 Turkish Erasmus students to find out how their five-month stay abroad shaped their beliefs about ELF. The participants generally perceived ELF in a positive or neutral light, since it facilitates communication in different ELF contexts. Results also showed that students began to believe that having good mastery of English is independent of cultural knowledge of English-speaking countries such as the UK, the US, and Australia. This clearly indicates that English is no longer owned by its "native speakers".

Furthermore, Llanes et al.'s (2016) study on 39 Catalan/Spanish Erasmus students who went to a non-English speaking country demonstrated significant improvement in general English as a second/foreign language (ESL/EFL) proficiency and written lexical complexity. This may be due to using ELF in both formal and

informal contexts. The former refers to the use of English in performing academic tasks, and the latter is the socializing aspect of the study abroad experience. Since these universities usually host students from many countries at a time, there is also further opportunity for developing intercultural communication in English. Thus, in academic settings, ELF is usually seen in a positive light as a tool for effective communication and collaboration between educational institutions around the globe.

More recently, Giannakou and Zampiaki (2025) examined the role of ELF in the teaching and learning of Greek as a second/foreign language (L2) among Erasmus+ students and teachers in a Greek university. Drawing on questionnaires, interviews, and classroom observations, they explored attitudes toward ELF and its pedagogical implications. Their findings show that both groups (language learners and teachers) view ELF positively, especially in the early stages of L2 instruction, valuing it as a means of fostering inclusivity, facilitating communication, and supporting learning in multilingual classrooms. The authors highlight the benefits of translanguaging and argue that mindful use of learners' full linguistic repertoires, including ELF, can promote plurilingualism.

Moreover, in the higher education context, Phillipson (2008), in categorizing different purposes of ELF, referred to academic English as *lingua academica*, underscoring its significance as the dominant language for academic discourse, research collaboration, and knowledge production worldwide (cf. Section 3.2). This highlights the role of English not merely as a communication tool, but as a medium through which academic knowledge is constructed, disseminated, and evaluated across international contexts. Its status as *lingua academica* also facilitates mobility among scholars, access to global research networks, and participation in international conferences and publications, making ELF a central element in shaping academic careers and fostering intercultural scholarly exchange.

2.2. ELF in global socioeconomic interactions

English is closely tied to globalization and has proven to be a useful tool for the development of social and economic interactions worldwide. Lee (2016) interviewed 15 working-class senior citizens from a public senior citizen center in Seoul, South Korea. These participants expressed frustration toward not knowing any English. Despite these language barriers, they viewed globalization as a pathway for Korea to become an "advanced nation" (p. 342) and showed interest in taking formal English classes to better integrate into their changing society.

In the world of business, English serves as a critical tool for international communication. Business English as a Lingua Franca (BELF) is widely used in overseas business, while a mix of English and the home language is employed domestically. Takino (2020) studied 34 Japanese businesspeople with 20 to 30 years of experience and found that the English used in business settings is not standard monolingual English but a version where

they “draw upon their linguistic repertoires to facilitate and accommodate ‘BELF communication’” (p. 248). Switching between English and the home language ensures better understandability and inclusion, even in non-English-speaking business fields. This adaptability is crucial as the majority of business-related degrees worldwide are taught in English, which later transfers into the workplace. Moreover, a growing number of companies worldwide are interested in doing business overseas, where they rarely share one mother tongue; therefore, BELF is essential.

A major business field where English has become indispensable is tourism. With the rise of global travel, language is seldom a hindrance since there is an expectation among tourists that English will be used and understood in any tourist destination worldwide (Lee & Lee, 2023). This linguistic ubiquity has transformed the global tourism landscape, creating a standardized communication framework that enables travelers to navigate diverse cultural contexts with increasing ease and confidence, while simultaneously reshaping local hospitality industries (Fox, 2008; Lee & Lee, 2023).

The significance of English in business is further emphasized by its role in facilitating international trade and investment. According to a study by Björkman (2016), English has become the primary medium for communication in multinational corporations, enabling seamless interaction across different linguistic backgrounds. This trend underscores the necessity for proficiency in English to participate effectively in the global economy.

Additionally, the widespread use of English in business contexts has led to the development of specific linguistic competencies. Kankaanranta and Louhiala-Salminen (2013) highlight the importance of BELF competence, which encompasses not only language skills but also intercultural communication abilities, to navigate the complexities of international business interactions successfully. This competence enables professionals to adapt their communication strategies to diverse cultural norms and expectations, facilitating effective collaboration across linguistic and cultural boundaries. Moreover, the dynamic nature of global business environments necessitates a flexible approach to communication, where understanding and negotiating cultural differences become as crucial as linguistic proficiency. In this context, BELF competence is not merely about linguistic accuracy but about achieving communicative goals through mutual understanding and respect for cultural diversity.

In conclusion, embracing ELF as a positive force requires an open-minded perspective that values all varieties of English equally, without perceiving any as deficient (Marlina & Xu, 2018). As discussed earlier, ELF serves as a unifying force among NNEs and between NES and NNEs. Moving forward, this analysis explores the extent to which the global dominance of English poses a threat to multilingualism and cultural diversity, and how such a threat may manifest in linguistic and cultural practices.

3. ELF – A threat to linguistic diversity?

ELF has been viewed by many as a threat to linguistic diversity, while others argue that it is far from being a threat. Below is a discussion of both points of view, exploring the concept of linguistic imperialism, highlighting the US linguistic context as a representative example, and, on the other side, some important evidence of heritage language maintenance.

3.1. The impact of ELF in linguistic diversity

3.1.1. *Linguistic imperialism*

Linguistic imperialism is a complex theoretical concept developed by Phillipson (1992, 1997), which explains how language ideologies (i.e., personal beliefs about language and identity) are used to justify and maintain the dominance of certain languages over others through structural and cultural inequalities. These language ideologies are often closely tied to political factors (e.g., dominant languages in post-colonial countries' education system), economic factors (i.e., a global North/global South country relations), and societal factors (e.g., gender and racial issues). For example, an assumption such as “only European languages are suited to the task of developing African economies and minds” (Phillipson, 1997, p. 240) is a result of a linguistic imperialism mindset. The negative implications of linguistic imperialism are rarely seen as problematic to native speakers of “dominant” languages such as English or French (Phillipson, 1997).

As for the global dominance of the English language, Phillipson (2007) traced it back to the power and influence of the US politics. During George W. Bush's presidential campaign in 2000, the perceived right for the US to “dominate the world” was explicitly stated, and later on spread to the world by way of foreign policy. One of the ways to achieve this was through language policy and a desire to spread the American standards and values worldwide. Let us take a look at some examples illustrating the presence of linguistic imperialism in day-to-day life.

On a practical level, some signs of English linguistic imperialism include NNES feeling nervous or uncomfortable when talking to NES, either because they feel inadequate and intimidated by their “standard” English communication, or because of their own perceived lack of English proficiency (Kaypak & Ortactepe, 2014; Lee & Lee, 2023; Nogami, 2020). This is due to the false assumption that English belongs to its “native speakers”, who often fail to realize they might be acting inconsiderate toward ELF users.

A study by Lee (2016) on 15 South Korean senior citizens also revealed signs of linguistic imperialism. Since English has flooded Korean audio-visual and printed media, the participants could not help but feel “a sense of falling behind” (p. 329), comparing their situation to “a disability”, feeling “like an idiot”, “blind”, and “illiterate” (p. 330), which heavily impacts their mental wellbeing on a day-to-day basis. Moreover, they reported that they feel disempowered and almost disrespected when spending time with their grandchildren who use a lot of English in daily communica-

tion. Sometimes, they pretend to understand it to avoid feelings of embarrassment and shame in front of the young generation.

In an ESL/EFL setting, linguistic imperialism can manifest in situations where learners, administrators, or parents prefer NES teachers over NNES teachers. In Tosuncuoglu and Kirmizi's (2019) survey of 44 English instructors and 104 university students from an English Language Department, 75% of participants preferred NES to NNES teachers. This is an alarming rate for two reasons. First, more than half of these students believed there would be a variety of Turkish English in the future, which indicated their openness to the idea of ELF and World Englishes. However, when it came to classroom practice, the majority adhered to a linguistic imperialism mindset, presumably trusting NES teachers' skills and professionalism over NNES teachers. Second, these were participants from a university English language department; thus, having a native speakerism mindset as future English teachers might continue the spread of this potentially harmful ideology in classroom practice.

In addition to preferring NES teachers, another sign of native speakerism (stemming from linguistic imperialism) is the link between English fluency and social class: "speakers with great English fluency [are] more intelligent, educated, smart, knowledgeable, and professional" (Lee & Lee, 2023, p. 63). This mindset is even found in Ke and Cahyani's (2014) study where most students agreed that grammar accuracy is less important in ELF contexts. However, some of them valued accurate pronunciation and wanted to sound like a NES. Some others were able to deconstruct this belief as a result of the study and became aware that it "might be a kind of worshipping foreign things" (Ke & Cahyani, 2014, p. 35), denoting a negative view of linguistic imperialism. It is worth mentioning here that learners' beliefs about language learning are dynamic and can change through noticing and self-reflection.

Thus, linguistic imperialism can be observed in many areas of daily life and classroom environments around the world, yet recognizing its potential harm requires open-mindedness and awareness. The next section takes a close look at the case of the US language policy and its consequences on the immigrant population as an illustrative example of how language dominance can affect multilingual communities.

3.1.2. Language shift and the example of the US context

In immigration contexts, language shift refers to the assimilation process of immigrants from their own (minority) language to the (majority) language of the host country. Montrul (2015) clarifies that the majority/minority distinction is purely socio-political, rather than inherent to the language itself. For instance, "global languages such as Spanish, English, Dutch, Portuguese, Hindi, Chinese, and so on are majority languages in their own territories but minority languages in diaspora contexts" (Montrul, 2015, p. 14). Language shift usually takes place by the third generation of immigrants in any country where there is migration, such as the

US and Australia. It tends to start at home by the second generation, especially if the kids were younger than five years old when they immigrated. In this case, they start using the majority language at home because of being extensively exposed to it in school (Garcia, 2009; Montrul, 2013).

It is worth mentioning a particular example of language shift that is not due to immigration but has happened in the home country itself, as a result of post-colonial education systems. In his article on linguistic imperialism, Phillipson (1996) observed that certain families in India were not literate in their mother tongue because of being educated in English-medium schools over two generations. This happened even when their mother tongue was the dominant state language. Thus, language shift can happen in any context where two (or more) languages are “competing”, and it is naturally the “strongest” (politically and economically) one that dominates regardless of it being an official state language or not.

The US context has drawn the attention of linguists for its restrictive policy toward language diversity, despite it being one of the most multicultural countries. For instance, the states of California, Arizona, and Massachusetts passed legislation for English-only instruction in 1998, 2000, and 2002 respectively, therefore minimizing the importance of bilingualism and bilingual education (Cohen & Wickens, 2015; Garcia, 2009). This puts immigrant children in these states in a position to enter transitional bilingual education programs, which ultimately aim for full monolingual English education. Cohen and Wickens (2015) looked at the case of three adolescent Mexican immigrants in the US who confirmed “that their ability to communicate in English had surpassed their ability to communicate in Spanish” (p. 10), despite Spanish still being spoken at home since their parents were not able to effectively communicate in English. Language shift ultimately leads to subtractive bilingualism, which is the learning of a second language at the expense of the first one. This process happens with “children developing a feeling that the home language is useless at school, and that only the school language is valued and assessed” (Garcia, 2009, p. 250). It also comes at the cost of losing the culture because of immigrating at a young age, as well as losing clear communication with parents and family members at home who only speak Spanish (Cohen & Wickens, 2015). This is in congruence with Baker and Wright’s (2021) claim that “the destruction of minority languages is the destruction of intimacy, family and community, often involving oppression of the weak by the strong” (p. 93). Moreover, the phenomenon of immigrating to a “powerful” nation, which can often be an English-speaking one, is a sufficient explanation of the shift to its majority language.

The US imposing English explicitly (through legislation) or implicitly (through promoting only one language) might sound to be expected: a nation wanting to protect its linguistic identity by preserving its only “official” language. However, English is not (yet) the official language of the US.¹ As Finegan (2014, p. 3)

1. In March 2025, President Donald Trump signed an executive order to make English the official language of the US, marking an unprecedented decision in the country’s 250 years of existence (Davies, 2025). It is still early to predict the political and socio-cultural impact of this decision.

asserts, “in fact, the United States does not have an official language – and has never had one”. This further proves the point about linguistic imperialism (see Section 3.1.1.): the power of the English language has reached this far because of the influence of American political and economic ideologies. For instance, the legislations against bilingual education mentioned above stem from such ideologies rather than empirical research evidence that proves the numerous and specific benefits of bilingualism and bilingual education (Cohen & Wickens, 2015).

To conclude, language shift is a common experience for immigrants in all contexts, and language shift to English in particular can be seen as a threat to one’s native language for practical reasons denoting political influence and economic power. The next section explores the opposing view by discussing ways in which minority language speakers strive to maintain their language.

3.2. ELF – Far from a threat to linguistic diversity?

House (2003) argues against the claim that ELF is a threat to language diversity. She reaffirms that ELF, by definition, is but an instrumental language used for communication among speakers who do not share a mother tongue. Therefore, ELF is not a language for identification: NNES usually identify with their own language and culture.

Furthermore, House (2003) and Montrul (2013), among others, mention the phenomenon of minority language speakers’ desire to acquire, reacquire, or develop their mother tongue skills by means of formal classroom instruction. This desire stems from a sentiment of wanting to reconnect with their identity, culture, and traditions. This was also reinforced in Cohen and Wicken’s (2015) study on three adolescent Mexican immigrants in the US, who enrolled in a “Spanish for Heritage Speakers” class in high school, as well as made personal efforts at home to maintain and improve their Spanish skills. Such classes may look like second language instruction to those speakers who switched to the majority language at a young age. They might have switched to English-only instruction before developing solid literacy skills in the mother tongue.

As previously mentioned, the US as a nation does not have an official language, but some states do: “Spanish in New Mexico and Hawaiian and English in Hawaii” (Finegan, 2014, p. 2). A minority language having an official status can provide a sense of “safety” to its speakers who share this point of view, even if the reality might look different (Phillipson, 1996).

On a global scale, there has been a considerable number of laws and agreements signed to protect the rights of minority language speakers, notably the right to be educated in the mother tongue. Examples include the UN Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (1992), the Delhi Declaration and Framework for Action at UNESCO’s Education for All Summit (1993), and the Universal Declaration of Linguistic Rights by UNESCO and other nongovernmental organizations (1996) (Garcia, 2009). In the Af-

rican context, Phillipson (1996) reports on the issue with putting such agreements to action: linguistic matters are often not perceived as urgent compared to other more “essential” political or economic decisions. We need a change in mindset and intentionality in order to reach the goals of these agreements in practice. As a result, the natural flow is that imperialistic languages dominate in practice, despite them not always having an official status. According to Garcia (2009), a common phenomenon around the world is for language-minority children to attend maintenance bilingual education programs as opposed to transitional bilingual education (see Section 3.1.2). Maintenance bilingual education programs aim at developing the child’s home language by using it as a medium of instruction alongside the majority language. However, this is an individual choice made by the parents who want their children to be fully literate in the home language as well.

Similarly, at the academic level, there have been initiatives such as the “Declaration of Multilingualism in Higher Education” by the European Civil Society Platform for Multilingualism (ECSPM). The online petition advocates for the use of languages other than English as the medium of instruction in university courses, the freedom for students to choose a language for research papers and projects, as well as regular use of translation tools and other technological resources in order to promote multilingualism in academia (ECSPM Multilingualism, 2023). From this perspective, the widespread use of English in academia can marginalize other languages, reinforcing linguistic hierarchies and limiting the visibility of knowledge produced in diverse linguistic contexts. Thus, English as *lingua academica* (Phillipson, 2008), although prevailing in research and scholarly exchange, is also critiqued due to the inequalities that it creates.

It is therefore observed that efforts to preserve minority languages and to promote linguistic diversity beyond English are often undertaken at the individual and community levels rather than through macro-level policy decisions (e.g., legislation and agreements). Ensuring the survival and vitality of diverse languages requires supportive policies that recognize multilingualism as a valuable resource.

4. ESL/EFL classroom implications

Introducing ESL/EFL learners worldwide to the concept of ELF, having discussions on the varieties of English, and designing tasks around multicultural settings may help them have a more flexible linguistic perspective and a sort of relief that they are not necessarily expected to perform at a NES, monolingual level. In fact, bilinguals should not be expected to function as two monolinguals in one individual, as their linguistic abilities are inherently dynamic and integrated rather than compartmentalized (Baker, 2021; Grosjean, 2010). Any language classroom, particularly ESL/EFL classrooms, should acknowledge the learner as a whole individual, embracing the cultural and linguistic backgrounds that they bring. It is essential that the classroom environment does

not attempt to reshape students by pressuring them to suppress or alter their authentic identities in order to conform to the learning setting. Instead, L2 learners should be actively encouraged in the classroom through explicit motivation, with a focus on raising awareness on the cognitive, social, and cultural benefits of being bilingual or multilingual. This cannot be achieved without effective teacher education on ELF and World Englishes (Macías & Mosquera-Pérez, 2024; Sifakis, 2014), as well as continuing professional development, particularly on heritage language maintenance and formal bilingual education, such as the state-funded heritage language programs in Sweden (Bohnacker et al., 2025) and Chinese community schools in the UK (Yiakoumetti, 2022).

5. Discussion

This paper has explored the dual nature of ELF in contemporary global contexts, examining both its unifying potential and its possible threats to linguistic diversity. The review of literature highlights that ELF is a dynamic and pragmatic tool, enabling effective communication across linguistic and cultural boundaries, particularly in higher education, business, and tourism contexts (Lee, 2016; Phillipson, 2008; Seidlhofer, 2011).

In higher education, ELF serves as a medium for academic discourse, research collaboration, and international mobility (Giannakou & Zampiaki, 2025; Phillipson, 2008). Studies on Erasmus students show that ELF fosters inclusivity and enhances the use of learners' full linguistic repertoires, promoting plurilingual competence and cross-cultural understanding (Giannakou & Zampiaki, 2025; Kaypak & Ortaçtepe, 2014; Llanes et al., 2016; Zampiaki & Giannakou, 2025). These findings support the argument that ELF, when understood as a flexible and negotiated means of communication, can empower learners and facilitate participation in multilingual academic environments.

In socioeconomic contexts, the role of ELF in business and tourism illustrates its practical value. Business ELF (BELF) enables professionals to communicate effectively across different linguistic backgrounds, drawing on both English and local languages to achieve mutual understanding (Kankaanranta & Louhiala-Salminen, 2013; Takino, 2020). Tourism similarly benefits from the widespread expectation of English as a global lingua franca, which creates standardized frameworks for interaction while supporting local economies (Fox, 2008; Lee & Lee, 2023). In both cases, ELF competence crucially includes intercultural skills, emphasizing flexibility, adaptability, and negotiation in communication.

However, the dominance of English also poses potential threats to minority languages and cultural diversity. Linguistic imperialism, native-speakerism, and language shift are key mechanisms through which English exerts influence, often subtly, in both formal education and everyday life (Phillipson, 1992, 1997; Lee, 2016; Tosuncuoğlu & Kırmızı, 2019; Cohen & Wickens, 2015). In the US context, policies favouring English-only instruction demonstrate how majority-language dominance can lead

to subtractive bilingualism and cultural loss among immigrant communities (Baker & Wright, 2021; Garcia, 2009). Yet, initiatives promoting heritage language maintenance, bilingual education, and multilingual practices in (higher) education show that these threats can be mitigated (Bohnacker et al., 2025; ECSPM Multilingualism, 2023; House, 2003; Yiakoumetti, 2022).

The implications for ESL/EFL classrooms are significant. Incorporating ELF awareness, World Englishes, and translanguaging practices allows learners to embrace their plurilingual identities, reducing anxiety related to “native-speaker” norms and fostering more authentic communicative competence (Baker, 2021; Grosjean, 2010; Macías & Mosquera-Pérez, 2024). Teacher education and professional development play a pivotal role in equipping educators to balance the practical benefits of ELF with the preservation of linguistic diversity.

In summary, ELF is both a unifying force and a potential source of exclusion. Its positive impact is maximized when multilingual perspectives are recognized, linguistic repertoires are fully utilized, and learners are supported to navigate ELF interactions without pressure to conform to monolingual NES norms. At the same time, careful attention to the effects on minority languages and cultural identity is necessary to prevent unintended negative consequences. Future research could further investigate strategies for integrating ELF-aware pedagogies across educational levels and in different professional domains, promoting both effective communication and linguistic diversity.

6. Conclusion

This study underscores the complex and ambivalent role of ELF, which can be perceived in both a positive and a negative light depending on individual views of language, language learning, and language ideologies. On one hand, the global reach of English functions as a unifying force that facilitates communication, mobility, and knowledge exchange across academic, social, and economic domains. On the other hand, its undeniable spread, supported by underlying political and economic power, can exert implicit pressure on minority-language speakers, who may shift to a majority language for socioeconomic survival. By bringing together literature from higher education, business, and immigration contexts, this paper highlights how ELF simultaneously fosters global connection and risks reinforcing linguistic hierarchies.

Despite these insights, this analysis is necessarily limited by its concise scope and reliance on a focused literature review rather than empirical fieldwork. As such, it cannot fully capture the diverse, localized experiences of ELF users or the long-term effects of English dominance on minority languages. Future studies could extend this work through longitudinal and comparative investigations of ELF practices across different regions and social strata, exploring, for example, how ELF interacts with heritage-language maintenance, translanguaging practices, and shift-

ing language policies. Such research would help identify strategies for balancing the communicative advantages of ELF with the imperative to sustain multilingualism and cultural diversity. Overall, the findings emphasize the need for educators, policymakers, and communities to view ELF not as a neutral medium but as a dynamic sociopolitical phenomenon, which requires ongoing critical engagement to ensure that its global benefits do not come at the expense of linguistic and cultural richness.

References

- Baker, C., & Wright, W. E. (2021). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (7th ed.). Multilingual Matters.
- Björkman, B. (2016). English as a Lingua Franca in the business domain (BELF). In *Investigating English in Europe: Contexts and Agendas* (pp. 89–92). De Gruyter Mouton.
- Bohnacker, U., Wehbe, P., Daravigka, K., & Haddad, R. (2025). Arabic heritage language education in Sweden: Opportunities and challenges. *European Educational Research Journal EERJ*. <https://doi.org/10.1177/14749041251318150>
- Canagarajah, S. (2007). Lingua Franca English, Multilingual Communities, and Language Acquisition. *The Modern Language Journal*, 91, 923–939. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2007.00678.x>
- Cogo, A. (2015). English as a Lingua Franca: Descriptions, Domains and Applications. In Bowles, H., Cogo, A. (Eds.), *International Perspectives on English as a Lingua Franca. International Perspectives on English Language Teaching*. Palgrave Macmillan, London.
- Cohen, J. & Wickens, C.M. (2015). Speaking English and the Loss of Heritage Language. *The Electronic Journal for English as a Second Language*, 18(4), 1–18.
- Davies, M. (2025, March 2). Trump makes English official language of US. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/articles/c2kgq5pzpllo>
- ECSPM Multilingualism. (2023). Declaration for Multilingualism in HE. *Change.org*. <https://www.change.org/p/help-make-higher-education-institutions-multilingual-spaces>
- Finegan, E. (2014). *Language: Its structure and use*. Wadsworth: Thomson. <https://courses.unic.ac.cy/mod/resource/view.php?id=2550941>
- Fox, R. (2008). English in tourism: A sociolinguistic perspective. *Tourism and Hospitality Management*, 14(1), 13–22. <https://doi.org/10.20867/thm.14.1.2>
- Garcia, O. (2009). *Bilingual Education in the 21st Century: A global perspective*. Wiley-Blackwell.
- Giannakou, A., & Karalia, K. (2023). Teaching the Greek language in multicultural classrooms using English as a lingua franca: Teachers’ perceptions, attitudes, and practices. *Societies*, 13(8), 180. <https://doi.org/10.3390/soc13080180>
- Giannakou, A., & Zampiaki, E. (2025). English as a lingua franca in Greek language courses: Views and attitudes from study abroad participants in the Erasmus+ program. *Study Abroad Research in Second Language Acquisition and International Education*. <https://doi.org/10.1075/sar.24018.gia>
- Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and reality*. Harvard University Press.
- House, J. (2003). English as a lingua franca: A threat to multilingualism? *Journal of Sociolinguistics*, 7(4), 556–578. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2003.00242.x>
- Ishikawa, T., & Jenkins, J. (2019). What is ELF? Introductory questions and answers for ELT professionals. *Center for English as a Lingua Franca Journal*, 5, 1–10.

- Kankaanranta, A., & Louhiala-Salminen, L. (2013). What language does global business speak? The concept and development of BELF. *Ibérica: Revista de la Asociación Europea de Lenguas para Fines Específicos*, 26, 17–34.
- Kaypak, E., & Ortaçtepe, D. (2014). Language learner beliefs and study abroad: A study on English as a lingua franca (ELF). *System*, 42, 355–367. <https://doi.org/10.1016/j.system.2014.01.005>
- Ke, I.-C., & Cahyani, H. (2014). Learning to become users of English as a Lingua Franca (ELF): How ELF online communication affects Taiwanese learners' beliefs of English. *System*, 46, 28–38. <https://doi.org/10.1016/j.system.2014.07.008>
- Lee, J. S. (2016). “Everywhere you go, you see English!”: Elderly women's perspectives on globalization and English. *Critical Inquiry in Language Studies*, 13(4), 319–350. <https://doi.org/10.1080/15427587.2016.1190654>
- Lee, K., & Lee, N. (2023). Korean tourists' perceptions of English as a lingua franca (ELF): a phenomenological approach. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 28(1), 56–69. <https://doi.org/10.1080/10941665.2023.2187703>
- Llanes, A., Arnó Macià, E., & Mancho Bares, G. (2016). Erasmus students using English as a lingua franca: does study abroad in a non-English-speaking country improve L2 English? *Language Learning Journal*, 44(3), 292–303. <https://doi.org/10.1080/09571736.2016.1198099>
- Macías, D. F., & Mosquera-Pérez, J. E. (2024). English as a lingua franca, world Englishes, and the preparation of language teachers: An awareness-raising experience in an English teacher education program in Colombia. *TESOL Journal*, 15(3). <https://doi.org/10.1002/tesj.789>
- Marlina, R. & Xu, Z. (2018) English as a Lingua Franca. In Liontas, J. I. (Eds), *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching* (Vol. 1, pp. 1–13). John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781118784235.eelt0667>
- Mauranen, A. (2018). Second Language Acquisition, world Englishes, and English as a Lingua Franca (ELF). *World Englishes*, 37(1), 106–119. <https://doi.org/10.1111/weng.12306>
- Mendes de Oliveira, M. (2023). English as a lingua franca and interculturality: navigating structure- and process-oriented perspectives in intercultural interactions. *Language and Intercultural Communication*, 24(2), 105–117. <https://doi.org/10.1080/14708477.2023.2254285>
- Montrul, S. (2013). Bilingualism and the Heritage Language Speaker. In Bhatia, T. K. & Ritchie, W. C. (Eds), *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism* (2nd ed., pp. 168–189). Blackwell Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118332382.ch7>
- Montrul, S. (2015). *The acquisition of heritage languages*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139030502.002>
- Nogami, Y. (2020). Study Abroad, Identity, and Attitude towards the English Language. In Konakahara, M., & Tsuchiya, K. (Eds.), *English as a Lingua Franca in Japan: towards multilingual practices* (1st ed., pp. 157–181) Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-33288-4>

- Phillipson, R. (1992). *Linguistic imperialism*. Oxford University Press.
- Phillipson, R. (1996). Linguistic imperialism: African perspectives. *ELT Journal*, 50(2), 160–167. <https://doi.org/10.1093/elt/50.2.160>
- Phillipson, R. (1997). Realities and myths of Linguistic Imperialism. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 18(3), 238–248. <https://doi.org/10.1080/01434639708666317>
- Phillipson, R. (2007). Linguistic imperialism: a conspiracy, or a conspiracy of silence? *Language Policy*, 6, 377–383. <https://doi.org/10.1007/s10993-007-9058-3>
- Phillipson, R. (2008). Lingua franca or lingua frankensteinia? English in European integration and globalisation1. *World Englishes*, 27(2), 250–267. <https://doi.org/10.1111/j.1467-971X.2008.00555.x>
- Seidlhofer, B. (2011). *Understanding English as a lingua franca*. Oxford: Oxford University Press.
- Sifakis, N. C. (2014). ELF awareness as an opportunity for change: a transformative perspective for ESOL teacher education. *Journal of English as a Lingua Franca*, 3(2), 317–335. <https://doi.org/10.1515/jelf-2014-0019>
- Takino, M. (2020). Bridging the Language Barrier in International Business: BELF and Multilingual Practices. In Konakahara, M., & Tsuchiya, K. (Eds.), *English as a Lingua Franca in Japan: towards multilingual practices* (pp. 233–254) Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-33288-4>
- Tosuncuoğlu, İ & Kırmızı, Ö. (2019). Views of university instructors and students on English as a Lingua Franca (ELF) and World Englishes (WES). *The Journal of Language and Linguistic Studies*, 15(1), 158–173. <http://dx.doi.org/10.17263/jlls.547692>
- Yiakoumetti, A. (2022). Teachers’ language use in United Kingdom Chinese community schools: Implications for heritage-language education. *Frontiers in Psychology*, 13:899428, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.899428>
- Zampiaki, E. & Giannakou, A. (2025). Functions of English as a lingua franca for Greek language learning in young adult university classrooms in Greece. In C. Savvidou, G. P. Georgiou, & A. Giannakou (Eds.), *Advances in Second and Foreign Language Acquisition: From Greek classrooms to global contexts* (pp. 3–31). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-94298-3_1

SOCIAL REPRESENTATIONS OF ENGLISH AMONG MEXICAN MEDICAL STUDENTS

► ANNA VITALIEVNA SOKOLOVA GRINOVIEVKAYA

Metropolitan Autonomous University, Mexico City, Mexico
avsg@correo.xoc.uam.mx

► OFELIA GÓMEZ LANDEROS

Metropolitan Autonomous University, Mexico City, Mexico
ogomez@correo.xoc.uam.mx

Abstract

English competence is essential in medicine, as it facilitates access to cutting-edge research, global communication, and international collaboration in the field. In this context, a study was conducted to examine social representations of English among 463 newly registered medical students at a Mexican public university between 2021 and 2023. It was part of a long-term investigation project focused on exploring the development of university students' critical thinking in relation to various aspects of their academic activities. SRs refer to shared beliefs and interpretations held by members of a social group regarding a particular social object. Using an open-ended question "What comes to your mind when you think of English?", the participants expressed their past and current interests, challenges, and reflections on acquiring this language, along with their thoughts on its role in medicine. The findings reveal that English transcends its linguistic utility, emerging as a social phenomenon. Most of the participants viewed it as a universal language fundamental for professional success, while also acknowledging frustrations involved in mastering it, which were often attributed to teaching methods or individual barriers. These results highlight both the instrumental and integrative value of this language in the students' personal and academic lives. In this case, the function of medical and language teachers is critical in supporting their efforts to become proficient in English.

Keywords: English language, global communication, medical education, social representations, university students

Introduction

The prominence of English in worldwide healthcare is indisputable, serving as the principal medium for academic research, international collaboration, and professional development (Chan, Mamat, & Nadarajah, 2022). In medical education, mastery of this language constitutes a core competence for students seeking academic excellence, professional advancement, and high-quality clinical service delivery in increasingly globalised contexts (Ángel Rodríguez, Alpizar León, & García Hernández, 2020). Despite its

importance, medical trainees' attitudes toward English are diverse (Lin et al., 2025). These viewpoints are influenced by previous and continuing experiences, both in formal instruction and informal exposure through social or digital environments. Thus, students often recognize English's instrumental value for accessing specialized knowledge, expanding professional opportunities, and enhancing academic and geographic mobility. However, certain individuals view it as challenging, due to extensive technical vocabulary, idiomatic expressions, and syntactic complexities (Deng, Zhou, & Al-Shaibani, 2022). For Spanish-speaking learners, lexical overlap with medical terminology derived from Latin may facilitate comprehension, yet significant differences in grammar and discourse conventions remain obstacles (Ruiz Rosendo, 2008).

Non-native English speakers in non-English-speaking countries often perceive English's dominance in academia and medicine as a form of linguistic imperialism, privileging certain linguistic communities while marginalizing others (Phillipson, 1992; Spolsky, 2019). These perspectives highlight the importance of considering the sociocultural, ethical, and political dimensions of English acquisition, particularly where global knowledge hierarchies intersect with local educational contexts. Understanding them clarifies the interplay of discourse, identity, and power in contemporary medical education.

Perceptions of English can be analysed through multiple theoretical perspectives. Cognitive Theory emphasizes internal mental processes in language learning, Sociocultural Theory point to the facilitating role of social interaction and culturally situated practices, and Critical Discourse Analysis examines embedded power relations and ideologies in linguistic practices. The study presented in this article, nevertheless, adopts Social Representation Theory as its primary framework. Originating from Moscovici (1961), this approach conceptualizes knowledge as socially constructed, offering tools to examine how collective beliefs, shared values, and socially mediated experiences shape understanding. Applied to language acquisition, it stresses the influence of cultural, societal, and institutional forces on both communicative competence and the symbolic valuation of a language.

The study examines how newly matriculated medical students at a public university in Mexico construct, negotiate, and internalize social representations (SRs) of English and the process of learning it. By considering their educational trajectories, cultural backgrounds, and everyday interactions, the research reveals how collective identities and shared meanings around this language emerge and are sustained within the medical education context. In this way, it provides an integrative perspective that goes beyond strictly linguistic or cognitive approaches, emphasizing the sociocultural, ideological, and institutional processes that shape English instruction and learning within a globalised educational context.

Concept and foundations of SRs

SRs offer a framework for understanding how individuals and groups collectively construct, negotiate, and communicate shared

interpretations of socially relevant phenomena. They constitute organized systems of values, ideas, and practices that enable communities to make sense of social reality and assign meaning to experiences (Moscovici, 1961). Rather than being private mental models, these representations are socially mediated, dynamic constructs shaped through communication, interaction, and cultural exchange (Jodelet, 1991). Moreover, they fulfil both cognitive and social functions: simplifying complex phenomena into accessible categories while fostering cohesion by reinforcing shared norms, collective identities, and symbolic boundaries (Bauer & Gaskell, 1999). Importantly, SRs are dynamic, evolving through interaction, negotiation, and contestation within broader sociocultural, historical, and institutional contexts (Jodelet, 1991).

According to Moscovici (1961), SRs have a tripartite structure comprising three interrelated dimensions: information, field of representation, and attitude. The informational dimension includes the knowledge, beliefs, and perceptions that form the cognitive foundation of a representation. The field of representation organizes and hierarchizes this information, showing how meanings are interconnected within the collective understanding of the group. The attitudinal dimension captures the evaluative stance (emotional, ideological, or axiological) through which members orient themselves toward the represented object, thereby guiding motivation and behaviour. The formation and transformation of SRs depend on the processes of anchoring and objectification (Moscovici, 1961). Anchoring interprets new phenomena through pre-existing cognitive and cultural frameworks, rendering the unfamiliar intelligible and socially manageable. Objectification, in turn, transforms abstract concepts into concrete, tangible images or symbols, facilitating communication and collective understanding. Together, these processes convert the abstract into the familiar and the intangible into the concrete, ensuring that representations are both socially functional and culturally transmissible.

Central to the theory is the concept of the social object, defined as any phenomenon, issue, practice, or entity that attains social relevance and is discursively constructed within a community (Moscovici, 1961). The emergence of a social object requires three conditions: collective relevance (the phenomenon concerns the group), discursive circulation (it is discussed, represented, or symbolized through communication), and cognitive anchoring (it is integrated into pre-existing frameworks of meaning). For example, objects such as 'English,' 'academic success,' or 'professional identity' acquire representational status as they are continuously discussed, evaluated, and redefined within academic and institutional discourses.

SRs in education

In learning environments, SRs offer a comprehensive framework for understanding how individuals construct, interpret, and engage with their academic and professional domains. As Chaib (2015) observes, these representations uncover the collective meanings underlying pedagogical processes, illustrating

how learners' perceptions are shaped by social interaction, cultural traditions, and institutional discourse. From this perspective, education is not merely a cognitive endeavour but a social process through which individuals internalize and reproduce shared systems of knowledge, values, and beliefs. Empirical research demonstrates that SRs influence students' motivation, attitudes, and self-efficacy, which in turn affect academic behaviours, learning strategies, and professional aspirations (Cook & Artino, 2016). Acting as mediating systems between participants and their educational settings, SRs organize experiences and provide frameworks for interpreting success, failure, and identity within the learning process. In higher education, they are particularly relevant for understanding how disciplinary cultures, institutional hierarchies, and sociolinguistic ideologies shape engagement with specialized knowledge. They highlight the dialogical and dynamic nature of knowledge, positioning learning as participation in social practices that simultaneously reflect and transform collective representations.

SRs of languages

Languages clearly qualify as social objects: they are socially and culturally embedded, carry symbolic meanings, and reflect power relations, identity, and social hierarchies. Consequently, according to Castellotti & Moore (2018), learners' motivation, engagement, and behaviour are influenced by how languages are represented within their communities. These authors point out that SRs of languages encompass beliefs about utility, prestige, accessibility, appropriate use, and assumptions about "proper" speakers.

In globalised contexts, English has emerged as the dominant academic and professional language, particularly in medicine. Learners' representations of English integrate instrumental perception, such as access to scientific literature, academic achievement, and professional mobility, with symbolic dimensions like prestige, modernity, and international inclusion. At the same time, this language may also be viewed critically as a vehicle of linguistic imperialism that marginalizes local languages and cultures, reflecting the ambivalent nature of SRs (Lai, 2021).

In higher education, SRs influence students' academic and professional development. Among first-year medical trainees, prior formal and informal exposure through schooling, media, travel, or social interaction shapes their expectations, learning strategies, and emotional engagement (Muthukumar et al., 2025). English is perceived either as a gateway to advanced medical knowledge and professional growth or as a demanding challenge. Cultural beliefs, past learning experiences, and prevailing social discourses further mediate these perceptions. Through anchoring and objectification, learners assimilate unfamiliar linguistic phenomena into existing cognitive frameworks and transform abstract concepts into culturally meaningful forms (Moscovici, 1961). For instance, medical terminology may be anchored to Spanish equivalents or objectified through metaphors that facilitate comprehension, retention, and motivation.

Medical education demonstrates how language serves both as a communication tool and as a conduit for accessing and producing scientific knowledge. Students' representations of English are shaped by expectations of professional competence, the perceived complexity of specialized terminology, prior exposure, and informal interactions. These opinions influence motivation, self-efficacy, and learning strategies, impacting both immediate performance and long-term career trajectories. Peers, instructors, media, and institutional discourses collectively construct and negotiate these beliefs. While students may valorize English as a marker of modernity and legitimacy, they also critique its hegemonic influence, reflecting its sociocultural and ideological significance.

Empirical research confirms these dynamics. Lasagabaster (2003) found that university students' attitudes toward English, Spanish, and Euskera were shaped by sociolinguistic factors, educational background, cognitive traits, socioeconomic status, and group affiliation, with attitudes toward English strongly correlating with proficiency. European studies emphasize the role of language images (perceptions of status, history, and utility), which often manifest as stereotypes reflecting social power and influencing learning (Candelier & Hermann-Brennecke, 1993; Zarate, 1993; Cain & De Pietro, 1997). These representations are conveyed through media, literature, professional materials, and classroom interactions, with teachers' attitudes and discourse shaping learners' perceptions (Moore & Py, 2011; Friedman, 2023).

SRs are closely tied to identity. Languages signal belonging, mobility, cultural capital, and heritage, affecting motivation, engagement, integration, and self-esteem (Cadavid-Múnera, 2022; Chen, Su, & Wang, 2024). Prestige and native-speaker ideals continue to influence pedagogy and learner confidence, normalized across institutional and digital contexts (Jovic, 2023; Guo, 2024). Curricula and materials both reflect and shape SRs: anglophone bias predominates in many textbooks, whereas local references enhance engagement and identity formation (Lopez & Martínez, 2023). From early childhood, learners develop representations through family, school, and media exposure, with metaphors such as "English is a key language" encoding hierarchy and utility (Cadavid-Múnera, 2022).

Classroom interactions play a key role in shaping and negotiating SRs. Teachers' beliefs about linguistic norms and utility influence pedagogy, feedback, assessment, and learner identity, while peers may reinforce or challenge these perceptions (Lőrincz, 2023). Beyond the classroom, language policies often reflect market-oriented representations, framing languages as tools for economic advancement or national prestige (Bourdieu, 1991). Alignment with community perceptions is particularly crucial in contexts such as minority-language revitalization (O'Rourke & Dayán-Fernández, 2024). Media and technology further encode SRs, sometimes perpetuating prestige biases, yet digital platforms also enable the inclusion of diverse speaker profiles and provide

opportunities to question established hierarchies (Panjaitan & Patria, 2024). Additionally, SRs encompass affective and embodied dimensions, where socio-emotional interventions can shape learners' attitudes and engagement (Chen, Su, & Wang, 2024; Pentón Herrera & Darragh, 2024).

Methodologically, research in this field often employs mixed and multimodal approaches such as drawings, interviews, and content analysis, situating SRs within specific sociolinguistic contexts and integrating cognitive or neuroscientific measures. Nevertheless, certain gaps remain, including a lack of longitudinal and intervention studies, limited cross-national comparisons, underdeveloped standardized measurement instruments, and insufficient exploration of local and minority languages.

The global dominance of English in medicine and its implications for healthcare

English has become the dominant language in medicine worldwide, reflecting both its practical utility and its role as a form of linguistic imperialism that shapes access, communication, and professional development in healthcare. Most leading medical research is published in English, making proficiency essential for keeping pace with scientific advances (Pascual-Leone et al., 2022). High-ranking journals, databases, and conferences predominantly operate in English, and most high-impact studies are disseminated through this language (Díaz-Rodríguez, Quintana-López, & de León-Riera, 2022). Proficiency allows medical professionals to critically evaluate research, participate in academic discourse, and apply evidence-based findings in clinical practice, whereas limited proficiency can hinder access to the latest methods and innovations (Remes-Troche, 2012; Goodfellow, 2012; Faraj, 2015; Wahyuni, 2021). Many medical technologies, devices, and protocols are introduced via English-language platforms, making the language a gateway to advanced care (Araujo Inastrilla & Solís Solís, 2023). Nevertheless, Spanish remains vital across Latin America and Spain, partially explaining why some Mexican students initially deprioritize English proficiency (Romero Arocha et al., 2024; Silva, 2019; Ulloa-Aguirre et al., 2020).

English also serves as the lingua franca of international medical collaboration. Proficiency enables healthcare professionals to engage in global health discussions, participate in joint research, and contribute to multinational clinical trials, fostering the development of new treatments, technologies, and policies (Schkinder, 2024). Fluency facilitates access to conferences, workshops, and professional networks, as well as collaborations with prestigious institutions, international funding, and advanced study abroad (Nguyen, 2024; Chan, Mamat, & Nadarajah, 2022). Thus, English enables cross-border scientific cooperation while reflecting structural inequities, as professionals lacking proficiency may face disadvantages in global medical participation.

In medical education, English proficiency is increasingly a prerequisite for academic success. It is central to licensing exams, certification programs, and comprehension of complex concepts, assignments, and professional discussions (Chan, Mamat, & Na-

darajah, 2022). Leading medical schools use English as the medium of instruction, and textbooks and online resources are often provided in English even in non-English-speaking countries (Alsuliman et al., 2019). Students pursuing international education or prestigious positions face stringent English requirements, illustrating its gatekeeping role and the global hierarchy of linguistic dominance in healthcare education (Wynter et al., 2019).

Beyond academia, English is crucial for patient communication, particularly in international medical missions, medical tourism, and global health initiatives (Wu et al., 2021; Caballero Martinez, Galvan De La Fuente, & Fong Flores, 2024). In Mexico, the expansion of medical tourism has made English essential for effective interaction with international patients (Fischer, 2022; Martínez Almanza, Morales, & Breceda Pérez, 2022). This illustrates how linguistic imperialism operates in practical healthcare, privileging English speakers while potentially marginalizing non-English-speaking professionals.

Although English is widely recognized as the *lingua franca* of medical education and practice, research examining this phenomenon from a social-psychological perspective in Spanish-speaking contexts is limited. Few studies explore the social and cognitive dynamics underlying English learning in health-related education. For instance, Jiménez Barraza (2022) found that students associate English with professional advancement, international mobility, and access to scientific knowledge, while also experiencing apprehension due to perceived difficulty or limited proficiency. Similarly, De Tagle Herrera (2013) reported that medical students view English as essential for accessing literature and participating in international conferences, yet weigh its benefits against the effort required to achieve proficiency. Camacho Imbachí et al. (2022) highlighted both symbolic and instrumental dimensions of English learning, including associations with modernity, scientific progress, and global communication.

Collectively, these studies underscore the practical and symbolic roles of English and the influence of SRs on learners' attitudes, perceptions, and behaviours. Research on newly matriculated Mexican medical students is scarce. Investigating their representations of English can illuminate how students navigate proficiency expectations, pressures from global linguistic hierarchies, and affective and motivational factors shaping engagement. This is particularly relevant in contexts of entrenched linguistic imperialism, where English dominates research dissemination, professional communication, and international collaboration, potentially marginalizing local languages and cultural knowledge (Phillipson, 1992; Crystal, 2003). Insights from such research can inform curriculum design, pedagogical strategies, and institutional policies to promote effective, contextually relevant language education and enhance access to global medical knowledge.

In Mexican higher medical education, English proficiency is essential for engaging with scientific literature, participating in international conferences, and integrating advances in clinical practice (Sierra-Galan, 2016; Pascual-Leone et al., 2022; Díaz-

Rodríguez, Quintana-López, & de León-Riera, 2022). Yet, many newly matriculated students demonstrate limited proficiency (Romero Arocha et al., 2024) and may hold ambivalent or negative perceptions of English. These perceptions, shaped by prior academic and social experiences and by the global dominance of English, reflect dynamics of linguistic imperialism. Such conditions can hinder motivation and engagement, as students confront both the instrumental necessity of this language for professional advancement and the socio-affective challenges of its learning. Understanding their social and cognitive representations of English is therefore essential to identify factors influencing motivation, guide pedagogical interventions, and support curriculum development in Spanish-speaking higher education contexts.

Study: SRs of English among Mexican medical students

Objective

The study aimed to identify and analyse the SRs of recently matriculated Mexican medical students regarding English. It examined students' attitudes, beliefs, and perceptions of this language as both an academic and professional tool, as well as a symbolically significant language in global and cultural contexts.

Contextual and institutional background

The research was conducted at a public university in Mexico City, which enrolls medical students through a trimester system, admitting new entrants twice annually. This structure allowed inclusion of multiple groups from six consecutive cohorts (2021–2023), ensuring diverse representation. The university provided a setting to explore how English influences students' academic and professional trajectories, particularly at the onset of their medical education, when exposure is primarily pre-university and not yet formalized in the curriculum.

Focusing on newly registered undergraduates enabled the assessment of English competence and attitudes before formal instruction – a critical stage, since students are expected to engage with English-language academic materials, including specialized medical texts and scientific publications. Examining initial perceptions provides insights into the formation of professional identities, motivation for learning, and this language anticipatory attitudes toward international academic engagement.

Although English is not mandatory at this university, it facilitates access to scientific literature, academic resources, and international professional networks. This context offers a strategic framework for examining how students socially represent this language during the early stages of their professional socialization in medicine.

Participants

The study included 463 students: 113 males (24.4%) and 350 females (73.6%), aged 17–34 years. All participants were Mexican nationals with prior English exposure through secondary and high school education, typically at A1–A2 level (CEFR). Eleven students (2.4%) had lived in English-speaking countries (USA,

UK, Canada), and 101 (21.8%) had pursued extracurricular English courses. Self-assessed proficiency varied: 9.3% “very good,” 39.5% “good,” 22% “fair,” 20.9% “poor,” and 8.3% “very poor.” This diversity in prior exposure and perceived competence enabled a nuanced analysis of SRs across different levels of familiarity and skill.

Methodology

The study employed a mixed-method design to explore both quantitative and qualitative dimensions of SRs. Data were collected using a structured demographic survey, covering age, gender, prior English instruction, international experience, and self-assessed proficiency, and an open-ended prompt: “What comes to mind when you think of English?” This elicited associative words, phrases, and narratives capturing symbolic, instrumental, and attitudinal dimensions.

Analysis combined quantitative coding and statistical examination in SPSS with qualitative thematic analysis. Themes were identified, guided by SR processes: anchoring, linking English to familiar contexts or prior experiences, and objectification, transforming abstract concepts into concrete categories such as academic success, career opportunities, or media engagement. Responses were organized into three dimensions: attitudes, field of representation, and information, by identifying representative phrases and testimonies and interpreting the meanings they conveyed.

This integrated approach supported methodological rigour, theoretical coherence, and careful operationalisation of SR constructs, helping to address previous concerns about epistemological clarity in representation research.”

Results

English competence from a multidimensional perspective

Thirteen percent of students emphasized English as essential for accessing scientific literature, textbooks, and international publications. Anchoring is evident in linking the language to familiar academic structures, while objectification appears in statements such as, “The majority of information is in English, so it is essential for my education.” Students perceived English not only instrumentally, as a resource for academic achievement, but also as integral to their emerging professional identity in medicine.

Thirty-two percent associated English proficiency with career advancement and employability. Anchoring occurs as students connect the language to tangible opportunities, including international internships, research, and global conferences. Objectification is reflected in metaphors like “opens doors to employment,” translating abstract career benefits into concrete cognitive representations. These SRs underscore the influence of worldwide labor market expectations on language-learning motivation.

Twenty-six percent conceptualized English as a universal lingua franca. Anchoring is seen in linking English to global communication and cross-cultural exchange, while objectification emerges in expressions such as “a universal language,” transforming abstract ideas into vivid metaphors. This category illustrates

integrative motivations, with English valued both instrumentally and as a medium for cultural connectivity and international participation.

Seventeen percent highlighted English in media and entertainment. Anchoring occurs through associations with familiar cultural content – films, music, and literature, while objectification is evident in statements like, “My favourite movies and series are in English.” This category reflects intrinsic motivation and identity formation, showing that engagement with English extends beyond academic and professional functions (Castro & Shelton-Strong, 2024).

Fifteen percent linked English to personal growth, mobility, and international experiences. Anchoring relates English to travel and concrete experiences, while objectification appears in expressions such as, “It helps with traveling.” These representations align with integrative motivations, emphasizing cultural engagement, worldview expansion, and intercultural competence (Chung & Long, 2024), positioning English as both a practical and symbolic tool for self-development.

Despite recognizing its importance, only ten percent reported difficulties, primarily in grammar, pronunciation, and listening comprehension. Anchoring is evident in mapping these challenges onto prior educational experiences, and objectification appears in statements like, “It’s difficult to speak fluently.” Notably, resilience emerged as a theme: many students highlighted persistence, reflecting the negotiation between perceived difficulty and long-term benefits.

Overall, these categories illustrate the interplay of anchoring and objectification, key processes in constructing SRs (Moscovici, 1961). English is anchored in concrete domains – academic, professional, and cultural, allowing students to interpret a socially salient phenomenon. Objectification materializes these representations through metaphors and tangible descriptors, trans-

Category	Frequency (number of students)	Percentage
Academic success	60	13
Professional success	146	32
Universal language	124	26.8
Popular culture and media	80	17.3
Personal development and travel	72	15.5
Challenges in learning English	46	10

Table 1
SRs: categories, frequencies and percentage.

lating abstract concepts into shared symbolic knowledge. Table 1 maps these processes, showing how academic and professional benefits (instrumental motivations) link to practical outcomes, while metaphoric representations of English as a universal language and cultural bridge reflect integrative motivations. Challenges and resilience highlight the dynamic negotiation inherent in SRs, where abstract ideals are continuously reconciled with practical realities.

Dimensions of SRs of English

To explore the multidimensional SRs of English among medical students, the data were interpreted through three interrelated dimensions: attitudes, field of representation, and informational perceptions. Participants' testimonies were analysed and organized to highlight recurring patterns and illustrate the variety of experiences and perspectives. Table 2 presents a selection of these insights, providing a clear overview of the ways in which students

Table 2

Dimensions of students' SRs.

Dimension	Phrases and selected testimonies	Interpretation
Attitudes	I enjoy learning new things; I like how it sounds; It is fun; I enjoy learning another language; It seems elegant and pleasant to the ear; I like speaking differently and its accent; I love listening to music in English; I would like to master it perfectly; It is difficult to learn; It sometimes feels monotonous; It is fascinating to understand another language; It attracts my attention; I enjoy communicating with people from other countries.	Testimonies reflect intrinsic motivation, aesthetic appreciation, and awareness of learning challenges, indicating generally positive attitudes alongside recognition of cognitive demands.
Field of representation	Professional and career opportunities (working in the U.S., career development, educational and professional mobility); access to academic and scientific information (books, articles, conferences, research); international communication and interaction (people from other countries, cultures, social and cultural exchange); travel and global mobility; practical application in daily life and education; learning languages as a cultural and social tool.	Testimonies reflect intrinsic motivation, aesthetic appreciation, and awareness of learning challenges, indicating generally positive attitudes alongside recognition of cognitive demands. English is perceived as a strategic instrument that facilitates academic, professional, and cultural opportunities, demonstrating both instrumental and social value.
Information	Most widely spoken language/lingua franca; present in books, music, films, and media; essential for accessing scientific and technical research; facilitates international communication; fundamental for academic studies and training; contributes to personal and professional development; essential in medicine and science; enhances vocabulary and understanding of other languages; tool for cultural and professional exchange; strategic language for education, research, and culture; global language and medium for social interaction.	English is regarded as a global cognitive and social resource, crucial for learning, research, and intercultural communication.

perceive and engage with English, encompassing personal, academic, and cultural dimensions while maintaining the richness of the original responses.

Thus, medical students perceive English as a multidimensional social object, reflecting a convergence of attitudes, professional aspirations, and informational awareness. They express enjoyment and fascination with the language, highlighting aesthetic appreciation, intrinsic motivation, and a keen interest in intercultural communication, while simultaneously recognizing the challenges posed by complex grammar, vocabulary, and practical application (Gardner, 1985). English is also viewed as a crucial instrument for professional growth and academic advancement, facilitating careers abroad, access to scientific literature, participation in international conferences, and cross-cultural engagement. In this sense, it functions as a mediator of social and professional opportunities, consistent with Moscovici's theoretical framework. Beyond its instrumental role, students recognize English as a dominant global language present across media, literature, and scientific resources, enabling research access, vocabulary expansion, and meaningful participation in international networks. Its strategic importance in medicine, science, education, and global communication underscores both its practical utility and symbolic significance (Crystal, 2003). Together, these dimensions reveal that students' engagement with English encompasses cognitive, affective, and social elements, suggesting that language education should simultaneously cultivate motivation, aesthetic appreciation, and intercultural competence while reinforcing academic and professional skills, promoting a holistic approach to English learning.

Discussion

The findings of this study illuminate the multidimensional SRs of English among medical students, revealing its significance across academic, professional, and personal domains. Analysis of six principal categories highlights the interplay of affective, instrumental, and cognitive perceptions, reflecting Moscovici's (1961) processes of anchoring and objectification.

Students generally exhibit positive attitudes toward English, demonstrating intrinsic motivation, curiosity, and aesthetic appreciation. Expressions such as "I enjoy learning new things," "It is fascinating to understand another language," and "I enjoy communicating with people from other countries" indicate engagement beyond utilitarian purposes, encompassing both affective and integrative motivations (Gardner, 1985). At the same time, students recognize challenges in grammar, pronunciation, and listening comprehension, reflecting awareness of the cognitive demands of language learning (Karimnia & Khodashenas, 2018; Alrashed & Abdel Latif, 2025). Anchoring connects English learning to prior educational experiences and familiar contexts, while objectification appears in metaphors such as "It helps with traveling" or "opens doors to employment," translating abstract motivations into tangible, shared representations.

English is also perceived as a strategic instrument for professional growth, academic advancement, and international engagement. Categories such as professional and academic success underscore its role in shaping career aspirations, accessing scientific literature, participating in conferences, and pursuing international mobility. These perceptions align with global trends in medical education, where English functions as the *lingua franca* of scientific knowledge and professional communication (Hamel, 2007). The dominance of English in journals and conferences exemplifies linguistic imperialism, privileging access and legitimizing global professional standards (Phillipson, 1992). Students' beliefs reflect both instrumental motivations, viewing English as a practical means to career advancement, and integrative motivations, recognizing the cultural and symbolic capital inherent in mastery of the language.

Moreover, the participants perceive English as a global cognitive and social resource, essential for accessing research, technical knowledge, and cross-cultural communication. Anchoring connects the language to concrete domains, such as scientific literature, media, and international exchange, while objectification transforms these domains into metaphors, including "a universal language" or "essential for my education." These processes demonstrate how English simultaneously serves practical needs and cultural-symbolic functions, reinforcing its role as a *lingua franca* in global health and higher education.

The convergence of attitudinal, representational, and informational dimensions positions English as a multidimensional social object for medical students. Instrumentally, it facilitates access to cutting-edge research, international collaboration, and career mobility. Affectively and integratively, it supports personal development, cultural engagement, and professional identity formation. At the same time, the prominence of English in medical education reflects elements of linguistic imperialism, influencing pedagogical practices and shaping perceptions of competence (Hamel, 2007). While proficiency provides opportunities, non-native speakers may experience marginalization, illustrating the tensions between global standards and local educational realities.

Across all dimensions, anchoring and objectification structure students' perceptions. Academic and professional goals are anchored in familiar objectives, such as mastering textbooks or securing internships abroad, while objectification materializes these aspirations through metaphors such as "opens doors" conveys tangible career benefits, and "universal language" evokes cultural connectivity. Even challenges are socially constructed through these processes, with resilience emerging as students negotiate the balance between difficulty and potential gain.

Conclusions

The study illustrates the multifaceted role of English at the very beginning of medical education. By applying Moscovici's Social Representation Theory, it explores how medical students con-

struct shared beliefs and attitudes about English, emphasizing its cognitive, instrumental, and affective significance. Uniquely, the study examines this phenomenon at the onset of students' university studies, grounding the analysis in their prior experiences and exposure to the language. English emerges not merely as a tool for accessing information, but as a socially and professionally valued resource that shapes students' identity, motivation, and aspirations within the medical field.

Students perceive English as essential for academic success, professional mobility, and participation in global scientific and medical communities. Beyond its practical utility, the language functions as a cultural and symbolic bridge, enabling engagement in international networks, access to scientific knowledge, and integration into broader professional landscapes. Processes of anchoring and objectification translate abstract notions of opportunity and competence into concrete, shared representations, allowing students to navigate both the advantages and challenges of learning English.

The study also highlights the dual nature of English in medical education. While proficiency supports research, clinical collaboration, and professional recognition, it simultaneously reflects dynamics of linguistic imperialism. The dominance of English in publications, conferences, and global discourse privileges native speakers and may limit equitable access for others. Students' awareness of these dynamics underscores the importance of critically engaging with language as both a functional and sociocultural instrument.

The findings underscore the importance of a pedagogical approach that integrates affective and instrumental dimensions of language learning, thereby fostering motivation, resilience, and proficiency essential for academic and professional advancement. Educators should encourage critical engagement with English as a globalised language and promote inclusivity for non-native speakers. By integrating cultural, social, and professional dimensions into English learning, medical education can enhance students' global competencies and intercultural skills, preparing them for active participation in international medical and scientific communities.

Overall, the research results emphasize the need for educational strategies that address affective, cognitive, and instrumental dimensions of language learning. Curricular interventions should foster motivation, intercultural competence, and resilience while providing structured opportunities to develop proficiency aligned with professional demands. Encouraging critical awareness of linguistic hierarchies can help mitigate the unintended consequences of English dominance, preparing students as competent, culturally literate, and globally engaged medical professionals.

Limitations of the present study include reliance on self-reported data, which may be influenced by personal biases, and sampling from a single institution, limiting generalizability. So-

cio-economic and cultural factors were not examined, and the cross-sectional design precludes assessment of longitudinal changes in attitudes.

Future research should consider longitudinal designs to track evolving SRs of English, comparative studies across cohorts or institutions to examine generational or contextual differences, and qualitative methods such as interviews and focus groups to capture nuanced perspectives. Investigating the interplay between language policies, curriculum design, and students' attitudes could inform interventions to enhance linguistic and cultural competence, while examining how SRs influence teaching strategies may optimize educational practices and alignment with learners' needs.

References

- Alrashed, M., & Abdel Latif, M. M., M. (2025). Investigating Saudi university medical students' English language difficulties: a need analysis study. *Frontiers in Medicine*, 11, 1–9. <https://doi.org/10.3389/fmed.2024.1492031>
- Alsuliman, T., Alasadi, L., Mouki, A., & Alsaid, B. (2019). Language of written medical educational materials for non-English speaking populations: An evaluation of a simplified bi-lingual approach. *BMC Medical Education*, 19(418), 1–9. <https://doi.org/10.1186/s12909-019-1846-x>
- Ángel Rodríguez, N., Alpízar León, Y. P., & García Hernández, G. (2020). The importance of English language in the medical field. *Medicentro Electrónica*, 24(2), 413–421.
- Araujo-Inastrilla, C. R., & Solís Solís, S. (2023). El idioma de la ciencia y la Revista Cubana de Tecnología de la Salud: The language of science and the Cuban Journal of Health Technology. *Revista Cubana de Tecnología de la Salud*, 14(1), 3–10.
- Bauer, M. W., & Gaskell, G. (1999). Towards a paradigm for research on social representations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 29(2), 163–186. <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00096>
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power* (J. B. Thompson, Ed.; G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Harvard University Press.
- Cadavid-Múnera, I. C. (2022). Children's social representations of English teaching and learning: A study in Medellín, Colombia. *Profile: Issues in Teachers' Professional Development*, 24(1), 97–113. <https://doi.org/10.7440/res64.2018.03>
- Cain, B., & De Pietro, J. (1997). Les représentations des pays dont on apprend la langue: complément facultatif ou composante de l'apprentissage?. In Matthey, M. (Ed), *Les langues et leurs images* (pp. 300–307), Neuchâtel: IRDP Editeur.
- Candelier, M., & Hermann-Brennecke, A. (1993). *Entre le choix de l'abandon : les langues étrangères à l'école, vues d'Allemagne et de France*, Collection Crédif-Essais, Didier.
- Caballero Martinez, C., Galvan De La Fuente, T. E., & Fong Flores, J. E. (2024). Propuesta de curso de inglés con propósitos específicos para estudiantes de enfermería de la UABC, para mejorar la expresión oral y vocabulario en la comunicación enfermero-paciente dentro del entorno clínico en la zona fronteriza. *Sincronía*, 29(87), 956–982.
- Castellotti, V., & Moore, D. (2002). Social representations of languages and teaching. *Guide for the Development of Language Education Policies in Europe: From linguistic diversity to plurilingual education*. Reference Study. Council of Europe, Strasbourg.
- Castro, E., & Shelton-Strong, S. J. (2024). Exploring emotions in language learning: Learners' self-awareness, personal growth, and transformation on a CLIL course. *Language Teaching Research*, 1–22. <https://doi.org/10.1177/13621688241267366>
- Chaib, M. (2015). Social representations, subjectivity and learning. *Cuadernos de Pesquisa*, 45(156), 358–372.

- Chan, S. M. H., Mamat, N. H., & Nadarajah, V. D. (2022). Mind your language: The importance of English language skills in an International Medical Programme (IMP). *BMC Medical Education*, 22(405), 1–7. <https://doi.org/10.1186/s12909-022-03481-w>
- Chen, D., Su, J., & Wang, R. (2024). Differences in perceptual representations in multilinguals' first, second, and third language. *Frontiers in Human Neuroscience*, 18. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2024.1408411>
- Chung, D. T. K., & Long, N. T. (2024). Language learning through a cultural lens: Assessing the benefits of cultural understanding in language education. *International Journal of Social Science and Human Research*, 7(7), 5345–5352. <https://doi.org/10.47191/ijsshr/v7-i07-82>
- Cook, D. A., & Artino, A. R., Jr. (2016). Motivation to learn: An overview of contemporary theories. *Medical Education*, 50(10), 997–1014. <https://doi.org/10.1111/medu.13074>
- Crystal, D. (2003). *English as a global language* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Deng, J., Zhou, K., & Al-Shaibani, G. K. S. (2022). Medical English anxiety patterns among medical students in Sichuan. *Frontiers in Psychology*, 13, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.895117>
- Díaz-Rodríguez, Y. L., Quintana-López, L. A., & de León-Riera, I. F. (2022). The value of the English language in the current context of medical sciences. *Educación Médica Superior*, 36(2), 1–6.
- Faraj, B. M. A. (2015). English for medical education in EFL context. *Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*, 3(1), 121–148.
- Fischer, L. (2022). Medical tourism in Mexico: An economic activity with great potential. *Journal of Environmental Management and Tourism*, Volume 13, 6(62), 1752–1758.
- Friedman, D. A. (2023). Language socialization and academic discourse in English as a foreign language contexts: A research agenda. *Language Teaching*, 56(2), 261–275. <https://doi.org/10.1017/S026144482100042210>
- Gardner, R. C. (1985). *Social psychology and second language learning: The role of attitudes and motivation*. Edward Arnold.
- Goodfellow, J. A. (2012). *Understanding medical research: The studies that shaped medicine*. Wiley-Blackwell.
- Guo, Y. (2024). The Prevailing Issue of Native Speakerism: A Critical Discourse Analysis of ELT Institutions' Websites. *Journal of Modern Languages*, 34(1), 78–97. <https://doi.org/10.22452/jml.vol34no1.5>
- Hamel, R. E. (2007). The Dominance of English in the International Scientific Periodical Literature and the Future of Language Use in Science. *AILA Review*, 20, 53–71. <https://doi.org/10.1075/aila.20.06ham>
- Howarth, C. (2006). How social representations of attitudes have informed attitude theories: The consensual and the reified. *Theory & Psychology*, 16(5), 691–714. <https://doi.org/10.1177/0959354306067443>

- Jimenez Barraza, V. G. (2022). Representaciones sociales del aprendizaje del inglés en estudiantes de enfermería. *RIDE. Revista Iberoamericana para la Investigación y el Desarrollo Educativo*, 13(25), e009. <https://doi.org/10.23913/ride.v13i25.1250>
- Jodelet, D. (1991). *Madness and social representations: Living with the mad in one French community* (T. Pownall, Trans.). University of California Press.
- Jovic, A. (2023). Native speakerism in the European ELT market. *International Journal of Multilingual Education*, 24, 87–93. <https://doi.org/10.22333/ijme.2023.24007>
- Karimnia, A., & Khodashenas, M. R. (2018). *Medical students' English language learning: Needs and perceptions. Sustainable Multilingualism*, 13, 164–190. <https://doi.org/10.2478/sm-2018-0016>
- Lai, M. N. (2019). English linguistic neo-imperialism – A case of Hong Kong. *Journal of Multilingual & Multicultural Development*, 42(5), 1–15. <https://doi.org/10.1080/01434632.2019.1702667>
- Lasagabaster, D. (2003). English, Spanish and Basque: A study of linguistic attitudes in the Basque Country. *Language Awareness*, 12(4), 414–570.
- Lin, P., Cai, Y., He, S., Li, X., Liang, Y., Huang, T., Li, J., Lin, B., Xin, G., & Lin, H. (2025). Enhancing medical English proficiency: The current status and development potential of peer-assisted learning in medical education. *BMC Medical Education*, 25, Article 79. <https://doi.org/10.1186/s12909-024-06492-x>
- Lőrincz, M. (2023). EFL Student Teachers' Beliefs about Language Teaching Approaches and Instructional Practices. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 20(2), 167–192. <https://doi.org/10.56040/mlrc2024>
- Martínez Almanza, M. T., Morales, S., & Breceda Pérez, J. A. (2022). Characterization of cross-border medical tourism in Ciudad Juarez motivated by the crisis derived from COVID-19. *Estudios Fronterizos*, 23, 1–22. <https://doi.org/10.21670/ref.2206090>
- Moore, D., & Py, B. (2011). Discourse on languages and social representations. In Zarate, G., Lévy, C., & Kramsch, C. (Eds.), *Handbook of Multilingualism and Multiculturalism* (pp. 263–270). Éditions des archives contemporaines.
- Moscovici, S. (1961). *La psychanalyse, son image et son public*. Presses Universitaires de France.
- Muthukumar, R., Thepwongsa, I., Sripa, P., Jindawong, B., Jenwitheesuk, K., & Virasiri, S. (2025). Preclinical medical students' perspectives and experiences with structured web-based English for medical purposes courses: Cross-sectional study. *JMIR Medical Education*, 11, e65779. <https://doi.org/10.2196/65779>
- Nguyen, P. T. (2024). The role of medical English in healthcare education. *Journal of Literature, Languages and Linguistics*, 102, 29–41. <https://doi.org/10.7176/JLLL/102-04>
- O'Rourke, B., & Dayán-Fernández, A. (2024). Language revitalization through a social movement lens: Grassroots Galician

- language activism. *Language Policy*, 23(2), 235–261. <https://doi.org/10.1007/s10993-024-09687-6>
- Panjaitan, L., & Patria, A. N. (2024). Social Media and Language Evolution: The Impact of Digital Communication on Language Change. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*, 7(12), 53–57. <https://doi.org/10.32996/ijllt.2024.7.12.8>
- Pascual-Leone, N., Liu, J. W., Beschloss, A., Chenna, S. S., & Saifi, C. (2022). The language of all medical publications and spine publications from 1950 to 2020. *North American Spine Society Journal*, 10, 100–118. <https://doi.org/10.1016/j.xnsj.2022.100118>
- Pentón Herrera, L. J., & Darragh, J. J. (2024). *Social-Emotional Learning in English Language Teaching*. University of Michigan Press.
- Phillipson, R. (1992). *Linguistic imperialism*. Oxford University Press.
- Romero Arocha, S. R., Theis-Mahon, N., & Ortega, P. (2024). Two decades of medical Spanish education: A narrative review. *Teaching and Learning in Medicine*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/10401334.2024.2390017>
- Ruiz Rosendo, L. (2008). English and Spanish medical languages: A comparative study from a translation point of view. *TRANS. Revista de Traductología*, 12, 231–246. <https://doi.org/10.24310/TRANS.2008.v0i12.3137>
- Schkindler, K. (2024). The crucial role of English language in intercultural communication within global healthcare. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 3(1), 63–68. <https://doi.org/10.46299/j.isjel.20240301.07>
- Sierra-Galan, L. M. (2016). El idioma "inglés" en la medicina. *Archivos de Cardiología de México*, 86(1), 97–98. <https://doi.org/10.1016/j.acmx.2015.09.001>
- Silva, R. C. (2019). El buen uso del idioma español en la literatura médica. *Revista Médica de Chile*, 147(5), 643–649. <https://doi.org/10.4067/S0034-98872019000500643>
- Spolsky, B. (2019). A modified and enriched theory of language policy (and management). *Language Policy*, 18, 323–338. <https://doi.org/10.1007/s10993-018-9489-z>
- De Tagle Herrera, M. R. S. (2013). *Representaciones sociales de los estudiantes de medicina*. Tesis de Doctorado, Universidad Nacional Autónoma de México.
- Ulloa-Aguirre, A., Sepúlveda-Vildósola, A. C., Selman-Lama, M., Oñate-Oñate, L., Treviño-Becerra, A., Oropeza-Abúndez, C., Sobrino-Cossío, S., Gutiérrez-Castrellón, P., & Esquivias-Zavala, H. (2020). Las revistas científicas médicas en México. *Gaceta Médica de México*, 156(6), 619–635. <https://doi.org/10.24875/gmm.20000466>
- Wahyuni, S. (2021). English language needs for medical students: A link and match of academic and professional career. English Franca. *Academic Journal of English Language and Education*, 5(1), 169–184. <https://doi.org/10.29240/ef.v5i1.2146>
- Wu, K.-H., Tzeng, W.-C., Yang, P.-L., Chen, Y.-A., Wang, Y.-W., Kung, P.-Y., & Hung, C.-I. (2021). The clinical English commu-

nication situations and the requirement of nursing staff on improving their clinical English communication abilities. *Journal of Medical Sciences*, 41(2), 58–67. https://doi.org/10.4103/jmedsci.jmedsci_68_19

Wynter, L., Burgess, A., Kalman, E., Heron, J. E., & Bleasel, J. (2019). Medical students: What educational resources are they using? *BMC Medical Education*, 19(36), 1–8. <https://doi.org/10.1186/s12909-019-1462-9>

Zarate, G. (1993). *Socio-psychological factors in language education*. Strasbourg: Council of Europe.

SOCIAL STORIES AS AN INTERVENTION METHOD FOR INDIVIDUALS WITH AUTISM: A DESCRIPTIVE REVIEW OF SEVEN META-ANALYSES

► DIMITRIS VROIKOS

Electrical Engineer, Computer Engineer
Med. Organization and Administration of Education, Educational Leadership
Director of Vocational Laboratory Centers, Eastern Thessaloniki
dvroikos@gmail.com

► IOANNA AIVATZIDOU

Kindergarten Special Education Teacher – Economist
Meds. Special Education, Educational Sciences, Planning, Management and
Tourism Policy
Director of a multi-class preschool in Eastern Thessaloniki
iaivatzidou@gmail.com

Abstract

The present paper is a descriptive literature review of meta-analytic studies, which examine the effectiveness of social stories as an intervention tool for individuals with Autism Spectrum Disorder (ASD). The aim is to synthesize and critically present seven meta-analyses, based on the main stages of their implementation. The search for meta-analyses was carried out in scientific databases using keywords such as “meta-analysis,” “social stories,” and “autism.” Although the international literature recognizes the positive impact of social stories on reducing problematic behaviour and enhancing social skills, the findings of this review indicate small to moderate effectiveness, which varies depending on participant characteristics. Furthermore, it was found that social stories are not sufficiently documented as an evidence-based practice (EBP), yet they remain for many educators a practical and accessible strategy in educational settings.

Keywords: Autism, Social stories, Meta-analysis

Introduction

The prevalence of Autism Spectrum Disorder (ASD) has increased markedly over the past two decades (Maenner et al., 2023). Teachers in both general and special education across all levels are called upon to create appropriate supportive environments for students with autism, applying specialized approaches and intervention strategies. Social stories represent one of the most widespread strategies, as they help children with autism understand social situations and adopt appropriate social behaviours (Rodrigues da Silva & Mwangi, 2025, p. 2). In contrast to many other interventions for children with autism, social stories can highlight the uniqueness that these children may have. Specifically, because children with autism often adhere strictly to

routines, a social story can serve to establish a routine or rule that the child may apply in a social situation. By utilizing this dynamic, social stories may be less intrusive for children with autism than other interventions designed to address social skill deficits. Presenting instructions in the form of written commitments (as opposed to the interactive nature of oral instructions) minimizes the social aspect of teaching and reduces the resistance that may arise toward verbal commands. Thus, a social story may allow children with autism to perceive the rules governing social behaviour in a way that maximizes the likelihood of benefiting from the proposed guidelines.

The purpose of this paper is to conduct a descriptive literature review of studies from the last decade that follow the methodology of meta-analysis and investigate the effectiveness of social stories as an intervention for individuals with ASD. The study aims to synthesize and critically present seven meta-analyses according to the main stages defined for conducting a meta-analysis: formulation of the research question, determination of inclusion criteria, search and evaluation of the literature, statistical analysis, and interpretation of findings. Additionally, emphasis is placed on highlighting the existing knowledge regarding intervention through social stories, as well as the methodological issues and writing characteristics emerging from the examined studies.

Social stories and autism

Autism is a neurodevelopmental disorder. It is a lifelong disability and belongs to the pervasive developmental disorders, or more precisely, to Autism Spectrum Disorders (ASD). Autism Spectrum Disorder (ASD) is characterized by persistent deficits in social communication and social interaction, alongside restricted, repetitive patterns of behaviour, interests, or activities. Symptoms appear early in development and cause significant impairment in functioning. This definition follows the DSM-5-TR criteria. The DSM-5-TR criteria for Autism Spectrum Disorder (ASD) include (Yu, Ozonoff, & Miller, 2023):

1. Persistent deficits in social communication and interaction, such as difficulty with social reciprocity, nonverbal communication, and forming relationships.
2. Restricted, repetitive patterns of behaviour, interests, or activities, including repetitive movements, insistence on sameness, intense interests, and unusual sensory responses.
3. Symptoms appear in early developmental period.
4. Symptoms cause significant impairment in daily functioning.
5. Symptoms are not better explained by intellectual disability or other developmental disorders.

Individuals who exhibit the disorder present significant differences among themselves, as the deficits they demonstrate may range from very mild to very severe, and for this reason, autism is considered a spectrum disorder (National Research Council, 2001). One of the most prominent deficits of children with autism relates to social skills, such as initiating and responding to a conversation, coping with a change in routine, understanding

how others may feel or think, and generally how to respond appropriately in a social situation and interact with peers and others in their environment (Chamberlain, Kasari, & Rotheram-Fuller, 2007, p.231). Deficits in social behaviours may become more evident, distinct, and critical when individuals with autism reach school age and adulthood. Since social skills are an important aspect of everyday life, improving social functioning is one of the most significant intervention goals for individuals with autism (Weiss & Harris, 2001, p.798).

Social stories are an important intervention strategy in special education and represent a method of teaching social skills. They constitute a dynamic strategy that can be used with children with autism as well as with children experiencing a range of other social dysfunctions or deficits. A social story is a short story written for a specific child, describing a social situation, a person, a skill, or an event based on expected and appropriate social responses (Scattone, Wilczynski, Edwards & Rabian, 2002, p.535). Each social story is designed to teach children with autism how to manage their own behaviour during a specific social situation by describing the place where the activity will occur, when it will happen, what will happen, who is involved, and why the child should behave in a certain way. They have been used to reduce problematic behaviours such as tantrums, self-injury, aggression, stereotypy, property destruction, noncompliance, and others. They involve individualized stories that provide individuals with specific information about skills and situations they find challenging and often include visual material to facilitate comprehension for the intended recipient. As Grandin (1988, p.6) points out, children with autism tend to learn better visually, which suggests that the effectiveness of social stories is enhanced through the use of images during the intervention.

Meta-analysis

Meta-analyses are systematic literature reviews in which data undergo statistical processing. They are secondary studies and constitute powerful tools for examining the literature and critically analysing results derived from primary research. They contribute to consolidating or deconstructing theories that emerge from independent studies of a related subject, aiming to group data and draw clearer conclusions. They are systematic quantitative reviews and represent a research approach grounded in a specific scientific methodology. They are particularly important and useful, as they can provide new knowledge to the educational community by offering answers to previously unanswered questions. Importantly, they can be conducted without the costs associated with primary research. In the field of education, they have been applied to various issues, with their results influencing practice and policy worldwide (Borenstein, Hedges, Higgins, & Rothstein, 2011, p.38).

To conduct a meta-analysis, there must be primary studies that share common basic characteristics, have strong methodology, are free from systematic errors, and present results that are not inconsistent. For a meta-analysis to be scientifically valid,

its writing and implementation must follow scientific principles and rules that minimize potential errors inherent in any research study. The key components of a meta-analysis include formulating the research question, searching the literature, selecting and evaluating studies, statistically processing the data, and interpreting the results.

Methodology

The search strategy included widely accessible and multidisciplinary electronic search engines (Google, Bing, Yahoo), electronic databases (ERIC, Heal-Link), and scientific article search engines (Google Scholar, Openarchives.gr), aiming to cover a wide range of sources, including theses, dissertations, and open-access articles. However, specialized databases such as PsycINFO and PubMed were not used, due to limited access and the intention to include broader document types. This limitation should be acknowledged as a weakness of the study, as it may have affected the comprehensiveness of the search.

The keywords used for the search were “meta-analysis,” “social stories,” and “autism,” while the publication period was limited to the last decade. The search yielded seven studies published between 2009 and 2019, which met the criteria relevant to the research topic.

To synthesize the data, a descriptive review of meta-analyses was conducted, aiming to present high-level evidence from multiple meta-analyses and provide a broader and more consolidated understanding of social stories interventions for individuals with autism. Since meta-analyses already aggregate results from individual studies, their descriptive review allows for the identification of overarching trends, methodological strengths and weaknesses, and gaps in the literature, without the need to re-analyze all primary studies. This approach is particularly useful when several meta-analyses exist on related questions, as in the present case (Ntais & Talias, 2024).

The descriptive synthesis of these studies follows the stages characteristic of a structured meta-analytic review. These stages include formulating the research question, defining inclusion and exclusion criteria, conducting the literature search, selecting and evaluating studies, performing statistical analysis of the data, and interpreting the results (Patelarou & Brokalaki, 2010, p. 124).

Descriptive review

Research questions – objectives

The first stage in every study is the clear formulation of the research question, which must be scientifically justified and which the conducted meta-analysis attempts to answer. The transformation of the research question into a research project is achieved through research objectives, which state the steps to be followed in order to derive answers and determine how the research process will be structured. The individual research questions in the selected studies can be summarized in one central research question, namely the use of social stories as an intervention tool for children with autism, along with the objectives surrounding this

question as they emerged from the examined studies presented below.

In the study by Wang & Spillane (2009), the aim was to review research studies published over the past ten years regarding interventions to improve social skills in children and adolescents with autism. Among these interventions there were social stories. Key objectives included examining the outcomes of the studies, evaluating whether these interventions met the necessary scientific criteria, and determining whether their results were based on clear evidence.

The main objectives of the Kokina & Kern (2010) meta-analysis were to examine the overall effectiveness of social stories, describe the ways in which social stories were used in research studies, and investigate the role of a set of variables involved in the intervention, including characteristics of both the facilitator and the participant.

Test, Richter, Knight, & Spooner (2011) conducted a systematic meta-analysis that included a descriptive review, qualitative analysis, and meta-analysis using the percentage of non-overlapping data (PND). The main objectives of the study were:

- a) to conduct a comprehensive review of the quality of the literature using current criteria based on the evidence standards developed by Horner et al. (2005),¹
- b) to calculate PND, and
- c) to determine whether social stories can be considered an evidence-based practice (EBP).

The study by Reynhout & Carter (2011) evaluated the effectiveness of social stories by examining single-case studies. It focused first on determining whether social stories are effective in promoting behaviour change in individuals with autism or other disabilities, and secondly on investigating whether the effectiveness of social story interventions varies depending on the study or participant characteristics.

In the study by Bozkurt & Vuran (2014), the purpose was to investigate whether the use of social stories for teaching skills was effective, according to the findings. The specific objectives serving this purpose were to address questions concerning the research context and the characteristics of the participants, the key skills taught, the reasons for selecting them, as well as the data collection and evaluation methods used. Furthermore, the study explored whether the process followed proper scientific methodology, clarifying who conducted the research, which research models were used, what sentence types were employed in the social stories, and what independent variables were applied in the social story intervention.

In the study by McGill, Baker & Busse (2015), the aim was to conduct a quantitative review of social story interventions for students diagnosed with autism. The initial hypothesis suggested that small to moderate effects would be demonstrated in reducing problematic behaviours, based on prior research. It was also hypothesized that outcome variability would be observed across indicators. The primary objective was to quantitatively examine results for various outcome measures. A secondary objective was

1. The bibliographic references contained in each study are not listed in the References section at the end of the present paper; however, they are provided as footnotes. Horner, R. H., Carr, E. G., Halle, J., McGee, G., Odom, S., & Wolery, M. (2005). *The use of single-subject research to identify evidence-based practice in special education*. *Exceptional Children*, 71, 165–179.

to assess the potential impact of variable fluctuations on intervention outcomes.

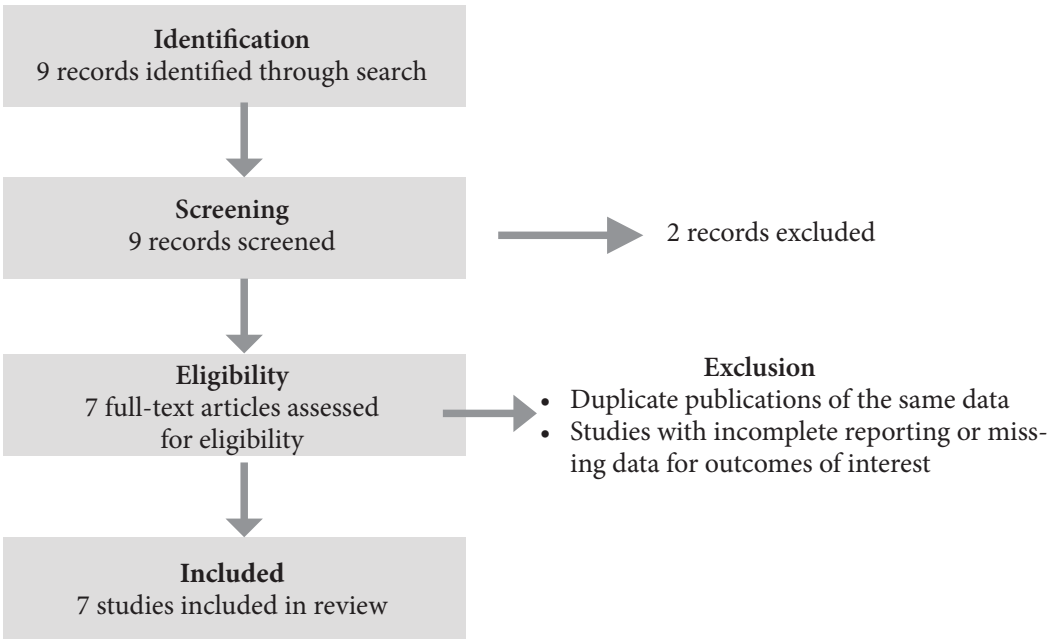
Finally, the study by Wahman, Pustejovsky, Ostrosky, & Santos (2019) evaluated the effectiveness of social stories in reducing challenging behaviour and improving prosocial skills in children under the age of five, including those with autism. The objectives of this study were to assess the quality of available evidence using WWC standards, synthesize findings using parametric effect size estimates with meta-analytic methods appropriate for behavioural outcomes, and investigate potential moderators of intervention effectiveness.

Selection and evaluation of studies – Inclusion and exclusion criteria

An important step in a meta-analysis is defining the study population-sample, as well as the inclusion and exclusion criteria for the studies. By applying the predetermined criteria, the sample is derived. These criteria may refer to participant characteristics, the type of intervention, duration of implementation, methods of comparison and analysis, as well as the number of studies. In the studies examined in this review, the selection criteria are, for the most part, common, allowing for a basis of comparison. Table 1 presents the PRISMA flow chart for study selection in the social stories interventions review. They are presented in detail per study and summarized in Table 2 that follows.

In the study of Wang and Spillane (2009), an electronic search was conducted for studies published between 1997 and 2008. The studies were selected based on the following criteria. The participants had been diagnosed with autism between birth and 21 years of age and were students receiving special education services either at home or in the school environment. They had used interventions targeting social skills (studies measuring functional

Table 1
PRISMA Flow Chart.

No.	Authors	Title	Year of Publication of the Study	Year of Publication of the Studies Reviewed	Number of Studies Reviewed	Age of Reference Groups
1	Wang, P., & Spillane, A.	Evidence-based social skills interventions for children with autism: A meta-analysis	2009	1997-2008	36	0 – 21 age
2	Kokina, A., & Kern, L.	Social Story™ interventions for students with autism spectrum disorders: A meta-analysis	2010	2002-2009	18	0 – 21 age
3	Test, D. W., Richter, S., Knight, V., & Spooner, F.	A comprehensive review and meta-analysis of the social stories literature	2011	1995-2007	18	5 – 18 age
4	Reynhout, G., & Carter, M. (2011).	Evaluation of the efficacy of Social Stories™ using three single subject metrics	2011	1995-2009	62	2 - 57 (71%, 5 to 12 age)
5	Bozkurt, S., & Vuran, S.	An Analysis of the Use of Social Stories in Teaching Social Skills to Children with Autism Spectrum Disorders	2014	1998-2010	22	0-15 age
6	McGill, R. J., Baker, D., & Busse, R. T.	Social Story™ interventions for decreasing challenging behaviours: A single-case meta-analysis 1995–2012	2015	1995–2012	27	5-12 age
7	Wahman, C. L., Pustejovsky, J. E., Ostrosky, M. M., & Santos, R. M.	Examining the Effects of Social Stories™ on Challenging Behaviour and Prosocial Skills in Young Children: A Systematic Review and Meta-Analysis	2019	2002-2012	12	3-10 age

Table 2

Summary table of the seven meta-analyses.

skills such as daily living skills, reduction of problem behaviours, or non-social communication skills were not included) and evaluated the effectiveness of social competence interventions. They had been published in a peer-reviewed journal between 1997 and 2008 and met the evaluation criteria of intervention strategy, characterized as evidence-based practice (EBP) by the Council for Exceptional Children Division for Research in 2005.

In order to be included in the meta-analysis of Kokina and Kern (2010), studies had to use social stories as the sole intervention. Furthermore, they had to apply a single-case design with experimental control and provide graphical baseline and intervention data allowing the calculation of the percentage of non-overlapping data (PND). Finally, participants had to have

a primary diagnosis of autism from an independent diagnostic center. The following were excluded: (a) studies without quantitative data (e.g., qualitative case studies) or that used group action designs, (b) studies employing non-experimental designs, (c) studies using social stories as part of a set of interventions (e.g., social stories combined with verbal prompts, video modeling, role play, etc.), (d) studies with participants with disorders other than autism (e.g., behavioural disorders, intellectual disabilities), and (e) studies where the PND index could not measure the effectiveness of the intervention.

For a study to be included in the review of Test, Richter, Knight, & Spooner (2011), social stories had to represent part of the interventions, assess the impact of the intervention on a dependent variable, report quantitative or qualitative results, and be published in a journal. Studies excluded from this review were those that used a single-case design to demonstrate the impact of social stories and those that did not examine social stories as an independent variable.

The inclusion criteria in the study of Reynhout & Carter (2011) were that the studies had been published in English, were available in databases before October 23, 2009, and implemented a social story intervention. In addition, at least one participant with a disability had to be included, and a small-N research design had to be used. The studies had to present data in graphic or text form and provide information regarding learner performance. Since social stories are applied for a wide range of purposes, no further restrictions were imposed on study outcomes. Data concerning teacher perceptions were excluded from the analysis, as well as studies concerning the use of social scripts, mutual story telling, and narrative therapy. Descriptive cases not including quantitative data were also excluded, and no geographical restriction was applied.

In the selection of articles included in the study of Bozkurt & Vuran (2014), the criteria concerned articles published in scientific journals between 1991 and 2011, in which experimental studies related to individuals with autism were examined. The studies examined dependent variables of social skills and independent variables related only to social stories. Articles concerning the effectiveness of social stories in simple single cases that presented only social stories and social stories with additional interventions were considered. In addition, studies that used a single-case design with experimental control and provided graphical data allowing the calculation of the percentage of non-overlapping data (PND) were examined.

In the study of McGill, Baker & Busse (2015), seven specific selection criteria were applied to investigate potential studies for inclusion in the meta-analysis. The participants were school-age children from preschool through Grade 12 who had been diagnosed with autism. The study used social stories as the primary component in the intervention package. The intervention program primarily aimed at reducing problem behaviours, while the studies also sought to increase pro-social behaviours; however, these results were not incorporated in the meta-analysis.

The study used a single-case research design with experimental control. It also had to follow the standards adopted by the *What Works Clearinghouse* for evaluating single-case research.

The studies used in the research of Wahman, Pustejovsky, Ostrosky, & Santos (2019) had to meet the following criteria. They had to be published in a peer-reviewed journal between 1995 and 2018 and report one or more single-case designs. Social stories had to be used as the primary intervention for reducing challenging behaviour and increasing social behaviour, and at least one participant in the intervention had to be under the age of five. They had to present outcomes for at least one measure of challenging behaviour and be conducted in the United States. The participants in the studies could be both children with challenging behaviour and children with autism.

Recording, coding, and statistical analysis of data

An important step in a meta-analysis is the recording of the main elements of the studies so that comparison and determination of the degree of similarity can be made. The degree of similarity is characterized by the term “assessment of study heterogeneity.” To minimize errors, the data recorded from the studies result from the collaboration of two researchers (Patelarou & Brokalaki, 2010, p. 126).

During the statistical analysis of the data, all study results are essentially synthesized to produce an aggregated outcome. The statistical analysis (meta-analysis) of the study data can be conducted using random effects models, fixed effects models, and regression models. These models are used to calculate the summary effect estimate. Subsequently, statistical tests are performed to check the consistency of the result as well as subgroup analyses. In addition, the study should present data in graphs depicting individual data points. Typically, single-case studies are interpreted through visual inspection of graphs; however, this may be subjective, resulting in a lack of objectivity in interpreting results. As an alternative, the calculation of PND (Percentage of Non-overlapping Data) using these graphs has been proposed as a statistical measure in a meta-analysis.

The PND is a widely used statistical index for measuring and meta-analyzing single-case experimental designs. Scruggs et al. (1987, p. 27) note that the PND is the only significant evaluation criterion that can be consistently applied to most single-case studies. The PND determines the magnitude of behavioural change from baseline to intervention phase by calculating the percentage of overlap between data in these phases. The number of intervention data points exceeding the highest or lowest baseline data point is divided by the total number of intervention data points, and the result is multiplied by 100%. The PND is usually used to measure outcomes in meta-analyses of single-case research as an alternative to traditional visual methods of analysis. A PND between 91–100 is considered a highly effective intervention, between 71–90 moderately effective, between 51–70 minimally effective, and between 0–50 ineffective (Scruggs & Mastropieri, 1998, p. 224).

In studies where statistical data are used, inter-rater reliability is also examined, representing the degree of agreement between evaluators. It estimates the extent of homogeneity among the scores given by different raters. This evaluation is useful for determining whether the tools used by raters –such as a specific scale– are appropriate for measuring a given variable. If evaluators do not agree, either the scale is flawed, or the raters need retraining.

In the 36 single-case research studies used by Wang & Spillane (2009), a coding system developed by Mastropieri and Scruggs (1985–1986)² was applied and modified according to criteria described by Horner et al. (ibid.). Each study was categorized based on characteristics such as the number of participants, diagnosis, and age, the description of the target behaviours and skills, as well as the description of the intervention and research design. Furthermore, studies were categorized according to generalized outcomes, as measured by the percentage of non-overlapping data (PND), and confirmation that the study assessed integrity and validity.

To determine inter-rater reliability for the coding and PND analysis procedures, the first author coded all single-case studies and calculated PND, while the second author randomly selected 30% (12) of the studies and independently coded and calculated PND for those. Inter-rater reliability was calculated by dividing the total number of agreements by the sum of agreements and disagreements multiplied by 100. The mean agreement between the two authors was 97% (range 78%–100%).

In the meta-analysis by Kokina & Kern (2010), each study was summarized, and information was coded into three categories concerning the study methodology, the key characteristics of the intervention, and the participants' characteristics. Specifically, coding included experimental design (e.g., ABAB design, multiple-baseline designs), assessment of skill maintenance and generalization, treatment fidelity (i.e., accuracy of implementation), social validity (i.e., acceptability of the intervention to stakeholders), and inter-observer reliability (i.e., consistency of measurement among observers).

To determine whether specific study characteristics were associated with higher intervention effectiveness, PND was calculated. To summarize intervention outcomes and estimate effectiveness for each study characteristic, median PND values were used instead of means, since the median is a positional measure less affected by outliers and more appropriate when PND data are not normally distributed. The first author served as the primary coder. Two additional independent raters –doctoral students in special education– coded a random sample of 5 out of 18 studies (28%) and calculated PND scores. The inter-rater reliability for study coding was 94% (range 89–97%). Disagreements were primarily due to difficulties interpreting participant characteristics and were resolved through discussion. Agreement for PND calculations was 100%.

In the meta-analysis by Test, Richter, Knight, & Spooner (2011), qualitative indicators for single-case research, developed

2. Mastropieri, M. A., & Scruggs, T. E. (1985-1986). Early intervention for socially withdrawn chil dren. *The Journal of Special Education*, 19, 429-442.

by Horner et al. (ibid.), were used to evaluate the methodological quality of each included study. Two authors reviewed the studies using a form developed based on these standards. The researchers calculated PND scores for all social story interventions meeting inclusion criteria and also computed PND for maintenance and generalization of skills.

Inter-rater reliability data were collected for each category included in the three analyses (i.e., descriptive analysis, alignment with quality indicators, and analysis of intervention outcomes). A second researcher randomly selected at least 27% of the articles in each analysis to determine inter-rater reliability by dividing agreements by the sum of agreements and disagreements. For descriptive findings, inter-rater reliability was calculated item-by-item, and reliability was computed for 8 of 28 studies (28.6%), ranging from 80% to 100%, with a mean of 94.9%. For coding quality indicators, two researchers independently evaluated 8 of 28 studies, yielding inter-rater reliability between 85.7% and 100% (mean 95.8%). For PND checks, inter-rater reliability was assessed point-by-point on each data graph, with five of 18 studies (27.8%) evaluated, showing 100% agreement.

In the study by Reynhout & Carter (2011), a PND statistic was calculated for each study using the combined number of non-overlapping data points across all participants and conditions, as described by Schlosser et al. (2008)³ and Scruggs et al. (ibid.). In addition, a PEM (Percent of Data Points Exceeding the Median) statistic was calculated using the grouped number of data points exceeding the median across participants and conditions. An IRD (Improvement Rate Difference) statistic was also computed as described by Parker & Hagan-Burke (2007),⁴ by measuring improvement rates from baseline to treatment phases across individuals and conditions. IRD calculation involves eliminating overlap between baseline and intervention data by removing the smaller number of data points.

In some cases, two statistical methods were applicable, and both were used with the more realistic result being selected. Inter-rater reliability checks were conducted on a randomly selected sample of 14 studies (23%) for recording study details and assessing qualitative research quality. Agreements were calculated as a percentage of agreements over agreements plus disagreements. Reliability measures for each section of the study were as follows: participant description (age, cognitive ability, autism level, diagnosis) 94%; study description (design, target behaviours, settings, construction of social story, use of additional strategies) 94%; outcome agreement 93%; and maintenance/generalization data 98%. Overall inter-rater reliability for research quality was 95%. Reliability for participant information quality was 98%, dependent variables 96%, independent variables 100%, key characteristics 89%, internal validity 100%, external validity 93%, and social validity 95%.

In the meta-analysis by Bozkurt & Vuran (2014), a total of 22 studies published between 1998 and 2010 were included. PND scores were calculated for intervention, maintenance, and generalization outcomes. Inter-rater reliability was calculated for 8

3. Schlosser, R., Lee, D. L., & Wendt, O. (2008). Application of the percentage of non-overlapping data (PND) in systematic reviews and meta-analyses: A systematic review of reporting characteristics. *Evidence-based Communication Assessment and Intervention*, 2(3), 163–187.

4. Parker, R., & Hagan-Burke, S. (2007). Median-based overlap analysis for single case data. A second study. *Behavior Modification*, 31, 919–936.

of the 22 studies (at least 30%). To ensure reliability in coding and PND analysis, two authors independently coded each study and compared results, achieving 100% agreement on study characteristics. PND scores were calculated from the graphs provided in each study and summarized for each one. For ABAB designs, PND scores were computed for baseline and intervention phases per participant (i.e., total non-overlapping points divided by total intervention data points). For multiple designs, separate PND scores were computed for each behaviour, and their mean was used as the overall PND for the study. PNDs were calculated for intervention, maintenance, and generalization outcomes. Maintenance and generalization were assessed by comparing PND between baseline and maintenance/generalization phases. PND could not be computed for 10 (45.45%) single-case studies using designs that did not allow identification of a functional relationship (e.g., AB, ABAC, ABC).

In the study by McGill, Baker & Busse (2015), two authors independently coded inclusion criteria, study information, and statistical computations. Reliability and procedural fidelity were assessed by the lead author, who had prior experience in single-case research and meta-analysis. Coding included parameters such as treatment integrity (i.e., whether studies reported integrity data for $\geq 25\%$ of intervention sessions), social validity (i.e., whether studies explicitly gathered acceptability data from stakeholders), reliability assessment (i.e., whether studies systematically assessed dependent variable accuracy for $\geq 25\%$ of sessions), and functional assessment (i.e., whether data on antecedents, consequences, duration, latency, or frequency were reported as part of intervention planning).

To compare findings with prior social story research, three single-case indicators were used to evaluate each study. The use of multiple indicators aligns with best practice guidelines (Beretvas & Chung, 2008).⁵ Intervention effectiveness was evaluated using Visual Analysis Ratings (VAR), a method in applied behaviour analysis that assesses whether intervention data demonstrate effectiveness. Researchers calculated overall PND statistics for each qualifying single-case study. For complex designs, PNDs were computed for each primary interval, then averaged per case to produce an overall estimate. Fail-safe N analyses were also conducted to assess publication bias, following Orwin's (1983)⁶ formula for standardized effect sizes, estimating the stability of single-case effect results.

In the meta-analysis by Wahman, Pustejovsky, Ostrosky, & Santos (2019), single-case data were coded based on descriptive characteristics, research design strength, and experimental control strength. Participant demographics (age, disability, gender, race/ethnicity) were coded as reported in the studies. Study design characteristics such as data type, targeted skills or behaviours, presence of maintenance/generalization phases, and procedural fidelity ($\geq 33\%$ of sessions, with $\geq 80\%$ accuracy) were also coded.

WWC (What Works Clearinghouse) standards by Kratochwill et al. (2013)⁷ were used to assess design rigour (internal validity)

5. Beretvas, S. N., & Chung, H. (2008). A review of single-subject design meta-analyses: Methodological issues and practice. *Evidence-based Communication Assessment and Intervention*, 2, 129–141.

6. Orwin, R. G. (1983). A fail-safe N for effect size in meta-analysis. *Journal of Educational and Behavioral Statistics*, 8, 157–159.

7. Kratochwill, T. R., Hitchcock, J., Horner, R. H., Levin, J. R., Odom, S. L., Rindskopf, D. M., & Shadish, W. R. (2013). Single-case intervention research design standards. *Remedial and Special Education*, 34, 26–38.

and strength of experimental evidence (visual analysis). Only single-case data meeting WWC design standards –with or without reservations– were included. Average inter-rater reliability across quality indicators and studies was 93% (range 74%–100%). Both coders reviewed discrepancies and reached consensus. Effect size metrics were computed using *WebPlotDigitizer* (Rohatgi, 2018),⁸ known for producing highly reliable data. Extracted data were organized in Excel. A multilevel meta-analysis model (Pustejovsky, 2018)⁹ was used to summarize effect sizes across cases and studies, incorporating random effects for studies and nested cases. In addition to overall mean effect estimates, meta-regression analyses examined how participant and study design characteristics influenced effect size variability. All analyses were conducted in R (version 3.5.1; R Core Team, 2018),¹⁰ using the *SingleCaseES* package for effect size computation (Pustejovsky & Swan, 2018),¹¹ *metafor* for meta-analysis (Viechtbauer, 2010),¹² and *clubSandwich* for variance estimation (Pustejovsky, 2017).¹³

Results

An important stage is the correct presentation, evaluation, and interpretation of the results, which lead to the final conclusion. At this stage, the strength of the results, their practical application, and their generalizability must be assessed. Through this process, the necessity for conducting new studies to strengthen the findings also emerges.

The results of the studies by Wang et al. (2009), Kokina et al. (2010), Test et al. (2011), and Bozkurt et al. (2014) confirmed previous conclusions regarding the questionable effectiveness of social story interventions for students with autism. Most authors agree that social stories are a promising intervention; however, according to meta-analytic findings, they demonstrate questionable effectiveness. They should not be considered an evidence-based practice for teaching social skills to individuals with autism. Nevertheless, they appear to be a promising practice that requires further research (Wang et al., 2009, p. 338).

The intervention using social stories appeared to be much more effective when used to target the reduction of problematic behaviours rather than to teach appropriate social skills. A possible explanation is that social behaviours, situations, and concepts are more abstract and complex and, therefore, more difficult for students to comprehend. According to the “complexity hypothesis”, social story interventions that describe simple, discrete behaviours, rather than complex social or nonsocial routines, had higher effectiveness (Kokina et al., 2010, p. 822).

The review of the studies showed extreme variability among individual results, which was expressed in a wide range of PND scores. In the study by Kokina et al. (2010), the overall mean PND score was 60% (range 11–100%), which was below the PND threshold score of 70, proposed for effective interventions (Scruggs & Mastropieri, 1998).

The overall results for PND and IRD measures in the study by Reynhout & Carter (2011) indicated that the social story intervention was slightly effective. This result was consistent with

8. Rohatgi, A. (2018). *WebPlot-Digitizer* (version 4.1). Retrieved from <https://automeris.io/Web-PlotDigitizer>.

9. Pustejovsky, J. E. (2018). Using response ratios for metaanalyzing single-case designs with behavioral outcomes. *Journal of School Psychology*, 68, 99–112.

10. R Core Team. (2018). R: A language and environment for statistical computing. Vienna, Austria: R Foundation for Statistical Computing. Available from <http://www.r-project.org/>

11. Pustejovsky, J. E., & Swan, D. M. (2018). *SingleCaseES*: A calculator for single-case effect sizes. Retrieved from <https://github.com/jepusto/SingleCaseES>

12. Viechtbauer, W. (2010). Conducting meta-analyses in R with the *metafor* package. *Journal of Statistical Software*, 36(3), 1–48.

13. Pustejovsky, J. E. (2017). *clubSandwich*: Cluster-robust (sandwich) variance estimators with small-sample corrections. Retrieved from <https://cran.r-project.org/package=clubSandwich>

other previously published social story meta-analyses, although based on much smaller samples, such as those by Kokina & Kern (2010), Reynhout & Carter (2006), and Test et al. (2010). According to the PND data, the overall IRD data were just above the lowest levels that could be considered meaningful.

Test, Richter, Knight, and Spooner (2011), through their research, found that social stories could not be considered as evidence-based practices (EBP). Despite many critiques warning practitioners about the limitations of social stories as EBPs, the reality is that social stories remain a common practice used by special education teachers. On the other hand, since social stories are not yet considered an evidence-based practice –as measured by the quality indicators of Horner et al. (ibid.)– there is concern about whether educators should use social stories.

In the study by Bozkurt & Vuran (2014), 18.75% of the studies examined the effectiveness of social stories as a stand-alone intervention, 65.62% examined the effectiveness of social stories with additional interventions, and 15.62% were comparative studies. In the descriptive studies where social stories were presented alone, most studies showed that they were effective in teaching social skills to children with autism. The mean PND for the effectiveness of social stories presented alone was 57.46%, with a range of 19.02% to 87.82%, whereas the mean PND for social stories combined with additional interventions was 65.66%, with a range of 0% to 100% across all studies. According to this study, it is an important finding that social stories alone are not as effective as social stories with additional intervention. At this point, the greater effectiveness of social stories with supplementary interventions may be attributed to the added intervention strategies.

The results of the meta-analysis by McGill, Baker, and Busse (2015) showed that social story interventions for children and adolescents diagnosed with autism were associated with small to large reductions in targeted problem behaviours, with the outcomes varying depending on intervention characteristics, the implementer of the intervention, the behaviour of the participant, the duration of the treatment, and the type of publication. In line with previous studies, some evidence was found for greater effects when individual study variables were considered. However, the current meta-analysis indicates that the effectiveness of social story interventions is limited and that they should be used cautiously as a treatment for addressing problem behaviours in children and adolescents with autism.

The results of Wahman, Pustejovsky, Ostrosky, and Santos (2019) showed variability in methodological rigour and in the effectiveness of using social stories both as a stand-alone intervention and in combination with other intervention approaches. Thus, social stories cannot be considered an evidence-based practice (EBP) for young children. Although several studies, such as Zimmerman & Ledford (2017), suggest avoiding the use of social stories as an intervention, other reviews, such as those by Reynhout & Carter (2011) and Test et al. (2011), indicate that social story interventions are slightly effective. The findings from

14. Zimmerman, K. N., & Ledford, J. R. (2017). Beyond ASD: Evidence for the effectiveness of social narratives. *Journal of Early Intervention*, 39, 199–217.

this study highlight the need for additional research to improve our understanding of the effectiveness of social story interventions, whether implemented alone or in combination with other interventions.

Conclusions

From the interpretation of the results, we can determine whether the main objectives of the studies examined were achieved and whether the key research questions were answered. In relation to the topic under investigation, these questions concerned, in short, the overall effectiveness of social stories and their contribution to behaviour change in individuals with autism or social behaviour difficulties.

In conclusion, it was found that social story interventions demonstrated small to moderate effectiveness and that their effectiveness varied depending on the study or the participants' characteristics. Furthermore, it emerged that social stories cannot be characterized as an evidence-based practice (EBP). Initial hypotheses suggesting that the effects on reducing challenging behaviours and improving pro-social skills in children are small to moderate were also confirmed.

All in all, although research findings on the effectiveness of social stories as interventions are not particularly encouraging, they are still considered by many educators to be an effective and feasible intervention (Smith, 2001, p. 344), as their ease of implementation makes them an accessible intervention option for teachers and parents who wish to improve the social behaviour of children with autism.

Social stories remain a practical intervention due to their adaptability and ease of use in educational settings. They are most effective when tailored to the individual's cognitive and communicative needs and are combined with other supports such as visual aids or peer modelling to enhance understanding and generalization of social skills. Educators should consider simplifying language and focusing on tangible behaviours for better outcomes, consistent with the complexity hypothesis. Professional development on writing and implementing social stories, alongside ongoing data-driven adaptation, is essential to improve fidelity and effectiveness. Despite modest effects, social stories offer accessible and feasible support, especially when integrated thoughtfully into broader intervention plans (Schreibman et al., 2015).

There remains a clear need for more rigorous randomized controlled trials examining the effectiveness of social stories across diverse populations and settings. Cross-cultural studies are important for validating intervention generalizability globally. Further exploration into technology-enhanced social stories, including digital and interactive formats, could improve accessibility, engagement, and outcomes. Researchers should also focus on identifying which components and characteristics of social stories maximize benefits to better inform educational practices.

References

- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P., & Rothstein, H. R. (2011). *Introduction to meta-analysis*. John Wiley & Sons.
- Bozkur, S., & Vuran, S. (2014). An Analysis of the Use of Social Stories in Teaching Social Skills to Children with Autism Spectrum Disorders. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14(5), 1875–1892.
- Chamberlain, B., Kasari, C., & Rotheram-Fuller, E. (2007). Involvement or isolation? The social networks of children with autism in regular classrooms. *Journal of autism and developmental disorders*, 37(2), 230–242.
- Grandin, T. (1988). Teaching tips from a recovered autistic. *Focus on Autistic Behavior*, 3, 1–8.
- Kokina, A., & Kern, L. (2010). Social Story™ interventions for students with autism spectrum disorders: A meta-analysis. *Journal of autism and developmental disorders*, 40(7), 812–826.
- Maenner, M. J., Warren, Z., Williams, A. R., Amoakohene, E., Bakian, A. V., Bilder, D. A., Shaw, K. A. (2023, March 24). *Prevalence and characteristics of autism spectrum disorder among children aged 8 years – Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 sites, United States, 2020. Morbidity and Mortality Weekly Report. Surveillance Summaries*, 72(2), 1–14.
- McGill, R. J., Baker, D., & Busse, R. T. (2015). Social Story™ interventions for decreasing challenging behaviours: A single-case meta-analysis 1995–2012. *Educational Psychology in Practice*, 31(1), 21–42.
- National Research Council, (2001). *Educating children with autism*. Washington: National Academy Press.
- Ntais, C., & Talias, M. A. (2024). Unveiling the value of meta-analysis in disease prevention and control: A comprehensive review. *Medicina*, 60(1629).
- Patelarou, E., & Brokalaki, H. (2010). *Methodology of systematic review and meta-analysis* [Μεθοδολογία της συστηματικής ανασκόπησης και μετα-ανάλυσης]. *Nosileftiki*, 49(2), 122–130.
- Reynhout, G., & Carter, M. (2011). Evaluation of the efficacy of Social Stories™ using three single subject metrics. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(2), 885–900.
- Rodrigues da Silva, D., & Mwangi, G. (2025). *Exploring the effects of Social Stories intervention on communication skills and anxiety reduction in children with autism*. *PsychNexus Journal*, 3(3).
- Scattone, D., Wilczynski, S. M., Edwards, R. P., & Rabian, B. (2002). Decreasing disruptive behaviors of children with autism using social stories. *Journal of autism and developmental disorders*, 32(6), 535–543.
- Schreibman, L., Dawson, G., Stahmer, A. C., Landa, R., Rogers, S. J., McGee, G. G., ... Halladay, A. (2015). *Naturalistic developmental behavioral interventions: Empirically validated treatments for autism spectrum disorder*. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(8), 2411–2428.
- Scruggs, T. E., Mastropieri, M. A., & Casto, G. (1987). The quantitative synthesis of single-subject research: Methodology and validation. *Remedial and Special education*, 8(2), 24–33.

- Scruggs, T. E., & Mastropieri, M. A. (1998). Summarizing single-subject research: Issues and applications. *Behavior modification*, 22(3), 221–242.
- Smith, C. (2001). Using social stories to enhance behaviour in children with autistic spectrum difficulties. *Educational psychology in Practice*, 17(4), 337–345.
- Test, D. W., Richter, S., Knight, V., & Spooner, F. (2011). A comprehensive review and meta-analysis of the social stories literature. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 26(1), 49–62.
- Wahman, C. L., Pustejovsky, J. E., Ostrosky, M. M., & Santos, R. M. (2019). Examining the Effects of Social Stories™ on Challenging Behavior and Prosocial Skills in Young Children: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Topics in Early Childhood Special Education*, 1–13.
- Wang, P., & Spillane, A. (2009). Evidence-based social skills interventions for children with autism: A meta-analysis. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 318–342.
- Weiss, M. J., & Harris, S. L. (2001). Teaching social skills to people with autism. *Behavior modification*, 25(5), 785–802.
- Yu, Y., Ozonoff, S., & Miller, M. (2023). Assessment of autism spectrum disorder. *Assessment*, 31(1), 3–20.

vol.1
2023

zealos
Studies in the Humanities, Social Sciences, Arts & Design

CONTENTS/ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 5 *Zealos, the outcome of absolute enthusiasm*
KLIMIS MASTORIDIS
- 7 *Towards a Comparative Model for Wordplay Analysis and Translation*
RALITSA DEMIRKOVA
- 23 *Inclusive Education and School Psychological Support in Nursery School: Teachers' Assessments of the School Environment and the Role of the Psychologist in Education*
ILIAS VASILEIADIS, SPYROS KOUTRAS, IOANNA DIMITRIADOU, MARIA VASILEIADOU
- 41 *Isabella d'Aspero or Gustav's Disguises: An Unknown Prototype of Un Ballo in Maschera?*
AVRA XEPAPADAKOU
- 57 *School and Paternal Collaboration in Greek Early Childhood Settings: Pilot Utilisation of the Syneeducational Model*
SOFIA CHATZIGEORGIOUDOU, EVANGELIA OIKONOMOU
- 83 *A Petrified Union: Eli's Search for Family in "The Mines of Falun"*
HENRY JACOB
- 93 *Το Φαινόμενο της Επαγγελματικής Εξουθένωσης σε Εκπαιδευτικούς Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης: Μια Ψυχομετρική και Στατιστική Ανάλυση του Συνδρόμου «Burnout» σε Εκπαιδευτικούς Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ειδικών και Γενικών Σχολείων και η Σύνδεση αυτού με τον Ιό COVID-19*
ΚΟΡΟΜΙΤΣΗ ΔΗΜΗΤΡΑ

BOOK REVIEW
127 *Polina Mackay, Beat Feminisms: Aesthetics, Literature, Gender, Activism* (New York: Routledge, 2022)
PAUL STEWART

CONTRIBUTORS
132

Zealos: Studies in the Humanities, Social Sciences, Arts & Design is an annual peer-reviewed and open-access journal published by the School of Humanities and Social Sciences of the University of Nicosia (UNIC). <https://www.zealos.org>

vol.2
2024

zealos
Studies in the Humanities, Social Sciences, Arts & Design

CONTENTS/ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 5 *The 2024 volume of Zealos*
KLIMIS MASTORIDIS
- 7 *Stressful life events as risks factors for disordered eating in Cypriot adolescents*
MIKAELLA CHRISTODOULOU, IOULIA PAPAGEORGIOU
- 21 *Το δικαίωμα διατήρησης κληρονομιάς κατά θεσμικών προτύπων σε αντιδιαστολή με το δικαίωμα υπερέκθεσης της φύσης και της υπόληψης: Το παράδειγμα της υπόθεσης του Προδρόμου Αναστασιάδη εναντίον του δημοσιογράφου Αντρία Παράσχου*
ΓΙΩΡΓΙΟΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ
- 40 *Cyprus TESOL teachers' professional knowledge and attitudes of 21st century skills*
ANNA KARAPANOU
- 57 *Η διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Προκλήσεις και προβλήματα*
ΟΛΓΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, ΑΡΕΤΟΥΣΑ ΓΙΑΝΝΑΚΟΥ
- 79 *Αξιολόγηση της επικοινωνιακής διάταξης του προγράμματος Διδασκαλίας υποτήρησης εκπαιδευτικών σε μια πολυπολιτισμική τάξη γυμνασίου*
ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΛΒΑΡΑΣ, ΕΥΘΥΜΙΑ ΓΟΥΡΓΙΩΤΟΥ, ΜΑΡΙΝΑ ΣΑΛΒΑΡΑ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΕΚΗΣ
- 108 *«Ανεπιτήρητοι περί εαυτών διαφόρων», στον 16ο λόγο της Πανηγυρικής του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείτου*
ΛΟΥΚΑΣ Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ
- 118 *Qualitative investigation of Greek kindergarten administrators' perceptions of their role as leaders in the management of teacher-parent conflicts*
IOANNA AIVATZIDOU, DIMITRIS VROIKOS
- 133 *A contrastive analysis of body part metaphors productivity: a case study on Heart and Gore*
GIUSY MAZZA
- 149 *Two small EU states in the face of information disorder: a comparative analysis of Russian-speaking media audiences in Cyprus and Estonia*
MIHAIL KREMEZ, MIKE HAJIMICHAEL

CONTRIBUTORS
168

CULTURAL TRADITIONS IN THE DIGITAL AGE: EXPLORING POST-BIRTH PREGNANCY REVEALS AMONG PEOPLE OF NIGERIAN DESCENT ON SOCIAL MEDIA

► ANGELA AJE INYANG

University of Nicosia, Cyprus
inyang.a@live.unic.ac.cy

► MIKE HAJIMICHAEL

University of Nicosia, Cyprus
hajimichael.m@unic.ac.cy

Abstract

This study examines the cultural phenomenon of post-birth pregnancy reveals among individuals of Nigerian descent, focusing on the interplay between traditional practices and digital communication. Through qualitative research based on interviews with ten individuals, the study investigates the reasons, tactics and superstitions that influence this activity, as well as the thematic and locational choices involved in these announcements. The findings highlight how social media platforms such as Facebook, Instagram, and WhatsApp have become tools for expectant mothers to share pregnancy news while navigating cultural norms. These platforms enable a broader reach, yet challenge and reshape traditional practices, particularly as influencers and celebrities push cultural boundaries. The study also raises concerns about the potential erosion of cultural values surrounding pregnancy and childbirth. This research contributes to the understanding of how digital globalization intersects with local traditions, demonstrating how social media transforms and redefines cultural identity and communication within Nigerian communities. It underscores the evolving dynamics of cultural practices in the digital age and the implications for preserving cultural heritage.

Keywords: Pregnancy reveal, post-birth/delayed reveal, superstitions, social media, Nigeria, cultural beliefs, gender reveal.

Introduction

Historically, pregnancy within certain Nigerian cultures was shrouded in secrecy and superstition, driven by fears of attracting malevolent forces that could harm the mother and unborn child (Deforge, 2021). Publicly revealing a pregnancy was taboo, often confined to close family circles (Nunoo, 2020a). However, with the passage of time, cultural interactions, and especially the rise of social media has progressively challenged these long-held practices, offering a new medium for mothers to share their joy more openly in a post-birth context.

Social media has revolutionized how individuals communicate and share personal milestones, including significant life events like pregnancy. Among Nigerians, there is a notable cultural shift emerging with post-birth pregnancy reveals on social media. This research explores this phenomenon, examining the interplay between traditional beliefs, modern technology, and the motivations behind these delayed announcements. Our study scrutinizes the themes chosen for announcements, decisions on issues including the baby's gender reveal, and the selection of locations and décor reflecting the mother's vision.

Furthermore, it elucidates the underlying motivations behind this trend – ranging from a need to chronicle and honour motherhood, to adhering to social media trend, and to alleviating the hazards associated with traditional superstitions.

By examining how social media facilitates these reveals, this research sheds light on the broader implications of digital communication on cultural practices. In exploring how technology perpetuates and redefines cultural norms surrounding pregnancy announcements within the Nigerian community, the study investigates how these online practices influence and challenge existing superstitions, potentially leading to a gradual alteration of traditional values.

Online Pregnancy reveals were made popular by Demi Moore, a prominent American Actress when in August 1991, while pregnant, had her photo taken by renowned photographer Annie Leibovitz for the cover page of Vanity fair Magazine (Collins, 1991). Since then, other celebrities such as Britney Spears, Miranda Kerr, Beyonce, Christina Aguilera, Kate Hudson, Serena Williams, and many more have had maternity photos of themselves taken and viewed publicly (Epstein, 2021).

This trend has been adopted by expectant mothers of Nigerian descent, but unlike the celebrities who they see on social media and who they seemingly imitate, the Nigerian pregnancies are usually revealed online post-birth (after the birth of the child). This is an intriguing phenomenon, and the quest to find out why, gave birth to the initial research idea.

An exploratory 'pilot' research study on the subject was carried out first including two expectant mothers. After assessing the findings from this, we decided to increase our sample to ten individuals and the focus of the research became "Cultural traditions in the Digital Age: Exploring Post-Birth Pregnancy Reveals among people of Nigerian Descent on Social Media".

Background

While there is no definitive evidence identifying a specific continent or country as the origin of gender reveal on social media, early documentation suggest that the trend gained prominence in the United States. Gaarcia-Navarro (Garcia-Navarro, 2019) traces one of the earliest widely publicised instances to blogger Jenna Karvunidis, whose 2008 viral post featuring a cake filled with pink icing, announced the gender of her unborn child.

Over time, the practice spread globally, including to parts of Africa such as Nigeria, where pregnancy has historically been

treated as a sacred and highly guarded experience. Culturally, pregnancy was traditionally enveloped in silence and secrecy, rooted in long-standing beliefs and superstitions that public disclosure could expose the expectant mother or unborn child to spiritual or physical harm (Nunoo, 2020b).

However, the rise of digital technology, particularly social media platforms has gradually reshaped these cultural norms. Among people of Nigerian descent, a cautious yet growing shift is emerging, many now engage in post-birth pregnancy reveals, publicly sharing curated maternity images after childbirth as a way of balancing cultural beliefs with contemporary digital expression (Rääbus, 2017) therefore, although literature on delayed or post-birth pregnancy reveal seems scarce, there is some semblance of documentation in current affairs and contemporary entertainment news.

Some expectant mothers at certain points of their pregnancy would organize a photo shoot where photos of their pregnant selves would be taken and posted on social media platforms such as Facebook and Instagram to announce their pregnancy.

Renowned American Actress, Demi Moore is believed to have made this practice desirable, (Collins, 1991) while Beyoncé's 2017 maternity photo and announcement of being pregnant with twins was adjudged to have provoked a lot of positive reactions, same photo that if revealed decades earlier would have been considered shocking, (Rääbus, 2017).

Photos are generally used to create both individual and collective memories in the way they capture parts of one's social world and regulate visibility (Nash, 2014). For expectant mothers who engage in the practice of a photo enabled pregnancy reveal, they tend to consciously document their journey and process of becoming mothers.

With pregnant photo reveal, expectant mothers are able to document the physical change that takes place in their body, a process now made easy by presentation culture, a culture enabled by the technological capabilities of social media that allows people present themselves and express their identity using resources such as photos, video, and text on social media (Agus et al., 2021).

In contemporary Nigerian popular culture, expectant mothers carefully plan how to celebrate and remember their pregnancy, often starting with a themed pregnancy photo shoot. The decisions on the theme and decor are usually dependent on the baby's sex, if known. Some mothers incorporate the gender reveal celebration into the photo shoot, with location choices ranging from outdoor to indoor settings. They also select their outfit, makeup, and photographer for the occasion.

The unpredictable outcome of pregnancy is fascinating but also a risky experience and documenting it is not only stressful but also deemed 'too ambitious' for an unknown outcome. The peripartum period is increasingly being associated with strong feelings of pressure relating to sustaining an idealized and unrealistic appearance that may be harmful together with the physical changes that come with being pregnant (Becker et al., 2022).

The prevalence of idealized, self-promotional, and highly curated imagery on social media can pressure women to conform to unrealistic appearance standards, increasing body dissatisfaction through unfavourable appearance comparisons (Becker et al., 2022).

While this may have been proven to be true, it applies differently to different situations. In the case of the online pregnancy reveal, the photos are a reflection of what the expectant mother wants to show, although they are heavily treated and edited, they still are a true representation and reflection of her life at that point in time and to many who engage in this practice, it gives them a sense of satisfaction with the current state of their body.

Social media has been likened to traditional media in the sense that they often focus on appearance. Users of these mediums intentionally select and post photos and videos of themselves in which they look good and or attractive (Saiphoo & Vahedi, 2019). Pregnancy photo reveals on social media raise body image concerns, as expectant mothers experience physical changes beyond a growing belly. These changes could include swollen noses, puffy faces, skin discolouration, receding hairlines, and weight gain. However, what they typically post online are edited versions of these images.

Social media's connection to body image is frequently assessed using social comparison theory, which implies that people self-evaluate based on comparisons with similar others (Hogue & Mills, 2019). Therefore, an expectant mother, after viewing photos of another expectant mother on social media may draw strength from that image, knowing that whatever changes she may be experiencing are not unique to just her, thus creating a positive body image and a sense of identity for herself.

The identity portrayed on social media is mostly different from one's real identity, because it is fashioned around what one wants people to see or know about them and what people's expectations are (Agus et al., 2021). During a pregnancy reveal on social media, an expectant mother presents herself as someone on the journey of motherhood, embracing her identity as an expectant mother. At other times, she may post images portraying her roles as a daughter, sister, wife, aunt, or professional. Social media has greatly influenced personal identity, whereas, in the past, expectant Nigerian mothers did not openly share their pregnancies due to cultural norms of privacy around pregnancy.

Some Nigerian cultures hold very strong superstitious beliefs against revealing pregnancies. A belief that stems from their conviction of the existence of evil. These beliefs of impending danger to the unborn foetus and the expectant mother gave birth to rules for an expectant mother, prohibiting her from engaging in certain activities.

For example, a pregnant girl was not allowed to tell people outside her home that she was pregnant for fear that evil will befall her and the unborn child. When the pregnancy became visible, she was also not to allow people touch her bump so evil does not get passed on to the unborn child. (Nunoo, 2020c)

Safety pins are used to fasten together clothing or pieces of fabric, but some pregnant women in certain Nigerian societies,

use safety pins on their clothes or under garments as a form of protection of the foetus from evil spirits and ensuring a safe delivery for the expectant mother (Owonikoko et al., 2017).

Studies have found that food taboos and myths also exist and are upheld in some Nigerian communities. Snail meat for example, though a rich source of protein and minerals necessary for growth and development, is prohibited for expectant mothers in Anambra state (Eastern part of Nigeria), due to the belief that if consumed, the baby will be sluggish and salivate excessively like the snail (Isidienu & Chiejina, 2022).

Young expectant mothers who reside within this culture, but who also operate within the social media space and want to reveal their pregnancy as they see it being done in the West, have adopted the method of delayed reveal or post-birth reveal on social media.

Method

This study employed qualitative methods, drawing on rich, real-life accounts from ten expectant mothers of Nigerian descent who had engaged in pregnancy photography and social media sharing.¹ A purposive sampling strategy guided participant selection based on predefined eligibility criteria.

Participants

Ten women participated in the study, each meeting the inclusion criteria established to ensure alignment with the research objectives.

All participants were:

1. Female: All ten individuals identified as female.
2. Of Nigerian descent: All participants were Nigerian by origin. Seven resided in Nigeria at the time of the study, while three had lived outside the country for three to six years; one in Tanzania, the other in Canada, and the third in the United States.
3. Of childbearing age: Participants ranged from 26 to 40 years old.
4. Pregnant and had organised a pregnancy photoshoot: All participants had been pregnant and had taken part in a pregnancy photoshoot. Three had previously experienced miscarriages; for these women, the pregnancy examined in this study was their second pregnancy resulting in their first live birth. Among the remaining seven, five revealed their first pregnancy and two revealed their second pregnancy.
5. Had posted pregnancy photographs on social media: All participants had shared their pregnancy photos on at least one platform. Facebook and Instagram were the most frequently used sites.

Material

After identifying and selecting eligible participants, each individual received a letter of introduction outlining the purpose of the study, along with a consent form. These documents ensured that participants were fully informed and voluntarily agreed to take part.

1. This article, "Cultural Traditions in the Digital Age: Exploring Post-Birth Pregnancy Reveals among People of Nigerian Descent on social media", is adapted from the author's MA thesis submitted to the University of Nicosia in 2024.

Procedure

Given the sensitive nature of pregnancy disclosure and cultural taboos surrounding the topic, several prospective participants declined participation. Of the ten who consented, five were acquaintances of the researcher, while the remaining five were recruited through referrals from family and friends.

Upon receiving signed consent forms, interviews were scheduled at times convenient for each participant, taking into account their professional commitments and differing time zones.

Interviews are particularly effective for obtaining detailed personal accounts and allow for meaningful follow-up questions (Baxter et al., 2015), Semi-structured one-on-one interviews were conducted via WhatsApp video calls over a two-month period from March to May. The average duration of the interviews was 90 minutes, with each interview lasted between 15 to 30 minutes.

Interview questions focused on the following themes:

1. Experiences with pregnancy reveal(s) on social media
2. How the reveal was conducted
3. Motivations for sharing pregnancy photos
4. Timing of the reveal, including reasons for delayed or post-birth posting
5. Cultural beliefs, superstitions, and limitations influencing pregnancy disclosure
6. The role of social media in enabling or shaping the reveal

All interviews were conducted in English² and were recorded and later transcribed verbatim.

Analysis

The data for this study were examined using Reflexive Thematic Analysis (RTA), a method that values the researcher's subjectivity as an analytic resource and embraces flexible, organic, and iterative coding. In RTA, themes are not simply discovered in the data but are actively generated through a process of interpretation, reflection, and meaning-making (Braun & Clarke, 2019). Given these characteristics, Reflexive Thematic Analysis is well suited for analysing the rich, experience-based responses gathered through the semi-structured interviews conducted for this research.

Prior to the interviews, preliminary themes were developed to guide the discussion and ensure alignment with the research objectives. These themes served as broad analytic anchors, while still allowing new insights to emerge inductively from the data. For clarity in reporting, each participant was assigned a numerical identifier (Participant 1–10) corresponding to the order in which they were interviewed. Within the analysis, relevant theories are referenced to illuminate specific patterns or ideas, not as primary theoretical frameworks, but as supporting perspectives that highlight the complex interplay between technology, social norms, identity, and family. These theoretical references help demonstrate how expectant mothers of Nigerian descent navigate cultural values and contemporary digital practices when documenting, announcing, and celebrating pregnancy on social media.

2. English is Nigeria's official language, despite the country's linguistic diversity of over 520 languages (Ndimele, 2015).

Examining the process of announcing pregnancies, fear of harm as highlighted by participant 7,

I didn't put it before the child was born, it was after the child was born that I did. That's just my reason, for fear of being hunted or any special attention while I'm pregnant, so I just kept it till my child was out,

stood out as a major reason for a delayed announcement.

Social media's influence in the online reveal is also highlighted with participant 6 noting:

Social media has made everyone want to do things they never imagined they will do. I am a fan of Tik Tok, I like going on Tik Tok and while on Tik Tok, I have seen a lot of challenges, a lot of videos, gender reveal, pregnancy reveals... I already had it in mind, that this is what I am going to do.

This confirms the influence of social media on individual behaviour, particularly in the context of sharing first-hand experiences and milestones. They observe posts, videos, and challenges shared by others, and subsequently model their own behaviour based on what they see, confirming that individuals learn through observation and imitation (Akpan & Kennedy, 2020).

Symbolic interaction occurs during the online announcements as symbols such as photos and captions are used to communicate within the social network and meaning is also created through social interactions and interpretation of these symbols (Johns et al., 2014) within their cultural context, reflecting the significance placed on social interactions and the importance of sharing life events within one's social circle.

Concerns of private vs sharing are taken into consideration. On whether to share or not, Participant 1 and Participant 4 have contrasting views.

Participant 1:

You know we are Africans and the world is wicked, can be wicked... so for me, I needed to hide that, you know it's not good to let the cat out of the bag, so I needed to just hide, to keep it to myself, I did the shoot during the pregnancy but I revealed it after I delivered successfully.

Participant 4:

If I will have a third child, that is what I will love to do. If I will have the opportunity to post from day one until the child is eventually born, I will do that. Because I want to see how I am transforming daily and how the child is growing.

The contrast between those who keep their pregnancy private and those who share it publicly reveals how individuals set boundaries for sharing private information. Smith and Brunner suggests that revealing private information can make someone feel vulnerable, leading to a desire to control access to it (Smith & Brunner, 2017).

Gender expectation and revelation play a significant role in the online pregnancy announcements. Expectant mothers must decide whether to know the unborn child's gender and whether to reveal it during the announcement. Participants 6 and 7 had different approaches to revealing the gender on social media: Participant 7 shares:

I was expecting a baby boy as revealed from my ultra scan, so when we went shopping, I got some clothes that had particular write ups. While participant 6 is quoted as saying:

So, when I was ready to know the gender, I asked them to write it, put it in an envelope and seal it, I don't want to know it myself, I just want to take it home.

Starr Christine and Zurbriggen Eileen speak to the anticipation and revelation of the gender of the baby, as individuals develop schemas or mental frameworks for understanding and organizing information about gender (Starr & Zurbriggen, 2016). They noted that schemas influence how individuals perceive themselves and others in terms of gender roles, behaviour and expectations.

Creative expressions and personalised pregnancy experiences foster self-determination, as expectant mothers exercise autonomy and align choices with personal values rather than external norms. Including partners in photoshoots strengthens bonds, satisfying the self-determination theory's core needs: autonomy, competence, and relatedness (d'Ailly & Blokhuis, 2018).

The overall usage of photos for the pregnancy announcement on social media was sharing, documentation and preservation of memory and social media has been increasingly used to record and share personal experiences (Özdeş & Karaman, 2023).

Selection of themes

Themes for the photoshoot often reveal or hide the baby's gender, with colours like blue or green indicating male and pink or purple indicating female. Neutral colours like yellow, nude, red, and black suit both genders. Themes convey symbolism, family dynamics, gender neutrality, simplicity, expression, and personal style.

Simplicity, expression, and personal style are reflected in concise statements like this from participant 10:

I already knew I wanted something simple for the photoshoot, so I decided to use what we already have for the photo shoot,
and participant 8:

I kind of like matched it with my personality, I'm a very simple person, I don't like very complicated things, so I did a very simple shoot with my family and our first child.

The preference for simplicity, personal expression, and matching one's personal style in the context of a family photoshoot is portrayed in the notion of self – concept, which measures how one sees oneself (Rehman, 2019).

A total of 6 out of 10 participants leaned towards the side of gender neutrality for the pregnancy photo shoot. While one may assume that this may have been due in part to the fact that they may not have known the gender of the child they were expecting, their responses, as illustrated below, proves otherwise.

I knew I was having twins, boy and girl but that knowledge did not determine the theme for the shoot. If I had worn something blue, their instincts would have told them, she is wearing blue, maybe it's a boy, ah, she is wearing pink, look at the back ground, it's a girl, so I went for something nude – (neutral).

Adopting a gender-neutral theme for photoshoots and baby showers reflects a conscious effort to challenge traditional gender stereotypes. Choosing neutral colours and avoiding gender-specific themes, disrupts typical colour and gender associations and recognizes that traditional cues like blue for boys and pink for girls reinforce binary gender stereotypes.

Conversely, some like participant 2 knew the gender of the unborn child and expressed it in the gender reveal theme:

I knew I was going to have a baby girl; I always wanted a flamingo.

This expression touches on symbolic interactions where individuals get meaning from symbols and allocate significance to objects, events, and behaviours through social interactions and communication (Johns, Chen, & Terlip, 2014). With the choice of the flamingo theme for the baby shower reflecting the assignment of meaning to the event.

Considerations are made for practicality and comfort in the choice of the clothing. While surprise and privacy are prominent in the themes, as 6 out of 10 participants used neutral themes for their photo shoots, anyone viewing the photo without personally knowing the expectant mother or the baby's gender only knew she was expecting a baby.

Reactions to posts on social media

After deciding on the theme and the photoshoot is complete, the next step is posting the photo/s on social media. This section focuses on the reactions and responses to the posts.

Online social media provides massive open-ended platforms for users of a wide variety of backgrounds, interests, and beliefs to interact and debate, facilitating countless discussions across a myriad of subjects. With numerous unique voices being lent to the ever-growing information stream, it is essential to consider how the types of conversations that result from a social media post represent the post itself. (Flamino et al., 2021)

With anticipation and expectation, excitement and surprise, the desire for social validation and support, a sense of fulfilment and gratitude, joy and celebration, an expectant mother shares her pregnancy reveal photos on social media. She eagerly awaits the reactions, knowing that online interest, attention, and engagement would follow. However, the uncertainty of what others might say and how their comments will affect her, lingers in the mind of participant 9:

I wanted to have boys, I talked about it a lot on my status, everybody except me wanted me to have a girl, all my friends knew I wanted a boy, so when they found out that I had a girl, they were all so happy.

This revelation garnered positive responses, leading to happiness and excitement among friends, enhancing the interaction's perceived value for both the 'revealer' and their friends.

For participant 1, reactions to her posting her pregnancy photo online continued to garner reactions for over one year giving her great joy

It gave me unspeakable joy, I cannot even explain how I felt that period, till my baby was one year old,

while comments for participant 10 showed the amazement of her friends and family at the fact that she was having a second set of twins:

The people that know me know that I have 7-year-olds already, but another thing that made it “oh my God Oh my God” was that I had another set of twins.

Anticipation and expectations are high emotions expressed by participant 5 upon sharing news of the baby's birth with thoughts such as:

I expected the reactions, I knew that a lot of calls will come in, I knew that lots of congratulatory wishes and all will start coming as soon as I posted, so I waited till the day after when I felt I had enough energy for the calls and messages that kept rolling in.

By posting the announcement, they signal their openness to receiving reactions, and waiting until they feel ready for anticipated calls and messages shows awareness of their emotional and physical capacity to handle the reactions. Congratulatory messages and calls upon safe delivery are not limited to one geographic region. Social media platforms and digital communication tools have enabled global connectivity, facilitating easy sharing of news and updates globally with people connecting by actively circulating, remixing, and reshaping stories in participatory online cultures (Jenkins et al., 2013).

Reasonings / Rationalisation

This section examines the rationale behind sharing pregnancy photos on social media, focusing on the motivations, methods, and timing of such reveals. It analyses platform choices, highlighting the distinct audiences and features of each: Instagram's visual appeal, and Facebook's capacity for detailed interaction.

In using multiple platforms, Participant 5 notes:

I posted the photo on Instagram first, then shared it to Facebook.

The choice to share the photo across multiple platforms reflects a desire to reach a diverse and broader audience as well as convey the message in a rich and impactful manner.

The transient nature of social media is also invoked in the way the information is shared. Some respondents who aim for an immediate and temporary experiences, desiring the created content to be consumed at a rapid pace, opt for immediacy and temporariness.

It was posted on Instagram story, so it will disappear after 24 hours.

Content on Instagram or Facebook stories are considered ephemeral content because the platforms are designed to provide a temporary glimpse into a user's life or experience. This creates a sense of urgency and immediacy for viewers. Once the 24-hour period elapses, the content disappears, emphasizing the fleeting nature of the experience.

Though memories on Facebook and Instagram stories are short-lived, long-lasting memories can be created in the process of the pregnancy reveal by engaging close family members says participant 2:

Photo shoots most times are for memories and even at that, I tried to invite very close friends and family.

The objective of involving close family and friends is to create an emotionally rich experience surrounded by loved ones. Their presence enhances the event's emotional resonance, making it memorable and cherished as well as providing opportunities for documenting moments with photographs to revisit and relive those experiences in the future.

Motivation / Reason for the reveal

The decision to have a pregnancy reveal is intentional, often driven by specific motives. Some expectant mothers announce online due to peer influence or trends, while others, particularly those with children, seek closure. Key reasons from participants discussions include:

a. Celebrating milestones and preserving memories

Participant 8, whose baby was born on her birthday, said:

I had already done a photoshoot; it was only natural for me to post it for my friends to actually see what it looked like. Also, because we share the same birthday, I had the baby on my birthday.

She prioritized sharing the pregnancy photos on the child's birth date, feeling a strong bond sharing the same birthday as her new baby.

b. Creating closure and completeness

This was also expressed by participants 9 and 10 who lacked photos from previous pregnancies, as quoted:

I feel this will be my last child, so I thought, you know what, let me do it, if it's the last,

and,

I just thought that this would be my last chance to do a photoshoot, so I did it.

The decision to do a photoshoot for what they perceived as their "last chance" reflects a desire to provide meaning, significance, closure, and completeness in their life narrative.

c. Personal memories

This resonates with participants 1 and 4, especially because they were particular about their individuality.

I just felt I needed this memory of pregnancy, how my belly bump was before I put to birth, so I just had to do it,

and,

I wanted to keep a memory of the whole process because pregnancy is a process, it is actually a journey... I want to look at myself, maybe when I get old, I can look at the photo and say oh it was this child that was in there baking and all that.

Documenting the pregnancy journey through photoshoots reflects a desire for self-reflection and self-awareness, preserving memories as a reminder of personal growth and transformation, and creating lasting autobiographical memories.

d. Infertility

This was a difficult realisation as 3 participants had faced challenges with infertility, underscoring its significance as a driving force behind the decision to reveal the pregnancy on social media. One participant commented:

For me, I had a delay taking in – (conceiving), so it was such a big deal to have that memory.

The participant's choice to document her journey through publicly shared photos online reflects a desire to create a narrative of struggle, perseverance, and triumph, celebrating joy while acknowledging challenges.

Timing of the reveal

Cultural beliefs, traditions, and superstitions influence the practice of delayed or post-birth pregnancy reveals on social media among expectant mothers of Nigerian descent. Despite wanting to share pregnancy news, cultural norms discourage pre-birth reveals due to fears of miscarriage or evil attacks on the unborn child and mother. Participant 2 shares that,

There is a lot of witchcraft in Nigeria, there is a lot of evil, there are a lot of bad minds, so people just try to keep their pregnancies to themselves, when I give birth, you see my baby,

and participant 3 reiterates some of the beliefs held within their community,

In my place we believe that when you get pregnant, in the first trimester, you don't need to tell anybody because they might change the sex of your baby.

Participant's experiences of miscarriage influence their choice to prioritize privacy in later pregnancies, this is further driven by a need for emotional healing. Here is an experienced shared by participant 9

"When I was pregnant and I lost the baby, the pregnancy... I (had) shared the news of the pregnancy with all of my friends, so you can imagine having to go back and tell them I am not pregnant anymore. I had to literally go back and tell everyone I had told I was pregnant, that I was not pregnant anymore. So, this one, I decided not to share."

The deliberate decision to withhold information about her pregnancy and subsequent loss reflects her intentional management of privacy boundaries to protect her emotional well-being. she continues to say that;

"I was not ready to share because people will react knowing you suffered loss, they would be that sense of care, checking up on you and the place I was mentally, I didn't want that... I just wanted to go through that phase just by myself and my family".

Her reluctance to share pregnancy updates on social media stems from a desire to avoid triggering reminders of past loss and the potential trauma associated with explaining the situation to others and dealing with their reactions. They also harbour a lingering fear of losing the pregnancy again;

"I just don't want a situation that will arise again that God forbid, I lose the baby again and I have to start telling people again that oh it's not there".

Some expectant mothers choose to share pregnancy reveal photos only after the baby has been born, as they feel more confident about the safety of the pregnancy at that point. Similarly, concerns about reopening old wounds led some expectant mothers to refrain from revealing their pregnancy until later.

A participant recounted the painful experience of losing her baby after previously sharing the news of her pregnancy with

friends and family. Two months later, she receives messages asking about the baby's well-being, which triggered feelings of grief, sadness, and vulnerability. Participant 6 shared her emotional journey of being pregnant again after experiencing a miscarriage. "All through my pregnancy, I was scared. Every time I go to the hospital, I'm scared because I don't know what I'm going to hear, I don't know what will happen, so rather than telling people again that I'm pregnant only for them to now start asking again "how is baby?" I just decided to keep it to myself, my husband, and my mother".

The superstitious fear of being attacked by evil is another reason for the delayed pregnancy reveal according to participant 6 "Fear of being bewitched.... I didn't put up the photo before the child was born, it was after the child was born that I did. That's just my reason, for fear of being haunted or any special attention while I'm pregnant, so I just kept it till my child was out (born)".

There is an underlying fear among many individuals of being targeted by witches or experiencing harm if they disclose their pregnancy. Consequently, to safeguard themselves, individuals of Nigerian descent often opt to withhold the news of their pregnancy until after the child is born.

Additionally, the belief in the "evil eye" is prevalent. Participant 6 reveals that she delayed announcing her pregnancy until after the child was born to keep it away from the "evil eye" of people who can either change the sex of the child (if they know what gender the expectant mother desires) or prevent a safe delivery of the baby. Parents, especially mothers also advice and encourage their daughters not to share the news of their pregnancy with outsiders.

Surprisingly, these fears, particularly regarding witchcraft, resonates not only with expectant mothers residing in Nigeria but also with expectant mothers residing in America and Canada who participated in the survey.

In the aftermath of a miscarriage, the incident may become intertwined with superstitions and witchcraft within Nigerian culture, regardless of whether the loss is directly linked to sharing information on social media.

Social media dynamics also play a role in the delayed pregnancy reveal. Individuals may strategically choose what and when to post to control how they are perceived by others. Ultimately, the decision to delay a pregnancy reveal or share it after the birth is deeply personal and influenced by a myriad of factors. All 10 participants in this study took reveal photos during pregnancy but posted them after birth, with posting times ranging from the same day to a month later. The earliest post coincided with the mother's birthday and the baby's birth, while another participant's post came immediately after the birth due to her husband's early announcement.

Findings

Following a detailed analysis of data from semi-structured interviews with ten female participants, the study explored what post-birth pregnancy reveals entail, how they are carried out, and

the motivations and meanings attached to this practice on social media.

The findings reveal that expectant mothers of Nigerian descent are increasingly open to documenting their pregnancy journeys and sharing these images on social media. Despite lingering fears tied to cultural superstitions, particularly beliefs about spiritual harm or negative consequences associated with early pregnancy disclosure, participants still expressed a strong desire to share their experiences publicly. This hesitation was not limited to those residing in Nigeria; even participants living abroad reported similar cultural concerns, demonstrating that these beliefs persist across geographical contexts.

Despite fears and concerns, social media remains a vital tool for pregnancy reveals. Participants leverage platforms like Facebook and Instagram, to share their stories with loved ones worldwide. With deliberate decision as to when the pregnancy reveal photos are posted, some participants while pregnant continue to post old photos of themselves, giving no hint of being pregnant. This brings to bear the social comparison theory, which posits that individuals engage in online identity curation as a means to present varied potential selves (Johnson & Ranzini, 2018). This implies that individuals can control the narrative and present themselves in a positive light or how they want to be seen or perceived.

Social media also plays a role in how some expectant mothers decide to do the reveal as one respondent notes that people on social media like to do what is trending. Another observes that people don't need to create things from scratch, as they can just adopt what has already been done and posted on social media, to suit them. The urge to conform to these trends stem from the aspiration to meet presumed standards and anticipations associated with pregnancy and parenthood as showcased on social media.

To some participants, social media serves as a driver for embracing novel cultural customs like gender reveals, which, though originated elsewhere, are now gaining traction in diverse cultural settings like Nigeria.

Individuals learn through observing the behaviours and actions of others, particularly those who are perceived as role models or influential figures (Akpan & Kennedy, 2020). Given that some known celebrities and social media influencers document their pregnancy journey by posting the scan process, putting out their scan results, sharing the gender of the unborn child and generally keep their followers and fans updated, some fans have been inspired to do the same if they have the opportunity of having another child.

While the predominant trend in pregnancy reveals among Nigerians has been delayed or post-birth announcements, there are indications of a potential shift, with signs suggesting a gradual change, particularly influenced by celebrities. Observing celebrities engaging in this behaviour could set a precedent and lead to the normalization and acceptance of timely pregnancy announcements among this group of people.

Additionally, social media serves as a platform for community support and advice for pregnant women. It allows them to connect with others, seek guidance, and receive support from fellow mothers, healthcare professionals, and experts.

Individuals often use social media to compare their pregnancy experiences with others, seeking validation, reassurance, and information about typical milestones and expectations during pregnancy. The inclination to document their pregnancy journey from its preliminary stages to childbirth underscores their desire to witness their body's transformation and the child's growth over time, thus emphasizing the importance of individual choice and personal fulfilment irrespective of societal norms.

Contrary to what occurred in the past, there is a noticeable shift towards greater openness in sharing pregnancy experiences online. This change is influenced by factors such as widespread access to social media platforms, growing societal acceptance of online sharing, and the influence of celebrities and influencers who openly document their pregnancies without apparent negative consequences. Nevertheless, participants of this study still advocate for caution.

Acknowledging the inherent uncertainty of pregnancy outcomes underscores the risk involved in sharing such personal information online. The Privacy Calculus theory, suggests that individuals weigh the perceived benefits against potential negative consequences when deciding to disclose personal information. Thus, the responsibility for the outcome rests with the individual who choose to reveal their pregnancy" (Cain & Imre, 2021). Ultimately, every person's decision to share their pregnancy journey reflects their unique risk assessment process and priorities.

Conclusion

This study set out to explore the emerging phenomenon of post-birth pregnancy reveals among women of Nigerian descent, examining how cultural beliefs, personal motivations, and digital communication intersect in shaping this evolving practice. Through the perspectives of ten participants, the research illuminates how pregnancy which was once strictly private and culturally concealed, now finds new expression in the digital age through carefully curated post-birth announcements.

The findings reveal that while expectant mothers increasingly embrace social media as a space for creativity, self-expression, and memory-making, deep-rooted cultural superstitions continue to influence the timing of these announcements. Concerns about spiritual harm, miscarriage, or "evil eyes" still shape disclosure decisions, leading many to delay sharing until after childbirth. Even among women living outside Nigeria, cultural norms remain powerful, demonstrating the persistence of heritage across geographical boundaries.

The study further shows that pregnancy reveals on social media serve multiple functions like emotional healing, celebration of milestones, and social validation. This aligns with broader literature suggesting that digital platforms shape how individuals present themselves, negotiate privacy, and manage social expectations.

Importantly, the rise of post-birth reveals signals a cultural shift. As global digital trends mingle with local traditions, pregnancy that was once shrouded in secrecy is increasingly becoming a public, aesthetic, and celebratory experience. Social media platforms are not only reshaping communication practices but are also quietly challenging long-held cultural beliefs, even though many women continue to navigate these changes with caution.

Overall, this research contributes meaningfully to the understudied area of pregnancy disclosure practices among Nigerians. It demonstrates how digital globalization interacts with indigenous cultural frameworks, creating new hybrid forms of expressing identity, womanhood, and motherhood.

Limitations / Challenges of the study

With no known existing literature on post-birth or delayed pregnancy reveals on social media, this research relied solely on data from semi-structured interviews. Some participants were reluctant to share their pregnancy experiences due to the sensitivity of the topic.

Challenges include internet connectivity issues, particularly with participants in different continents. Variations in video interview technology affected audibility, making transcription difficult.

Time zone differences, combined with participants' work schedules, baby routines, and other responsibilities, further complicated interview scheduling.

Recommendations for future studies

To build on the insights gained from this research, future studies could consider Pregnancy Reveals in other West African Countries or other continents with strong cultural / traditional values. Expanding the scope of research could provide a comparative analysis and deeper understanding of cultural influences on pregnancy reveals.

Other research could also investigate the various media content such as videos, social media posts, and other digital platforms used for pregnancy reveals, offering a broader perspective on how technology and modern communication tools are shaping these traditions.

Additionally, utilizing different methodologies, such as a more participatory ethnography could provide a more immersive and detailed exploration of the subject through "thick description" (Geertz, 1973). Ethnographic studies could offer a more nuanced view of values, beliefs, cultural choices, collective memory and social structures.

As social media continues to evolve, further research may explore how younger generations reinterpret these traditions and what these shifts mean for cultural continuity in an increasingly digital world.

Future research can further deepen our understanding of the cultural dimensions and evolving practices surrounding pregnancy reveals beyond Nigeria and on new and emerging social media platforms.

References

- Agus, P. A. P., Iswah, A., & Agik, N. E. (2021). *Presentation culture in the digital age: Online identity representation on social media*. Indonesian Language Education Study Program, Institute of Islamic Religion Madura.
- Akpan, B., & Kennedy, T. (2020). *Science education in theory and practice: An introductory guide to learning theory* (p. 84). Editorial: Cham, Switzerland Springer.
- Baxter, K., Courage, C., & Caine, K. (2015). *Understanding your users: A practical guide to user research methods*. Elsevier, Morgan Kaufmann.
- Becker, E., Rodgers F, R., & Zimmerman, E. (2022). #Body goals or #bopo? Exposure to pregnancy and post-partum related social media images: Effects on the body image and mood of women in the peri-pregnancy period. *Science Direct*.
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis: Qualitative Research in Sport, Exercise and Health. *Taylor & Francis Online*, 11(4), 589–597.
- Cain, J. A., & Imre, I. (2021). Everybody wants some: Collection and control of personal information, privacy concerns, and social media use. *New Media & Society*, 24(12), 146144482110003. <https://doi.org/10.1177/14614448211000327>
- Collins, N. (1991). Demi's Big Moment. *Vanity Fair*.
- d'Ailly, H., & Blokhuis, J. C. (2018). Book review: Richard M. Ryan and Edward L. Deci, Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. *Theory and Research in Education*, 16(3), 378–381. <https://doi.org/10.1177/1477878518807841>
- Deforge, A. (2021, July 26). Social Expectations of Expectant Mothers. Brittle Paper. https://brittlepaper.com/2021/07/social-expectations-of-expectant-mothers-ayo-deforge-essay/?utm_source=chatgpt.com
- Epstein, R. (2021). Celebrity maternity shoots. *Marie Claire*. <https://www.marieclaire.com/celebrity/g13814867/celebrity-maternity-shoots/>
- Flamino, J., Gong, B., Buchanan, F., & Szymanski, B. K. (2021). Characterizing Topics in Social Media Using Dynamics of Conversation. *Entropy*, 23(12), 1642. <https://doi.org/10.3390/e23121642>
- Garcia-Navarro, L. (2019, July 28). Woman Who Popularized Gender-Reveal Parties Says Her Views On Gender Have Changed. *Weekend Edition Sunday*; Washington, D.C. <https://www.proquest.com/docview/2265085176/citation/FB64F9BA1E844BB8PQ/1?accountid=29916&sourcetype=Other%20Sources>
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures: Selected essays*. New York: Basic Books.
- Hogue, J. V., & Mills, J. S. (2019). The effects of active social media engagement with peers on body image in young women. *Body Image*, 28(1), 1–5. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2018.11.002>
- Isidienu, I. C., & Chiejina, E. N. (2022). Traditional beliefs and practices during pregnancy, childbirth and postpartum among childbearing women in Oyi local government area of Anambra

- State, Nigeria. *GSC Advanced Research and Reviews*, 13(2), 277–285. <https://doi.org/10.30574/gscarr.2022.13.2.0325>
- Jenkins, H., Ford, S., & Green, J. (2013). *Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture*. New York University Press. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/nicosia/detail.action?docID=1114591>
- Johns, M. D., Chen, S.-L. S., & Terlip, L. (2014). *Symbolic Interaction*. Emerald.
- Johnson, B. K., & Ranzini, G. (2018). Click here to look clever: Self-presentation via selective sharing of music and film on social media. *Computers in Human Behavior*, 82, 148–158. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.01.008>
- Nash, M. (2014). Picturing mothers: A photovoice study of body image in pregnancy. Nash, M. (2014). *Picturing Mothers: A Photovoice Study of Body Image in preHealth Sociology Review*, 23(3).
- Ndimele, O. (2015). *Language Endangerment: Globalisation and the Fate of Minority Languages in Nigeria*. M & J Grand Orbit Communications LTD. https://research.ebsco.com/c/h4qzqx/ebook-viewer/pdf/zqvxa2sv45/page/pp_2
- Nunoo, A. (2020a). Why some Africans will never have a baby shower or a maternity photoshoot. Face2faceafrica.Com. <https://face2faceafrica.com/article/why-some-africans-will-never-have-a-baby-shower-or-a-maternity-photoshoot>
- Nunoo, A. (2020b). Why some Africans will never have a baby shower or a maternity photoshoot. Face2faceafrica.Com. <https://face2faceafrica.com/article/why-some-africans-will-never-have-a-baby-shower-or-a-maternity-photoshoot>
- Nunoo, A. (2020c). Why some Africans will never have a baby shower or a maternity photoshoot. Face2faceafrica.Com. <https://face2faceafrica.com/article/why-some-africans-will-never-have-a-baby-shower-or-a-maternity-photoshoot>
- Owonikoko, K. M., Tijani, A. M., Bajowa, O. G., & Atanda, O. O. (2017). Use of Safety Pin on Garments in Pregnancy: A Belief and Cultural Practice with Potential Harmful Effect. *AIMS Public Health*, 4(1), 19–32. <https://doi.org/10.3934/publichealth.2017.1.19>
- Özdeş, A., & Karaman, F. (2023). Remembering in the Digital World: Autobiographical Memory in Social Media. *DOAJ Directory of Open Access Journals*, 275–286.
- Rääbus, C. (2017). Beyonce's pregnancy post highlights changing trends in maternity photography: The rise of social media and online photo sharing has seen increasing numbers of women marking and celebrating their pregnancies publicly. Australian Broadcasting Corporation.
- Rehman, V. (2019). Revisiting the fairness paradigm in India. *Society and Business Review*, 14(1), 31–42. <https://doi.org/10.1108/sbr-03-2018-0023>
- Saiphoo, A. N., & Vahedi, Z. (2019). A meta-analytic review of the relationship between social media use and body image disturbance. *Computers in Human Behavior*, 101, 259–275. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.07.028>

- Smith, S. A., & Brunner, S. R. (2017). To Reveal or Conceal: Using Communication Privacy Management Theory to Understand Disclosures in the Workplace. *Management Communication Quarterly*, 31(3), 429–446. <https://doi.org/10.1177/0893318917692896>
- Starr, C. R., & Zurbriggen, E. L. (2016). Sandra Bem's Gender Schema Theory After 34 Years: A Review of its Reach and Impact. *Sex Roles*, 76(9–10), 566–578. <https://doi.org/10.1007/s11199-016-0591-4>

the UNIC School of Humanities and Social Sciences newsletter

<https://www.unic.ac.cy/school-of-humanities-and-social-sciences/shss-publications/>

Ο ΚΥΠΡΙΟΣ ΕΥΠΑΤΡΙΔΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΒΕΡΝΑΡΔΟΣ ΑΚΡΗΣ (; – 1667)

► ΛΟΥΚΑΣ Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, Κύπρος
panayiotou.l@unic.ac.cy

Περίληψη

Ανάμεσα στις λαμπρές και κορυφαίες προσωπικότητες του Απόδημου Ελληνισμού, που έζησαν και μεγαλούργησαν στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας τον 17ο αιώνα και οι οποίες, ομολογουμένως, διαδραμάτισαν αποφασιστικό και πρωτεύοντα ρόλο στην προσπάθεια πνευματικής ανάτασης του υπόδουλου Γένους και, ταυτόχρονα, σημάδευαν τη νεότερη εθνική μας ιστορία, είναι και ο εκ Κύπρου ορμώμενος Βερνάρδος Άκρης (Bernardo Acris).

Η οικογένειά του ανήκει σε περιφανή οίκο ευγενών της Κύπρου και είναι μια από τις απροσδιορίστου αριθμού κυπριακές οικογένειες, οι οποίες «εγκατέλιπον κατά διάφορα χρονικά διαστήματα την υπό των Τούρκων υποδουλωθείσαν πατρίδα των και μετώκησαν» στη Βενετική μητροπολιτική επικράτεια.

Έζησε και μεγαλούργησε στην πόλη των τεναγών και με τις ιδιαίτερες ικανότητες και τα αξιοθαύμαστα πνευματικά του χαρίσματα, κατάφερε να αποκτήσει ιδιαίτερο κύρος και αναγνώριση στους πολιτικούς και πνευματικούς κύκλους της πόλης, αλλά και ανάμεσα στους κόλπους της Αδελφότητας των Ελλήνων της Βενετίας. Διετέλεσε δημόσιος υπάλληλος στη Βενετική Δημοκρατία, στη θέση του εκτιμητή των φόρων (carattador), δραστηριοποιήθηκε στον χώρο του εμπορίου και διετέλεσε Πρόεδρος (Guardian Grande) της Αδελφότητας τα έτη 1627, 1647 και 1657.

Με το αδιάπτωτο ενδιαφέρον του, τα έργα, τα ευεργετήματα και τα κληροδοτήματά του κατέστη ένας «άξιος συνεχιστής της πνευματικής κληρονομιάς του έθνους». Έφυγε από τη ζωή το 1667 ήσυχος, για τα όσα προσέφερε στη διαφύλαξη και ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας και της θρησκευτικής συνείδησης των ξενιτεμένων Ελλήνων της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας, αλλά και, κατ' επέκταση, των υπό Οθωμανικό ζυγό υποδούλων Ρωμηών.

Λέξεις κλειδιά: Βερνάρδος Άκρης, Θωμάς Φλαγγίνης, κληροδοτήμα Άκρη, Φλαγγίνειος Σχολή, Ελληνική Αδελφότητα Βενετίας, Ναός Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων

Πρόλογος

Ανάμεσα στις λαμπρές και κορυφαίες προσωπικότητες του Απόδημου Ελληνισμού, που έζησαν και μεγαλούργησαν στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας τον 17ο αιώνα και οι οποίες, ομολογουμένως, διαδραμάτισαν αποφασιστικό και πρωτεύοντα ρόλο στην προσπάθεια πνευματικής ανάτασης του υπόδουλου

Γένους και, ταυτόχρονα, σημάδευσαν τη νεότερη εθνική μας ιστορία, είναι και ο εκ Κύπρου ορμώμενος Βερνάρδος Άκρις.

Εισαγωγικά

Ο Βερνάρδος Άκρις (Bernardo Acris) με τους αγώνες και την όλη δραστηριότητά του κατέστη συνεπικουρος και συνεχιστής στο μεγάλης σπουδαιότητας έργο του, εκ μητρός Κυπρίου, φωτισμένου εμπόρου και εθνικού ευεργέτη, Θωμά Φλαγγίνη (Tommaso Flangini),¹ εξασφαλίζοντας, με τον τρόπο αυτό, τη λαμπρή υστεροφημία του. Ένα έργο σταθμός, ορόσημο πραγματικό, για την ενίσχυση, τη νέα άνθηση, την πνευματική αναγέννηση της ελληνικής παιδείας στη Βενετία, αλλά και, κατά προέκταση, των υπόδουλων ελληνικών περιοχών. Η σημαντικότερη και η πλέον γνωστή προσφορά του Φλαγγίνη, που κληροδότησε προς το σκλαβωμένο τότε Γένος, είναι η ίδρυση, στην πόλη των δόγηδων, της περίφημης Σχολής, που φέρει το όνομά του. Η Φλαγγίνειος, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο συγγραφέας την ιστορία του σημαντικού αυτού εκπαιδευτηρίου Καθηγητής Αθανάσιος Καραθανάσης, «με μία ίσως λεκτική υπερβολή, δύναται να χαρακτηριστεί το Πανεπιστήμιο του σκλαβωμένου Γένους».² Σημειώνει, επίσης, ότι «η ακτινοβολία και η φήμη του σχολείου ήταν σχεδόν πανελλήνια».³ Αξίζει να σημειωθεί ότι οι προσπάθειες για την ίδρυση της Σχολής⁴ άρχισαν από τον ίδιο τον Φλαγγίνη, ο οποίος με υπόμνημά του προς τον Δόγη, με ημερομηνία 24 Δεκεμβρίου 1625, ζητούσε την ίδρυση σχολής αποκλειστικά για ορθόδοξους νέους. Στην επιστολή αυτή πρότασε, ως ενισχυτικό, και το γεγονός ότι οι Ιησουΐτες με την ίδρυση των προπαγανδιστικών τους σχολείων στην Ελληνική Ανατολή «κλέπτουν τις ψυχές των νεαρών Ελλήνων».⁵ Στη Σχολή αυτή οι νέοι θα γαλουχούνταν και θα προετοιμάζονταν, ούτως, ώστε να γίνουν ικανοί προστάτες και υπερασπιστές της εθνικής ταυτότητας και της ορθόδοξου πίστεως, «τείχος και οχύρωμα» έναντι της προπαγάνδας της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Η Φλαγγίνειος Σχολή (Collegio Greco), την οποία συναντάμε στις πηγές με διάφορες ονομασίες, όπως Φλαγγινειανό Φροντιστήριο, Ελληνομουσείο, Κολλέγιο

1. Περισσότερα στο Κωνσταντίνος Δ. Μέρτζιος, *Θωμάς Φλαγγίνης και ο μικρός Ελληνομνήμων*, σειρά «Πραγματεΐαι Ακαδημίας Αθηνών», τ. Θ', Αθήνα 1939.

Λουκάς Α. Παναγιώτου, «Ο φιλογενέστατος, Κύπριος τω γένει, Θωμάς Φλαγγίνης (1578-1648)», *Ενατενίσσεις*, τχ. 43 (Ιούλιος – Δεκέμβριος 2024), σσ. 155-163. Βλ. επίσης, Λουκάς Α. Παναγιώτου, «Τρεις επιφανείς Κύπριοι στην Βενετία του 17^{ου} αιώνα», στο *Αγία Γραφή και Πολιτισμός. Τιμητικός τόμος στον Καθηγητή Χρήστο Κ. Οικονόμου*, έκδ. Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Θεσσαλονίκη-Λευκωσία 2020, σσ. 431-450.

2. Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Η Βενετία των Ελλήνων*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 8.

3. Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Η Φλαγγίνειος Σχολή της Βενετίας*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 234.

4. Καραθανάσης, *Η Φλαγγίνειος*, ό.π. Πρβλ. Καραθανάσης, *Η Βενετία*, ό.π., σσ. 58-68.

5. Ολόκληρο το υπόμνημα φιλοξενείται στο παράρτημα του βιβλίου του κ. Καραθανάση, *Η Φλαγγίνειος*, ό.π., σσ. 317-322.

(Collegio Flanginiano), Seminario, Accademia Flanginiana⁶ κ.ά., άρχισε, τελικά, τη λειτουργία της το 1665 και συνέχισε τη δράση της ως το 1797, έτος, κατά το οποίο ο Μέγας Ναπολέων κατέλυσε τη Βενετική Δημοκρατία. Ο Φλαγγίνης, ο οποίος απεβίωσε το 1648, είχε ορίσει, εκτός των άλλων ευεργεσιών του, η περιουσία του να διατεθεί και για την ίδρυση Σχολής δίπλα από την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στη Βενετία. Έθετε, μάλιστα, όρο ότι σ' αυτήν θα δίδασκαν και θα φοιτούσαν αποκλειστικά ορθόδοξοι Έλληνες, είτε ήταν υπήκοοι της Βενετίας, είτε όχι, οι οποίοι θα σπούδαζαν σε αυτή, και στη συνέχεια, εντασσόμενοι στην υπηρεσία της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας, θα μεταλαμπάδευαν τα πνευματικά τους φώτα στον σκλαβωμένο ελληνικό χώρο. Όριζε, ακόμη, ότι οι δώδεκα υπότροφοί της, να προέρχονται από τις ιδιαίτερες πατρίδες των γεννητόρων του, τουτέστιν, οι δέκα να είναι Κερκυραίοι και οι δύο Κύπριοι.

Ο Άκρης ως επιστήθιος φίλος και στενός συνεργάτης του Θωμά Φλαγγίνη υπήρξε σταθερός συμπαραστάτης στην υλοποίηση της ιδέας για την ίδρυση και λειτουργία της Φλαγγινείου Σχολής και επιστάτησε μαζί του για την αγορά από την Αδελφότητα, το 1627, των καταλυμάτων και εργαστηρίων των ευγενών Βενετών Λαυρεντίου (Lorenzo) και Μάρκου (Marco) Foscari⁷. Τα οικήματα αυτά, τα οποία ευρίσκοντο παραπλεύρως του ναού του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων, αγοράστηκαν στην τιμή των 9.000 δουκάτων και στα οικόπεδά τους ανεγέρθηκαν, με βάση τα σχέδια του σπουδαίου Βενετού αρχιτέκτονα Baltassare Longhena, τα συγκροτήματα, που στέγασαν τη Φλαγγινείο Σχολή, το Νοσοκομείο Φλαγγίνη και το κτήριο της Αδελφότητας.⁸ Το ίδιο έπραξε και το 1640, οπότε μετείχε σε τετραμελή επιτροπή, που όρισε η Αδελφότητα, και η οποία ήταν επιφορτισμένη να προβεί στις δέουσες ενέργειες, για να προχωρήσει η ανέγερση των νέων εγκαταστάσεων και η υλοποίηση του ονείρου του μεγάλου ευεργέτη. Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι τα άλλα μέλη της Αδελφότητας, που μετείχαν στην τετραμελή αυτή επιτροπή, εκτός από τους Φλαγγίνη και Άκρη, ήσαν οι επίσης Κύπριοι και συνδεδεμένοι με συγγενικούς δεσμούς με τον Φλαγγίνη, Ιωάννης Γονέμης (Zuanne Gonemi) και ο Φραγκίσκος Νεγρεπόντης (Francesco Negroponte).⁹ Το 1664 πρωτοστατεί μετέχοντας και πάλι σε τετραμελή επιτροπή, η οποία καλείται να θέσει σε εφαρμογή τις αποφάσεις της Αδελφότητας και να προχωρήσει στην ανέγερση του κτιρίου που θα στεγάσει τη Σχολή.¹⁰ Ο Άκρης είναι, επίσης,

6. Βλ. Καραθανάσης, *Η Φλαγγινείος*, ό.π., σ. 60.

7. Ό.π., σ. 51.

8. Ό.π., σ. 82.

9. Βλ. Αρχείο Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας (εφεξής ΑΕΙΒ), *Reg.* 191, φ. 7^ς, 8^ς. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Φρ. Νεγρεπόντης ήταν εξαδελφος και στενός συνεργάτης του Φλαγγίνη. Ήταν από τα πλέον δραστήρια μέλη της Αδελφότητας και διετέλεσε δύο φορές Πρόεδρος της (1647, 1665).

10. Μέλη της εν λόγω Επιτροπής, εκτός από τον Βερνάρδο Άκρη, είναι και οι Βερνάρδος Μώρος, Μάρκος Καγιάννης και Νικόλαος Γονέμης. Βλ. ό.π., *Reg.* 216, φ. 56^ς.

ανάμεσα στα επίσημα μέλη της ελληνικής παροικίας, από τους οποίους οι Αναμορφωτές (Riformatori dello Studio di Padova), οι υπεύθυνοι για τη λειτουργία της Φλαγγινείου, ζήτησαν να εκφέρουν την άποψή τους σε σχέση με τον κανονισμό της Σχολής.¹¹

Οικογένεια Άκρη

Η οικογένεια του Βερνάρδου Άκρη ανήκει σε περιφανή οίκο ευγενών της Κύπρου¹² και είναι μια από τις απροσδιορίστου αριθμού κυπριακές οικογένειες, οι οποίες «εγκατέλειπον κατά διάφορα χρονικά διαστήματα την υπό των Τούρκων υποδουλωθείσαν πατρίδα των και μετώκησαν»¹³ στη Βενετική μητροπολιτική επικράτεια. Οι ιστορικές πηγές δεν μας παρέχουν περαιτέρω στοιχεία για τον τόπο εγκατάστασης της προσφυγικής οικογένειας στα βενετικά εδάφη, αλλά ούτε τον τόπο και τον χρόνο γεννήσεως του Βερνάρδου. Αυτό που ασφαλώς γνωρίζουμε, είναι ότι «οι επήλυδες αυτοί πολύ γρήγορα ξεπέρασαν τις πρώτες δυσκολίες και άρχισαν να προσαρμόζονται στον νέο χώρο διαμονής τους και να προκόβουν».¹⁴ Έτσι και ο Βερνάρδος, όχι απλώς και μόνο πρόκοψε, αλλά, με τις ιδιαίτερες ικανότητές του και τα αξιοθαύμαστα πνευματικά του χαρίσματα, κατάφερε να ανελιχθεί και να καταστεί ως μία εξέχουσα προσωπικότητα στην τοπική κοινωνία της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας. Αντίστοιχα, κατάφερε να αποκτήσει ιδιαίτερο κύρος και αναγνώριση στους πολιτικούς και πνευματικούς κύκλους της πόλης των τεναγών, ανάμεσα «στην ευρύτερη κοινότητα του γένους των Ορθοδόξων Ρωμαίων»¹⁵ και στους κόλπους της Αδελφότητας των Ελλήνων της Βενετίας. Η καρποφόρα και γόνιμη αυτή συνεισφορά του επιβραβεύθηκε με την εκλογή και ανάληψη πλήθους διαφόρων ρόλων και αξιωμάτων. Όπως ο Φλαγγίνης, έτσι και αυτός, για πενήντα ολόκληρα χρόνια, ασχολήθηκε με τα κοινά (1608–1667), πενήντα πέντε φορές¹⁶ εξελέγη σε αρκετά αξιώματα της ισχυρότατης εν Βενετία Ελληνικής Αδελφότητας (Nazione Greca) και διετέλεσε Πρόεδρος (Guardian Grande) ή άλλως Επιστάτης της (Guardiani) τα έτη 1627, 1647, 1657.¹⁷

11. Ό.π., Reg. 192, passim.

12. Βλ. τον σχετικό κατάλογο, που δημοσιεύει ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός στο: *Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου*, Ενετίσιν 1788, σ. 273. Στην ίδια οικογένεια ανήκει και ο, μετά την κατάληψη της Κύπρου από τους Οθωμανούς, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Τιμόθεος ντ' Άκρ (1572-1587;). Για τα περί επιλογής του για τον Αρχιεπισκοπικό Θρόνο βλ. Αρχιμ. Κυπριανού, ό.π., σ. 307.

13. Μαργαρίτης Κωνσταντινίδης, «Η άλλοτε εν Πόλα της Ιστρίας Ελληνική Κοινότης και οι εν τη περιφέρεια αυτής ελληνικοί οικισμοί», *Εκκλησιαστικός Φάρος*, τ. 12 (1913), σ. 510.

14. Κωνσταντίνος Γ. Τσικνάκης, «Βενετία», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 4, σ. 132.

15. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Κύπριοι στη Βενετία», στο Άγγελ Νικολάου Κονναρή (επιμ.), *Η Γαληνοτάτη και η Ευγενεστάτη, η Βενετία στην Κύπρο και η Κύπρος στη Βενετία*, έκδ. Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου, Λευκωσία 2009, σ. 209.

16. Η εκτίμηση αυτή ανήκει στον Καθηγητή Αθανάσιο Καραθανάση, μετά από σχετική έρευνα την οποία έχει πραγματοποιήσει στα Πρακτικά της Αδελφότητας (Capitolari). Βλ. Καραθανάσης, *Η Φλαγγινεύς*, ό.π., σ. 60, υπ. 8.

17. Ιωάννης Βελούδος, *Ελλήνων Ορθοδόξων αποικία εν Βενετία. Ιστορικών υπόμνημα*, Βενετία 1893, σ. 186.

Ο Βερνάρδος Άκρης ενδεχομένως να έχει σπουδάσει «παρά τους πόδας» του Επισκόπου Κυθήρων Μάξιμου Μαργούνιου ή και του εκ Κρήτης ιερομονάχου Μελετίου Βλαστού, οι οποίοι δίδαξαν, την εποχή αυτή, στη Βενετία, ύστερα από πρόσκληση της Αδελφότητας.¹⁸ Φέρεται, επίσης, να είχε σπουδάσει στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας,¹⁹ μολονότι αυτό δεν τεκμαίρεται, αλλ' ωστόσο είχε άρτια μόρφωση και τούτο μαρτυρεί η πολύχρονη υπηρεσία του, ως δημόσιος υπάλληλος στη Βενετική Δημοκρατία, στη θέση του εκτιμητή των φόρων (*carattador*). Λιγοστά είναι και τα όσα γνωρίζουμε για την οικογένειά του. Ως συγγενικά του πρόσωπα, εκτός από τον πατέρα του Ιάκωβο, και τον θείο του Βικέντιο Μουσκόρνο, αναφέρονται σε κώδικα του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας, οι Λουκία, Αλοΐσιος και Αικατερίνη,²⁰ ενώ στη διαθήκη του αναγράφεται και το όνομα της θυγατέρας του Λουτσιέτας.²¹ Πέρα από τη λαμπρή δημοσιούπαλληλική του ιδιότητα, ο Άκρης δραστηριοποιείται και στον χώρο του εμπορίου και εμφανίζεται συνεργαζόμενος σε κοινές εμπορικές υποθέσεις με δύο σημαίνοντες Κυπρίους συμπατριώτες του, τον μεγαλύτερο Γεώργιο Βραχίμη ή Τζόρτζη Μπραχίμη²² και τον Πέτρο Χρυσαφίδα.²³ Το όνομά του συναντάμε, επίσης, σε αρκετές επιστολές-αιτήματα συμπατριωτών του προς στις βενετικές αρχές, όπου υπογράφει και πιστοποιεί ότι γνώριζε καλώς τους αιτουμένους, προκειμένου να λάβουν διάφορα ωφελήματα, συντάξεις, τη βενετική υπηκοότητα ή, ακόμη, αρωγή για την απελευθέρωση αιχμαλώτων συγγενών τους. Μαζί με τον Φλαγγίνη, εξ άλλου, ήσαν κουμπάροι στον γάμο του διακεκριμένου εν Βενετία και Κερκυραίου την καταγωγή δικηγόρου Θωμά Τζανφουνάρη.²⁴ Το μυστήριο έγινε στις 10 Αυγούστου 1633 και τελέστηκε από τον γνωστό λόγιο Μητροπολίτη Νικόδημο Μεταξά,²⁵ ο οποίος υπήρξε συνεργάτης του Οικουμενικού Πατριάρχη Κύριλλου Α΄

18. Βλ. Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, *Ο Κυπριακός Ελληνισμός της Διασποράς και οι Σχέσεις Κύπρου-Βατικανού 1571–1878*, εκδ. Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 44.

19. Καραθανάσης, *Η Φλαγγίνειος*, ό.π., σ. 61.

20. ΑΕΙΒ, *Κώδικας* 16, κ.ά. Το όνομα Αικατερίνη πιθανολογείται ότι ανήκει στη σύζυγό του.

21. ΑΕΙΒ, *Reg.* 20, υποφ. 266.

22. Ο Βραχίμης ή Μπραχίμης είναι γόνος συρογενουατικής εξελληνισμένης και Ορθόδοξης οικογένειας, που απαντάται στην Κύπρο από τη Φραγκοκρατία. Δραστηριοποιήθηκε στον τομέα του εμπορίου με ένα ευρύ κύκλο εργασιών και διέθεσε σημαντικά ποσά για έργα κοινής ωφέλειας της Αδελφότητας, αλλά και σε διάφορες εκκλησίες και μοναστήρια της Κύπρου και αγαθοεργά ιδρύματα της Βενετίας. Το 1674 διετέλεσε πρόεδρος της Ελληνικής Αδελφότητας.

23. Ο εκ Λάρνακος ορμώμενος και διακεκριμένος έμπορος Πέτρος Χρυσαφίδας ανέπτυξε πλούσια δράση και προσφορά στους κόλπους της Ελληνικής Αδελφότητας της Βενετίας και διετέλεσε πρόεδρός της, επί τρεις περιόδους 1684, 1685 και 1689.

24. Ο Θωμάς Τζανφουνάρης ήταν γιός του διάσημου Έλληνα αγιογράφου Εμμανουήλ Τζανφουνάρη, που εργάστηκε στην Κέρκυρα και στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας και αδελφός του λόγιου ιερέα και εφημέριου του Αγίου Γεωργίου, Θεοφυλάκτου.

25. Βλ. ΑΕΙΒ, *Reg. Γάμων* 1, φ. 126. Περισσότερα για τον Μεταξά στο: Βελούδος, ό.π., σ. 77. Βλ., επίσης, Αθ. Ε. Καραθανάσης, «Ένα ανέκδοτο έγγραφο του Κύριλλου Λούκαρη για τον Νικόδημο Μεταξά (Δεκ. 1628)», *Κεφαλληνικά Χρονικά* 2 (1977), σσ. 78–82.

του Λούκαρη και διαδέχθηκε στον εν Βενετία θρόνο της Μητροπόλεως Φιλαδελφείας τον κύπριο Θεοφάνη Ξενάκη.²⁶

Η εξέχουσα προσωπικότητα του Βερνάρδου Άκρη παρουσιάζεται και μέσα από το γεγονός ότι σε αρκετές περιπτώσεις εμφανίζεται ενώπιον των βενετικών αρχών ως ευυπόληπτος και φερέγγυος πολίτης, για να πιστοποιήσει την καταγωγή, αλλά και το ποιόν των οικογενειών Κυπρίων συμπατριωτών του. Χαρακτηριστική, επί τούτου, είναι και η περίπτωση των παιδιών των Κυπρίων Κορνηλίας Negrini και Δημητρίου Ξενάκη.²⁷ Άγγελου, Θεόδωρου, Ιωάννη, Πέτρου και Θωμά, όπου συμμαρτυρεί, προκειμένου να τους αποδοθεί η βενετική υπηκοότητα. Όπως επισημαίνει, ο πατέρας τους είχε γεννηθεί στην Πόλα της Ιστρίας, διαβεβαιώνει ότι με την οικογένειά τους διατηρούσε πολύ καλές και φιλικές σχέσεις και ότι οι νεαροί αδελφοί Ξενάκη έτυχαν καλής ανατροφής και αγωγής.²⁸

Αγαθοεργός διάσταση και εκπαιδευτικά ενδιαφέροντα

Μνημονευταία, αντίστοιχα, είναι και η αγαθοεργός και φιλόανθρωπος διάσταση του Βερνάρδου Άκρη, ο οποίος «έν τῷ κρυπτῷ»²⁹ συμβάλλει παρηγορητικά τους «εν ανάγκαις ευρισκόμενους» συνανθρώπους του, χωρίς να περιορίζει, ως φαίνεται, τοπικά ή χρονικά την έκφραση της αγάπης και αλληλεγγύης του. Μια τέτοια έμπρακτη έκφραση αρωγής του Κυπρίου ευπατρίδη κατατίθεται από τη γραφίδα ενός από τους μεγαλύτερους μελετητές του Νεότερου Ελληνισμού, του λόγιου, συγγραφέα και ιστοριοδίφη και μεγάλου χαρτοφύλακα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Μανουήλ Γεδεών. Όπως μας πληροφορεί, ο εν λόγω συγγραφέας, όταν ο αγιοταφίτης ιερομόναχος Ζωσιμάς, τον Σεπτέμβριο του 1659, «περιερχόμενος πρὸς ἄθροισιν ἐλεῶν ὑπὲρ τῆς ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος, ἦλθεν εἰς Βενετίαν», ανάμεσα στους Έλληνες ορθοδόξους, οι οποίοι «προσήμενον ἀφιερῶματα ἢ χρηματικά ποσὰ, ὀλίγα, ἢ πολλὰ» ήταν και ο φιλόανθρωπος «σινιὸρ Μπερνάρδος Ἄκρης καὶ ἔδωσεν φλωρία 4».³⁰

Ο Άκρης, λάτρης της ελληνικής παιδείας, επεδείκνυε ιδιαίτερο ενδιαφέρον και μετείχε ενεργά στα εκπαιδευτικά φύσεως θέματα, που απασχολούσαν την Αδελφότητα. Ήταν βαθύς γνώστης της πνευματικής κίνησης του Γένους, γι' αυτό και, όταν το 1627, ο εκ Χίου σπουδαίος συγγραφέας, γιατρός, φιλόσοφος και θεολόγος Γεώργιος Κορέσσιος (1570ci.–1659/60),³¹ αρνήθηκε, με

26. Για τον βίο, τη δράση, την εκδοτική δραστηριότητα, τη λογιосύνη και την πρωτεύουσα θέση, που κατέχει στην Ελληνική κοινότητα της Βενετίας ο Θεοφάνης Ξενάκης βλ. Λουκάς Α. Παναγιώτου, *Θεοφάνης Ξενάκης, ο Κύπριος Μητροπολίτης Φιλαδελφείας (1617–1631) και η εποχή του*, Λευκωσία 2018.

27. Ο Δημήτριος Ξενάκης ήταν κατά σάρκα αδελφός του Μητροπολίτη Φιλαδελφείας Θεοφάνη Ξενάκη και εργαζόταν ως διαμεσολαβητής σε εταιρείες ασφαλίστων στη Βενετία.

28. Archivio di Stato di Venezia, *Avogaria di Comun*, Civile, b. 4546, fasc. O.

29. *Ματθ.* στ' 4.

30. Μανουήλ Ιω. Γεδεών, *Πατριαρχικά Εφημερίδες. Ειδήσεις εκ της ημετέρας εκκλησιαστικής Ιστορίας 1500–1913*, Αθήναι 1936, σσ. 109–111.

31. Περισσότερα για τον Γεώργιο Κορέσσιο βλ. Κωνσταντίνος Ν. Σάθας, *Νεοελληνική φιλολογία. Βιογραφίαι των εν γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων (1453–1821)*,

το αιτιολογικό ότι ήταν «ήδη γεγηρακώς»,³² να δεχθεί τη θέση του δασκάλου στην Ελληνική Σχολή της Βενετίας, πρότεινε άμεσα, ως αντικαταστάτη του, τον Μητροφάνη Κριτόπουλο (1589–1639), τον μετέπειτα Πατριάρχη Αλεξανδρείας (1635–1639).³³ Ανάλογο ήταν το ενδιαφέρον του και για την πρόοδο του Κωττουνιανού Κολλεγίου, το οποίο ιδρύθηκε το 1653 στην Πάδοβα.³⁴ Γνωρίζοντας πολύ καλά τις ανάγκες του εν λόγω σχολείου, με επιστολή του, στις 20 Ιανουαρίου 1658, ζητούσε από την Αδελφότητα να αναλάβει, μετά τον θάνατό του, να επενδυθούν 1600 δουκάτα από τους τόκους των οποίων θα ενισχυόταν το εν λόγω Κολλέγιο.³⁵ Αντίστοιχα, λίγο πριν αρχίσει τη λειτουργία της η Φλαγγίνειος, με επιστολή του προς την Αδελφότητα, με ημερομηνία 27 Ιουλίου 1661, την καλεί, εκτός των άλλων, να αναλάβει και τη διαχείριση των 2.400 δουκάτων, των οποίων οι τόκοι θα διετίθεντο για τη Σχολή.³⁶

Συμβολή Κυπρίων σε εκπαιδευτικά δρώμενα

Παρενθετικά, εδώ οφείλουμε βέβαια να επισημάνουμε ότι το πνευματικό αυτό ενδιαφέρον των Άκρη, Φλαγγίνη και γενικά των λοιπών Κυπρίων για τη μόρφωση των συμπατριωτών τους δεν είναι ένα πρόσκαιρο φαινόμενο, αλλά αποτελεί μια μακράιωνη παράδοση. Όπως σημειώνει, μάλιστα, ο Καθηγητής Αθανάσιος Καραθανάσης: «Οι πρώτοι εθνικοί ευεργέτες, που εμφανίζονται λίγο πριν από την πτώση του Βυζαντίου, ήταν Κύπριοι», οι οποίοι, όπως εξηγεί, «προβλέποντας τα μεγάλα δεινά που επέρχονταν στη σκλαβωμένη πατρίδα, συνιστούν υποτροφίες για Κύπριους φοιτητές και γίνονται οι πρώτοι που δείχνουν τον δρόμο, τον οποίο έπρεπε να ακολουθήσει το σκλαβωμένο Γένος».³⁷ Και επί τούτου

Αθήνα 1868, σσ. 247–250, αλλά και τη μονογραφία του Νίκου Μ. Στουπάκη, *Γεώργιος Κορέσιος (1570ci–1659/60). Η ζωή, το έργο του και οι πνευματικοί αγώνες της εποχής του*, έκδ. Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο Δήμου Χίου, Χίος 2000.

32. Βλ. Βελούδος, *ό.π.*, σ. 111.

33. Για τη σπουδαία πνευματική προσωπικότητα του Μητροφάνη Κριτόπουλου βλ. Κωνσταντίνος Ν. Σάθας, *Νεοελληνική φιλολογία. Βιογραφίαι των εν γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων (1453–1821)*, Αθήνα 1868, σσ. 297–301. Επίσης, Ιωάννης Ν. Καρμίρης, *Μητροφάνης ο Κριτόπουλος και η ανέκδοτος αλληλογραφία του*, Αθήνα 1937· Κωνσταντίνος Δημαράς, «Ο Μητροφάνης Κριτόπουλος», στο Κ. Θ. Δημαράς, *Σύμμικτα Α΄. Από την παιδεία στην λογοτεχνία*, επιμ. Αλέξης Πολίτης, έκδ. Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 2000.

34. Για τον Ιωάννη Κωττούνη και το Κωττουνιανό βλ. Κωνσταντίνος Δ. Μέρτζιος, *Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας*, έκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1947, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 488–504. Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, *Οι Μακεδόνες σπουδαστές του Ελληνικού Κολλεγίου της Ρώμης και δράση τους στην Ελλάδα και στην Ιταλία (16ος αι.–1650)*, έκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 145–149, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Βλ. και Αθ. Ε. Καραθανάσης, «Ιωάννης Κωττούνης, Βιογραφικά και εργογραφικά του Βερροιώτη φιλοσόφου και καθηγητή (17ος αι.)», στον τόμο: *Προσωπογραφικά και ιστορικά*, έκδ. Ι.Μ. Βερροίας και Ναούσης, Βέρροια 2009, σσ. 49–56.

35. ΑΕΙΒ, *Reg.* 192, φ. 16^v–18^v.

36. Καραθανάσης, *Η Φλαγγίνειος*, *ό.π.*, σ. 62.

37. Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, «Βερνάρδος Άκρης ο Κύπριος (; – 1667 ci.). Η συμβολή του στην εκπαίδευση του Ελληνισμού της Βενετίας», *Κυπριακά Σπουδαί*, τχ. 38–39 (1974–1975), σ. 45.

αξίζει να γίνει μια μικρή αναφορά και σε τρεις άλλες κυπριακές προσωπικότητες, οι οποίοι, κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας, παρείχαν υποτροφίες για τη μόρφωση των συμπατριωτών τους. Ο πρώτος, που συναντάμε, είναι ο Λατίνος ευγενής της Λευκωσίας και «ναύαρχος» (*admiralis*) στην υπηρεσία του βασιλιά της Κύπρου Ιακώβου Α' (1382–1398), Πέτρος Γαφράνος (*Petrus de Cafrano* ή *Cafran*), ο οποίος συνέστησε υποτροφία, στα τέλη του 14ου αιώνα, για τέσσερις νεαρούς Κυπρίους σπουδαστές.³⁸ Με συμβολαιογραφική πράξη, στις 3 Μαρτίου 1393, ο γνωστός στα κυπριακά χρονικά, ως «Πιέρ τε Καφράν», όρισε να διανέμονται 200 δουκάτα τον χρόνο, προερχόμενα από επιτόκιο εμπιστεύματός του, ύψους 5.000 δουκάτων, που παραχώρησε προς το βενετικό Δημόσιο, σε τέσσερις Κυπρίους (ανά 50 στον καθένα), οι οποίοι και έπρεπε να φοιτήσουν στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας: ένας στη θεολογία, ένας στο δίκαιο και δυο στην ιατροφιλοσοφική Σχολή.³⁹ Σύμφωνα, μάλιστα, με τον ιστορικό και Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας Νικόλαο Κομνηνό Παπαδόπουλο, η εποπτεία του κληροδοτήματος Γαφράνου ανατέθηκε στους *Procuratori di S. Marco*, *Procuratori di supra*.⁴⁰ Το κληροδοτήμα αυτό έπαυσε να υφίσταται το 1571, μετά δηλ. την κατάληψη της Κύπρου από τους Οθωμανούς, λόγω του ότι όλοι οι πόροι της υποτροφίας, που βρίσκονταν στην Κύπρο, περιέπεσαν στα χέρια του κατακτητή.⁴¹ Η δεύτερη κυπριακή προσωπικότητα, που είχε θεσπίσει, αντίστοιχα, υποτροφία για δυο Κυπρίους,⁴² στα μέσα του 16ου αιώνα, ήταν αυτή του Λατίνου Αρχιεπισκόπου Λευκωσίας (1524–1553) Λίβιου Ποδοκάταρου.⁴³ Ο τρίτος, που

38. Βελούδος, *ό.π.*, 126. Βλ. επίσης, Χρύσα Α. Μαλτέζου, «Ο κυπριακός ελληνισμός του εξωτερικού και η πνευματική του δράση κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας», στο Θεόδωρος Παπαδόπουλος, *Ιστορία της Κύπρου*, έκδ. Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τ. Ε', Λευκωσία 1996, σ. 1211.

39. Βλ. την ειδική μελέτη της Bianca Betto, «Nuove ricerche su studenti ciprioti all' Università di Padova (1391–1489)», *Θησαυρίσματα* 23 (1993), σσ. 40–80, ιδίως σσ. 43–47, πρβλ. και Αγαμέμνων Τσελίκας, «Η διαθήκη του Petro de Cafrano και οι πράξεις εκλογής Κυπρίων φοιτητών για το πανεπιστήμιο της Πάδοβας (1393, 1436–1569)», *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 17, (1987–1988 = 1989), σσ. 261–292, ιδίως σσ. 261–264.

40. Nicolai Comneni-Papadopoli, *Historia Gymnasii Patavini*, τ. I, Venezia 1726, σσ. 37–38. Να επισημάνουμε εδώ ότι ο Κομνηνός Παπαδόπουλος, στις αναφορές του για τον Άκρη, από λάθος, τον κατονομάζει Φίλιππο. Για τους *Procuratori di S. Marco*, *Procuratori di supra*, βλ. Andrea da Mosto, *L' Archivio di Stato di Venezia*, τ. I, Roma 1940, σσ. 25–27.

41. Βλ. Giuseppe Cappelletti, *Storia di Padova e sua origine*, τ. 2, Padova 1875, σσ. 165–166.

42. Βλ. Μαλτέζου, *ό.π.*, σσ. 1213–1214.

43. Ο Λίβιος Ποδοκάταρος γεννήθηκε στην Κύπρο και ήταν γόνος της μεγάλης γνωστής μεσαιωνικής οικογένειας της Κύπρου των Ποδοκάταρο (*Podocataro*), η οποία ήκμασε στο νησί, κατά τις περιόδους της Φραγκοκρατίας και της Βενετοκρατίας, μέχρι και την τουρκική κατάκτηση του 1570–71. Το 1502 διορίζεται νομοφύλακας στη Μητρόπολη της Πάδοβας, ύστερα από την προς όφελός του παραίτηση, εκ της θέσεως αυτής, του θείου του, Λουδοβίκου Ποδοκάταρο, ο οποίος σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας και διετέλεσε αργότερα (1460) πρύτανης του. Στην Ιταλία ο Λίβιος κατέλαβε και διάφορα άλλα εκκλησιαστικά αξιώματα, ενώ το 1524 έγινε Προκαθήμενος της Λατινικής Αρχιεπισκοπής Λευκωσίας, για να παραι-

όρισε υποτροφίες για Κυπρίους σπουδαστές είναι ο Urian, για τον οποίον, δυστυχώς, ελάχιστα γνωρίζουμε. Πιθανότατα ανήκε στην κυπριακή οικογένεια Giurian⁴⁴ και φαίνεται ότι είχε διακριθεί σε διάφορες μάχες.

Κληροδότημα Άκρη

Αυτή την εθνοεπισχυτική ενέργεια και πατριωτική γραμμή συνέχισε και ο Βερνάρδος Άκρης, ο οποίος διακρίθηκε στη ζωή της λαμπρής Ελληνικής Αδελφότητας σε μια εποχή που, ομολογουμένως, το κυπριακό στοιχείο, κυριαρχούσε και είχε πρωταγωνιστικό ρόλο στα δρώμενά της. Σε επιστολή-αίτησή του, στις αρχές Αυγούστου 1666, και ενώ μόλις είχε αρχίσει τη λειτουργία της η Φλαγγίνιος, γράφει προς τους Βενετούς Αναμορφωτές⁴⁵ και τους παρακαλεί, όπως επιτρέψουν στους δώδεκα υποτρόφους του Φλαγγίνη να προσθέσει και ο ίδιος δύο ακόμη Κυπρίους υποτρόφους,⁴⁶ των οποίων τα έξοδα και αναλαμβάνει. Επιφορτίζει επί πλέον τους Αναμορφωτές να μεριμνήσουν, εάν δεν μπορέσουν να έλθουν Κύπριοι σπουδαστές, να κληθούν δύο άλλοι από οποιοδήποτε μέρος της σκλαβωμένης Ελλάδος, όπου δεν υπάρχουν σχολεία και δάσκαλοι για να μπορέσουν οι νέοι να εκπαιδευθούν.⁴⁷ Σημειώνει, ακόμη, ότι οι υπότροφοι του κληροδοτήματος Άκρη θα είχαν τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις με τους άλλους σπουδαστές της σχολής και επισημαίνει, μάλιστα, ότι θα προτιμούσε εκείνους, που θα επέλεγαν να γίνουν κληρικοί.⁴⁸

Οι Αναμορφωτές, με έγγραφό τους προς τον Δόγη, με ημερομηνία 13 Αυγούστου 1666, κρίνουν ορθή και επαινετέα την πρόθεση του Άκρη και ζητούν, όπως επιθυμούσε και ο ίδιος ο Βερνάρδος, οι υπότροφοι αυτοί, να μην εξεταστούν, κατά την εισαγωγή τους, στη λατινική, καθώς στην Κύπρο «δεν διδάσκεται η λατινική γλώσσα».⁴⁹ Η επιθυμία του Άκρη δεν ευδοκίμησε στο ακέραιο. Η απόσταση από τη Βενετία και η σκληρή σκλαβιά, που επέφερε η Οθωμανική κατάκτηση της Κύπρου, λειτούργησαν ως ανασταλτικοί παράγοντες για τους νέους της Μεγαλονήσου, προκειμένου να αξιοποιήσουν τις εν λόγω υποτροφίες. Ελάχιστα,

τηθεί το 1553 προς όφελος, και αυτός, του αδελφού του Καίσαρα. Ο Λίβιος, μετά την παραίτησή του, πήγε στη Βενετία, όπου και πέθανε το 1556.

44. Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Η Βενετία των Ελλήνων*, ό.π., σσ. 69–70. Βλ., επίσης, Archivio di Stato di Venezia, *Senato Terra*, Reg. 97 (1626), f 217^r, 217^v, 268.

45. Βλ. ΑΕΙΒ, Ε'. *Οικονομική Διαχείριση*, 1. *Διαθήκες, κληροδοτήματα, διαχείριση, δωρεές* 1, φ. 1, έγγρ. 1. Βλ., ακόμη, Καραθανάσης, *Η Φλαγγίνιος*, ό.π., σσ. 330–332, όπου δημοσιεύεται η σχετική επιστολή με σύντομη περίληψη στα ελληνικά.

46. Βλ. Nicolai Comneni Papadopoli, *Historia Gymnasii Patavini*, tomus I, Venetiis 1726, p. 37.

47. ΑΕΙΒ, Reg. 20, *Nazione Greca*, υποφ. 265. Βλ., επίσης, Καραθανάσης, *Η Φλαγγίνιος*, ό.π., σσ. 232–233.

48. Καραθανάσης, «Βερνάρδος Άκρης», ό.π., σσ. 45–52 με πλούσια βιβλιογραφία.

49. «In Cipro non e in uso la lingua latina», βλ. Archivio di Stato di Venezia, *Riformatori dello Studio di Padova*, φακ. 505. Για τα εκπαιδευτικά πράγματα στην Κύπρο, κατά την περίοδο αυτή βλ. περισσότερα στο: Λοΐζος Φιλίππου, *Τα ελληνικά γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας (1571–1878)*, Λευκωσία 1930.

λοιπόν, ήταν οι Κύπριοι που κατάφεραν να ευεργετηθούν από την προσφορά του Άκρη και έτσι το κληροδοτήμά του διетίθετο στην ενίσχυση των εν γένει οικονομικών της Σχολής.⁵⁰ Όλα όσα έχουν σχέση με τα του κληροδοτήματος του Άκρη διαφυλάσσονται σε ένα μικρό καλαίσθητο κώδικα, στον οποίο φιλοξενούνται έγγραφα και αναφορές, δικές του και των Αναμορφωτών. Στην εξωτερική όψη του κώδικα αυτού ο ίδιος έγραψε: *Libro di me Bernardo Acris q. Giacomo de Cipro per li due Figliuoli da me accresciuti nel Seminario Greco del q. Ecc. te Tomaso Flangini con approbatione Publica come in detto libro appar*, δηλ. «Βιβλίο εμού του Βερνάρδου Άκρη, του μακαριστού Ιακώβου από την Κύπρο, για τους δυο νέους, που ανατράφησαν στο Ελληνικό Σεμινάριο του Εξοχωτάτου μακαρίτου Θωμά Φλαγγίνη, με τη δημόσια έγκριση, όπως στο βιβλίο αυτό φαίνεται».⁵¹

Ναός Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων

Οι ευαισθησίες του μεγάλου αυτού ευπατρίδη και εθνικού ευεργέτη δεν περιορίζονται μόνο στα θέματα της παιδείας και της εκπαίδευσης, αλλά, όπως διαφαίνεται, εμφανίζονται και στην καλλιέργεια της αισθητικής, εσωτερικής και πνευματικής μόρφωσης των μετοίκων, αλλά και «τους αεί καταίροντας Ενετίαζε των Ελλήνων»,⁵² με την ενίσχυση της εικονογραφικής δημιουργίας και διακόσμου, του «βιβλίου των αγραμμάτων»,⁵³ στον ναό του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων (San Giorgio dei Greci) στη Βενετία. Όπως καταγράφεται στα Πρακτικά του Συμβουλίου των 40, κατά τη συνεδρίαση της 20ής Ιουλίου 1664,⁵⁴ έγινε αποδεκτή η αίτηση του Βερνάρδου, όπως αναλάβει, με δικά του έξοδα, να ιστορηθεί αγιογραφικά το μέρος του τοίχου, που βρίσκεται πίσω από τον επισκοπικό θρόνο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου, με την πολυπρόσωπη παράσταση της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Χριστού. Πέρα, όμως, από την ιστόρηση του ναού με την εν λόγω τοιχογραφία, ο Άκρης με τη διαθήκη του όρισε και ένα άλλο κληροδοτήμα, το οποίο συνδέεται άμεσα με την απεικονιζόμενη παράσταση. Ο διαθέτης συνέστησε, λοιπόν, κάθε χρόνο, την κυριώνυμο ημέρα μνήμης της μεγάλης Δεσποτικής Εορτής της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, στις 6 Αυγούστου, να τελείται θεία Λειτουργία και τρισάγιο στη μνήμη του, αλλά και, κατά τη λατρευτική σύναξη στον Άγιο Γεώργιο, να κηρύττεται ο θείος λόγος, από αμειβόμενο, για τον σκοπό αυτό, εκκλησιαστικό ρή-

50. Καραθανάσης, *Η Φλαγγίνιος*, ό.π., σσ. 63–64.

51. Ό.π., σ. 62. Περισσότερα βιβλιογραφικά και άλλα στον καθηγητή Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή, *Ο Κυπριακός Ελληνισμός της Διασποράς*, ό.π., σσ. 44–46.

52. Βλ. Χρύσα Μαλτέζου, «Οι Έλληνες μέτοικοι στη Βενετία μετά την Άλωση. Ταυτότητα και εθνική συνείδηση», *Θησαυρίσματα*, 35 (2005), σ. 175. Επίσης στο Χρύσα Μαλτέζου, *Η Βενετία των Ελλήνων*, εκδ. «Μίλητος», Αθήνα, 1999, σ. 7.

53. Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός ονομάζει τις εικόνες «βιβλία των αγραμμάτων», γιατί μέσα σε αυτές αποτυπώνονται παραστατικά η πίστη και η διδασκαλία της Εκκλησίας, καθώς και ο βίος και τα θαύματα των εικονιζόμενων αγίων. Βλ. Ιωάννου Δαμασκηνού, *Προς τους διαβάλλοντας τας αγίας εικόνας*, Λόγος Α΄, ιζ΄, PG 94, 1248CD.

54. Βλ. ΑΕΙΒ, Α΄. *Οργάνωση – λειτουργία*, 3. *Πρακτικά Συνεδριάσεων*, Κατάστιχο 5, φφ. 88^ρ–89^ν.

τορα.⁵⁵ Αναφερόμενος στην εν λόγω τοιχογραφία ο Ιωάννης Βελούδος, σημειώνει χαρακτηριστικά: «Όπισθεν τῆς ἐπισκοπικῆς Καθέδρας, διὰ πολυτίμου μουσείου ἐξιστόρηται ἡ θεία Μεταμόρφωσις, θαυμάσιον ἀριστούργημα, διαπονηθέν δαπάνῃ τοῦ Κυπρίου Βερνάρδου τοῦ Ἄκρη τῷ 1666 ἐν ᾧ τὰ λευκὰ ἱμάτια τοῦ μεταμορφωθέντος Χριστοῦ, διὰ τῆς ἀντανakλάσεως τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, ἀποστίλβουσιν ὡς ἀστέρες, τὴν θεϊκὴν ἐκείνην λάμψιν ὑπαινιττόμενα».⁵⁶ Επίσης, κοντά στον τάφο, «παρὰ πόδας ποτέ» του Φλαγγίνη στον ίδιο Ναό, με φροντίδα του φιλοτεχνήθηκαν ταφικά μνημεία για τον πατέρα του Ιάκωβο και τον θείο του Βικέντιο Μουσκόρνο. Ο Βικέντιος Μουσκόρνος ήταν αδελφός της μητέρας του και διακεκριμένο, επίσης, μέλος της Κυπριακής Διασποράς και της Ελληνικής Αδελφότητας στη Βενετία, της οποίας διετέλεσε και Πρόεδρός της το 1602.⁵⁷

Επίλογος

Ο Βερνάρδος Ἀκρης έζησε και μεγαλούργησε στη Βενετία τον 17ο αιώνα και ομολογουμένως κατέχει μια ξεχωριστή θέση ανάμεσα στις λαμπρές και εξέχουσες προσωπικότητες της εποχής του. Με το αδιάπτωτο ενδιαφέρον του, τα έργα και τα ευεργετήματά του κατέστη ένας «άξιος συνεχιστής της πνευματικής κληρονομιάς του έθνους».⁵⁸ Έφυγε από τη ζωή το 1667 ήσυχος, για τα όσα πρόσφερε στη διαφύλαξη και ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας και της θρησκευτικής συνείδησης των ξενιτεμένων Ελλήνων της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας, αλλά και των, υπό Οθωμανικό ζυγό, υποδούλων Ρωμηών.

55. Βλ. τη μελέτη του Καθηγητή Αθανάσιου Ε. Καραθανάση, «Η εκκλησιαστική ρητορική στον Άγιο Γεώργιο των Ελλήνων της Βενετίας (1534–1788)», *Θησαυρίσματα* 9 (1972), σσ. 137–179, καθώς επίσης, Καραθανάσης, *Η Βενετία των Ελλήνων*, ό.π., σσ. 313–369, ιδίως για το κληροδότημα Βερνάρδου Ἀκρη, σ. 315.

56. Βελούδης, ό.π., σ. 37.

57. Καραθανάσης, *Η Φλαγγίνειος*, ό.π., σ. 61. Για τη μεγάλη κυπριακή οικογένεια Μουσκόρνο βλ. Καραθανάσης, *Η Βενετία των Ελλήνων*, ό.π., σ. 71, όπου και βιβλιογραφία. Για το ταφικό μνημείο βλ. ό.π., σ. 73.

58. Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, *Ο Κυπριακός Ελληνισμός της Διασποράς*, ό.π., σ. 41.

Abstract

The Cypriot patriot and national benefactor Bernardo Acris (? – 1667)

Among the brilliant and leading personalities of Greek emigrants, who lived and flourished in the Serene Republic of Venice in the 17th century and who, admittedly, played a decisive and primary role in the effort for the spiritual uplift of the enslaved Nation, and, at the same time, marked our modern national history, is Bernardo Acris, who came from Cyprus.

He comes from a prominent family of Cypriot noblemen, and his family is one of the indeterminate numbers of Cypriot families who ‘at various time intervals deserted their homeland which was under Turkish rule and emigrated’ settling in the Venetian metropolitan territory.

He lived and flourished in ‘The floating City’ and, with his special capabilities and admirable spiritual gifts, he managed to attain a high level of prestige and gained recognition amongst the political and intellectual circles of the city, as well as the Greek Brotherhood in Venice. He worked in the civil service of the Venetian Republic, from the position of tax assessor (*carattador*), he was also active in the field of commerce and served as President (*Guardian Grande*) of the Greek Brotherhood, in the years 1627, 1647 and 1657.

His unceasing interest, his works, benefactions and legacies, have made him become a ‘worthy continuer of the spiritual heritage of the nation’. He passed away in 1667, at peace, for all he had contributed to the preservation and enhancement of the national identity and religious conscience of Greek expatriates living in the Republic of Venice, and, by extension, the enslaved, under the Ottoman yoke, Greeks.

Keywords: Bernardo Acris, Thomas Flanginis, legacies Acris, Flanginian School, Greek Brotherhood in Venice, Greek Orthodox church of Saint George in Venice

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΙΣ ΧΡΥΣΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙ- ΟΔΟΥ (4ος – ΜΕΣΑ 8ου ΑΙΩΝΑ Μ.Χ.)

► ΦΩΤΕΙΝΗ ΝΤΑΝΤΑΛΙΑ ΔΡΑΚΟΥ

Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, Κύπρος
drakou.f@unic.ac.cy

Περίληψη

Η βυζαντινή αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία βασίστηκε στην αντίληψη, πως ο βυζαντινός αυτοκράτορας, ως επίγειος βασιλιάς, ασκούσε την εξουσία του “Ελέω Θεού”. Στην παρούσα εργασία παρατίθενται οι παράγοντες, που καθόρισαν τη βυζαντινή αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία από τον 4ο έως τα μέσα του 8ου αι. μ.Χ. (Μέρος Ι), ενώ διεξάγεται η μελέτη αντιπροσωπευτικών νομισματικών εκδόσεων, με σκοπό να επισημανθεί ο τρόπος απόδοσής της (Μέρος ΙΙ, Β). Σκοπός της έρευνας, στη βάση των ερευνητικών ερωτημάτων, που αποτελούν και το περιεχόμενο του Μέρους Ι και ΙΙ, είναι η ανάδειξη και επιβεβαίωση της σημασίας των νομισματικών εκδόσεων ως μίας εκ των πιο αξιόπιστων ιστορικών πηγών, που συμβάλλουν στην ιστορική μελέτη της βυζαντινής αυτοκρατορικής πολιτικής. Εφαρμόστηκε η ιστορική μέθοδος για την επιλογή των πηγών τεκμηρίωσης, με σκοπό την ανάλυση και την κριτική τους.

Στο πλαίσιο της πρώτης ενότητας (Μέρος Ι) επισημάνθηκε, ότι η διασφάλιση του *imperium* αποτέλεσε για τη βυζαντινή αυτοκρατορία σκοπό της συνεχούς εφαρμογής μιας υψηλής στρατηγικής και διπλωματίας. Τον 4ο αι. μ.Χ. η βυζαντινή αυτοκρατορία διατύπωσε την πολιτική ιδεολογία της στη βάση της ρωμαϊκής κρατικής οργάνωσης, της χριστιανικής ηθικής και της ελληνικής παράδοσης. Καθοριστική για τον 6ο αι. μ.Χ. είναι η περίοδος βασιλείας του Ιουστινιανού Α΄, ο οποίος επιδίωξε να αποκαταστήσει το *imperium* στα παλαιά σύνορά του, καθορίζοντας, έτσι, και την αυτοκρατορική ιδεολογία. Η αλλαγή του συστήματος διακυβέρνησης και των κοινωνικών συσχετισμών του 7ου αι. μ.Χ., καθώς και η έκφραση αμφισβήτησης απέναντι στην ανώτερη εξουσία, επέβαλαν την αναδιάταξη της πολιτικής αυτοκρατορικής ιδεολογίας. Οι νέες συνθήκες το πρώτο μισό του 8ου αι. μ.Χ. επέβαλαν τη διατύπωση μιας πολιτικής ιδεολογίας, που θα μπορούσε να λειτουργήσει υποστηρικτικά στον καθορισμό μιας νέας στρατηγικής.

Στη δεύτερη ενότητα (Μέρος ΙΙΙ) επισημαίνεται, ότι οι νομισματικές πηγές απέδωσαν την αυτοκρατορική ιδεολογία στο πλαίσιο ενός επιτυχούς συστήματος επικοινωνίας μεταξύ του αυτοκράτορα και των ομάδων εξουσίας και πρόβαλαν τον αυτοκρατορικό θεσμό, μέσω της εικονογραφίας τους. Τα θέματα αφορούσαν τον αυτοκρατορικό οίκο, την εξέχουσα θέση του αυτοκράτορα, την ενότητα των ηγεμόνων, τα γυναικεία μέλη του αυτοκρατορικού οίκου, την απόλυτη και θεόσταλτη εξουσία του

αυτοκράτορα, την έκφραση της χριστιανικής πίστης του, την ενότητα της αυτοκρατορικής οικογένειας, την αυτοκρατορική χριστιανική ιδεολογία, τη δύναμη του βυζαντινού κράτους και τη διασφάλιση της διαδοχής του αυτοκράτορα. Πρόκειται για ένα σημαντικό εικονογραφικό πρόγραμμα, που ολοκληρώνεται με την παράσταση του Χριστού στον εμπροσθότυπο των νομισμάτων και εκφράζει τη νέα χριστιανική αυτοκρατορική ιδεολογία, στη βάση της οποίας ο επίγειος βασιλιάς ασκεί την εξουσία, που του ανατέθηκε από τον Θεό. Διαφαίνονται οι επιδιώξεις άσκησης μιας νέας πολιτικής, που συνδέονταν με τον αποστολικό προορισμό του βυζαντινού αυτοκράτορα. Επομένως, μέσω των νομισματικών πηγών, το κράτος γνωστοποιούσε την πολιτική και στρατιωτική ισχύ, καθώς και την χριστιανική ηθική και πίστη, ενώ παράλληλα προέβαλε την αυτοκρατορική ιδεολογία και ενίσχυε τη νομιμοποίηση της αυτοκρατορικής εξουσίας.

Λέξεις κλειδιά: Πρωτοβυζαντινή περίοδος, αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία, νομισματικές πηγές, Χριστός, βυζαντινός αυτοκράτορας

Πρόλογος

Α. Οριοθέτηση της θεματικής

Η πολιτική θεωρία της βυζαντινής αυτοκρατορίας αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές θεματικές ενότητες της βυζαντινής ιστορίας, καθώς εκφράζει την ιδεολογική ταυτότητα του Βυζαντίου και συνιστά το αποτέλεσμα του συσχετισμού της πολιτικής σκέψης της ελληνικής αρχαιότητας και της ρωμαϊκής πολιτικής θεωρίας υπό την οπτική της χριστιανικής διδασκαλίας. Η άποψη, περί της θείας προέλευσης της βασιλικής εξουσίας και περί της ιερότητας του βασιλικού θεσμού, συναντάται στον ελληνιστικό κόσμο, ενώ η σχέση της θρησκείας με τους πολιτικούς θεσμούς, κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, αποδεικνύεται, κυρίως, μέσω της ανάληψης από τους Ρωμαίους αυτοκράτορες του αξιώματος του μεγίστου αρχιερέως. Η βυζαντινή αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία βασίστηκε στην αντίληψη, πως ο βυζαντινός αυτοκράτορας ήταν ο εκπρόσωπος του Θεού επί της γης και ως επίγειος βασιλιάς ασκούσε την εξουσία του “Ελέφ Θεού”. Αυτή ακριβώς η αντίληψη, που συναντάται μετά τον εκχριστιανισμό της αυτοκρατορίας, αποδίδεται εικονογραφικά και εκφράζεται στις νομισματικές πηγές, που αποτελούν το κατ’ εξοχήν μέσο άσκησης της επικοινωνιακής πολιτικής.

Στην παρούσα εργασία θα παρατεθούν, εισαγωγικά, η σημασία της βυζαντινής αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας (Μέρος I, Α), καθώς και οι παράγοντες, που καθόρισαν την ιδεολογία αυτή, στη βάση της οποίας θα καταστούν σαφείς οι αυτοκρατορικές αξιώσεις (Μέρος I, Β). Η μελέτη της βυζαντινής νομισματικής¹ αφορά, αρχικά, μία σύντομη καταγραφή γενικών παρατη-

1. Η Πέννα 2002, σ. 65 επισημαίνει, ότι η μελέτη της ιστορίας των νομισμάτων, των νομισματικών μεταρρυθμίσεων, των ζητημάτων μετρολογίας και των περιόδων υποτίμησης του νομίσματος συμβάλλει στην κατανόηση των οικονομικών, δημο-

ρήσεων για το νομισματικό σύστημα της υπό μελέτη περιόδου από τον 4ο αι. έως τα μέσα του 8ου αι. μ.Χ. (Μέρος II, Α) και στη συνέχεια την παρουσίαση και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικών νομισματικών εκδόσεων, που αποτελούν μέσα προβολής της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας (Μέρος II, Β).² Στο πλαίσιο οριοθέτησης του θέματος επισημαίνεται, ότι δεν καθίσταται εφικτή η διεξοδική μελέτη των σχέσεων του Χριστιανισμού με την πολιτική εξουσία,³ του νομικού πλαισίου της αυτοκρατορικής εξουσίας και, ιδιαίτερα, του ιδεολογικού υποβάθρου της οικουμενικότητας της βυζαντινής αυτοκρατορίας, που προσδιορίζεται στο πλαίσιο της ιδέας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και της σχέσης της με την ελληνιστική ιδέα της βασιλείας. Μια τέτοια προσέγγιση θα επέβαλλε τη μελέτη των αυτοκρατορικών νόμων, των φιλολογικών και αγιογραφικών πηγών, που θα έδιδαν σημαντική μαρτυρία για τους κυβερνητικούς αυτοκρατορικούς προσανατολισμούς και τις θέσεις της βυζαντινής αριστοκρατίας και της εκκλησιαστικής παράδοσης αντίστοιχα. Θα επέβαλλε, επί-

σιονομικών, πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών της εκάστοτε χρονικής περιόδου και περιοχής. Για τις συντομογραφίες ορισμένων νομισματοκοπειών, βλ. Πέννα 2002, σσ. 68–70. Για τους υπεύθυνους των νομισματοκοπειών, βλ. Πέννα 2002, σ. 81. Για την κατασκευή των πετάλων των χρυσών και αργυρών νομισμάτων με τη μέθοδο *al pezzo* και των χάλκινων νομισμάτων με τη μέθοδο *al marco*, βλ. Πέννα 2002, σσ. 82–83.

2. Σχετικά με τα νομίσματα, που εκδόθηκαν τη χρονική περίοδο 300–1450, βλ. Hendy, M. F.: *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300–1450*, Cambridge 1985. Για τις νομισματικές εκδόσεις της χρονικής περιόδου 383–491 μ.Χ., βλ. Grierson, Mays 1992. Για τις νομισματικές εκδόσεις της χρονικής περιόδου 491–602 μ.Χ., βλ. DOC I. Για τις νομισματικές εκδόσεις της χρονικής περιόδου 602–717 μ.Χ., βλ. DOC II. Για τις νομισματικές εκδόσεις της χρονικής περιόδου 717–1081 μ.Χ., βλ. DOC III – Bendali, S.: *A Private Collection of Palaeologan Coins*, London 1988. Για τις νομισματικές εκδόσεις της βυζαντινής αυτοκρατορίας, βλ. Morrisson, C.: *Catalogue des Monnaies Byzantines de la Bibliothèque Nationale II, 711–1204*, Paris 1970 – Sommer 2010.

3. Σημαντικό είναι το θέμα της τοποθέτησης των Χριστιανών απέναντι στην πολιτική εξουσία. Στο ερώτημα, ποια πρέπει να είναι η στάση των Χριστιανών απέναντι σε εκείνους, που κατέχουν την εξουσία και οι απαιτήσεις τους έρχονται σε αντίθεση με το θέλημα του Θεού, ο Απόστολος Παύλος επισημαίνει “πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις” (Πράξ. 5, 29). Βλ. Μαντζαρίδης, Γ.: *Χριστιανική Ηθική II*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 429. Επίσης, ο Μαντζαρίδης, Γ.: *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 284–285 επισημαίνει, ότι η απόλυτη εξουσία ανήκει στον Θεό και το κράτος, στο πλαίσιο επιδίωξης της ενίσχυσης του κοινωνικού βίου, οφείλει να σέβεται την ελευθερία του ανθρώπου, που αποτελεί για την Εκκλησία εικόνα του Θεού. Ο Πέτρον Ι.: *Εκκλησία και πολιτική*, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 332–333 επισημαίνει, ότι οι Πατέρες της Εκκλησίας, στο πλαίσιο των αναφορών τους στην πολιτική εξουσία, δεν επικρίνουν τη θεοκρατική νομιμοποίησή της, υποστηρίζουν, όμως, ότι η επιτέλεση του έργου της πρέπει να βασίζεται στο ενδιαφέρον για την υλοποίηση της δικαιοσύνης. Πρόκειται για μια κριτική, η οποία δεν θέτει υπό αμφισβήτηση τα βασικά χαρακτηριστικά της αυτοκρατορικής ιδεολογίας, που ήταν θεοκρατική, αλλά υποδεικνύει τις αδυναμίες της πολιτικής, που, για παράδειγμα, καλούνταν να ικανοποιήσει τα αιτήματα των οικονομικά ανίσχυρων υπηκόων για δίκαιη ανακατανομή του πλούτου. Επειδή η αρμοδιότητα λήψης αποφάσεων ανήκε στον αυτοκράτορα, η κριτική των Πατέρων στρεφόταν προς αυτόν, με σκοπό την άσκηση επιρροής στους νόμους, που θέσπιζε. Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί να γίνει κατανοητή η επίδραση, που άσκησε ο Χριστιανισμός στον μετριασμό άδικων θεσμών.

σης, τη μελέτη των εκκλησιαστικών πηγών, η οποία θα πρόσφερε ένα ασφαλές ιστορικό πλαίσιο και μία διεξοδική θεώρηση της στάσης της Εκκλησίας.⁴ Από την άλλη, η αυτοκρατορική εικονογραφία των νομισματικών πηγών, που αποτελούν σημαντικό τεκμήριο της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας, αποδίδει τις αξίες και τις αντιλήψεις της αυτοκρατορικής εξουσίας. Ωστόσο, τα στοιχεία τεκμηρίωσης, που δίδουν οι γραπτές πηγές, θα συνεκτιμηθούν και θα αξιολογηθούν, όταν η νομισματική μαρτυρία το απαιτεί.

Β. Σκοπός της έρευνας

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η μελέτη της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας από τον 4ο αι. έως τα μέσα του 8ου αι. μ.Χ., όπως αυτή αποδόθηκε στις χρυσές νομισματικές εκδόσεις. Σκοπός της έρευνας είναι η ανάδειξη και επιβεβαίωση της σημασίας των εν λόγω εκδόσεων, που αποτελούν αξιόπιστες ιστορικές πηγές και συμβάλλουν στη μελέτη της αυτοκρατορικής πολιτικής και ιδεολογίας. Τα ερευνητικά ερωτήματα ήταν τα εξής:

1. Ποια ήταν η σημασία της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας και τα χαρακτηριστικά της στις εκάστοτε χρονικές περιόδους, αλλά και σε συνάρτηση με τον καθορισμό του ηθικού πλαισίου της αυτοκρατορικής εξουσίας; (Μέρος Ι)
2. Με ποιον τρόπο απέδωσαν οι χρυσές νομισματικές εκδόσεις της πρωτοβυζαντινής περιόδου την αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία, τις αυτοκρατορικές αξιώσεις και τη χριστιανική πίστη των αυτοκρατόρων; (Μέρος ΙΙ)

Γ. Μεθοδολογία της έρευνας

Στο πλαίσιο εφαρμογής της ιστορικής μεθόδου, που περιλαμβάνει αρχικά τον ορισμό και την οριοθέτηση του αντικειμένου μελέτης, καθώς και τη διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων, που πρέπει να απαντηθούν, ακολουθεί η επιλογή των πηγών τεκμηρίωσης, με σκοπό την ανάλυση και την αξιολόγησή τους. Η μεθοδολογική προσέγγιση του αντικειμένου έρευνας, δηλαδή των χρυσών νομισματικών εκδόσεων από τον 4ο αι. έως τα μέσα του 8ου αι. μ.Χ., θα βασιστεί σε έξι βασικούς πυλώνες:

1. Προσδιορισμός του χρόνου έκδοσης και του νομισματοκοπείου, με σκοπό τη συγκρότηση ενός βασικού ιστορικού πλαισίου αναφοράς.
2. Εικονογραφική μελέτη, με σκοπό την παρουσίαση και ερμηνεία των εικονογραφικών θεμάτων, προκειμένου να αναδειχθεί ο πολιτικός λόγος, που προβάλλονταν μέσω της εικονογραφίας.
3. Επιγραφική μελέτη, στη βάση της ανάλυσης τίτλων και επιγραφών των εμπροσθότυπων και οπισθότυπων, που συνοδεύουν την εικονογράφιση, ώστε να κατανοηθεί ο τρόπος απόδοσης της πολιτικής ταυτότητας του αυτοκράτορα.

4. Βλ. Καρπόζηλος, Α.: *Βυζαντινοί ιστορικοί και χρονογράφοι*. Α' (4ος–7ος αι.), Αθήνα 1997 – Καρπόζηλος, Α.: *Βυζαντινοί ιστορικοί και χρονογράφοι*, τόμος Β' (8ος–10ος αι.), Αθήνα 2002 – Καρπόζηλος, Α.: *Βυζαντινοί ιστορικοί και χρονογράφοι*, τόμος Γ' (11ος–12ος αι.), Αθήνα 2009.

4. Συγκριτική προσέγγιση, μέσω της παράθεσης των νομισματικών δεδομένων και σε σχέση με άλλες κατηγορίες πηγών (γραμματειακές ή νομοθετικές πηγές), ώστε να ενισχυθεί η ιστορική τεκμηρίωση.

5. Ιδεολογική ερμηνεία, που θα επιτευχθεί στο πλαίσιο αξιολόγησης των νομισματικών πηγών, που αποτέλεσαν μέσα προβολής της εξουσίας και απόδοσης της πολιτικής προπαγάνδας.

6. Διαχρονική ανάλυση, με στόχο την αξιολόγηση των επιγραφικών και εικονογραφικών δεδομένων της εκάστοτε χρονικής περιόδου και την ανάδειξη των στοιχείων έκφρασης της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας.

Μετά την ανάλυση και την αξιολόγηση των χρυσών νομισματικών εκδόσεων, θα εξαχθεί το τελικό αποτέλεσμα, που συνίσταται στη διατύπωση των ερμηνευτικών προσεγγίσεων.

I. Η βυζαντινή αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία από τον 4ο αι. έως τα μέσα του 8ου αι. μ.Χ.

Αρχικά θα επιχειρηθεί η παράθεση της πολιτικής κατάστασης από τον 4ο αι. έως τα μέσα του 8ου αι. μ.Χ., που συνέθεσε το πλαίσιο διατύπωσης της αυτοκρατορικής ιδεολογίας. Μελετώντας, παράλληλα, την εκκλησιαστική γραμματεία της αναφερόμενης χρονικής περιόδου, ενδιαφέρει, ιδιαίτερα, η θεμελίωση της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας από τον Ευσέβιο Καισαρείας (4ος αι. μ.Χ.) και η ερμηνεία των πολιτικών και ιδεολογικών συνθηκών της περιόδου από τον εκκλησιαστικό Πατέρα, Μάξιμο τον Ομολογητή (7ος αι. μ.Χ.).

A. Η σημασία της βυζαντινής αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας

Η βάση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ήταν ο στρατός και ο τρόπος για την επίτευξη της *Pax Romana*, ήταν η προβολή της στρατιωτικής δύναμής της.⁵ Με γνώμονα την αναγκαιότητα υιοθέτησης μιας στρατηγικής, που θα έπρεπε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του διεθνούς περιβάλλοντος, η βυζαντινή αυτοκρατορία, αντιθέτως, επεδίωκε τη διαφύλαξη των συμφερόντων της, χρησιμοποιώντας, όσο το δυνατό λιγότερο, τη στρατιωτική ισχύ της και διασφαλίζοντας συμμαχίες, με σκοπό τη διατήρηση των στρατιωτικών δυνάμεων, ώστε να είναι διαθέσιμες, όταν θα ήταν επιβεβλημένη η προβολή της ισχύος τους. Σημαντική ήταν η εξασφάλιση της ωφέλειας με μικρό κόστος, πάντα στη βάση της περίσκεψης και της σύνεσης, που αποτελούσαν τις μέγιστες στρατιωτικές αρετές. Ο σκοπός του Βυζαντίου δεν ήταν η παράθεση νικών, αλλά η σωστή διαχείριση και η αποκόμιση οφέλους από αυτές.⁶ Επομένως, η διασφάλιση του *imperium* αποτέλεσε για τη βυζαντινή αυτοκρατορία τον σκοπό της υψηλής

5. Για τον ρωμαϊκό στρατό, βλ. Le Bohec, Y.: *Die römische Armee: von Augustus zu Konstantin dem Großen*. Unter Mitarbeit von Bertrand – Dagenbach, C. (transl.), Stuttgart 1993 – Eich, A.: “Die Verwaltung der kaiserzeitlichen römischen Armee”. *Studien für Hartmut Wolff, Historia Einzelschriften* 211 (2010).

6. Βλ. Παπασωτηρίου, Χ.: *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική, 6ος–11ος αι.*, Αθήνα 2011, σ. 622.

στρατηγικής και διπλωματίας, η οποία επεδίωκε τη μείωση του βαθμού εξάρτησης της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τη χρήση στρατιωτικής ισχύος.⁷

Στο πλαίσιο της επιτυχούς εφαρμογής της στρατηγικής της βυζαντινής αυτοκρατορίας εξάιρεται η σημασία της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας της, που αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη χειρισμών, αποφάσεων και διατυπώσεων και εκφράζονταν, με τον πιο αντιπροσωπευτικό τρόπο, μέσω της εικονογραφίας των εμπροσθότυπων και οπισθότυπων των νομισματικών εκδόσεων. Ήταν καθοριστικής σημασίας η ικανότητα της βυζαντινής αυτοκρατορίας να υποστηρίζει ιδεολογικά τη στρατηγική της, για να πετύχει στους στόχους της. Ο καθορισμός της πολιτικής ταυτότητάς της επέβαλλε τη διασφάλιση των συμφερόντων της, στη βάση των επιταγών της χριστιανικής πίστης, της ρωμαϊκής πολιτικής θεωρίας και του ελληνικού πολιτισμού. Ιδιαίτερα ο Χριστιανισμός εξασφάλιζε την απαραίτητη ενότητα, ενώ η ρωμαϊκή ιδέα τη νομιμότητα στο πλαίσιο άσκησης της πολιτικής.⁸

Β. Οι παράγοντες, που καθόρισαν τη βυζαντινή αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία

Η διατήρηση της ενότητας, κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο, επιτεύχθηκε μέσω της ενίσχυσης της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας, την οποία, κατά την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου⁹ και της ίδρυσης της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας, της “νέας Ρώμης”,¹⁰ θεμελίωσε ο Ευσέβιος.¹¹ Ο αυτοκράτορας αποτέλεσε τον θεματοφύλακα της τήρησης των εντολών του Θεού και τον εγγυητή της ευημερίας του κράτους και της κοινωνίας.

7. Καραγιαννόπουλος 1998, σσ. 368–373.

8. Ο Καραγιαννόπουλος 1992, σσ. 7–8 επισημαίνει, ότι ο Χριστιανισμός και η χριστιανική διδασκαλία έδωσαν νέο περιεχόμενο στο *imperium Romanum*, το οποίο κατέστη, από τη θεία πρόνοια, σκεύος εκλογής για τη σωτηρία της ανθρωπότητας και χώρος συμβίωσης της χριστιανικής πίστης, του χριστιανικού ηθικού νόμου, της παράδοσης του ελληνισμού, του ρωμαϊκού δικαίου και της ρωμαϊκής κρατικής οργάνωσης.

9. Σημαντικές πηγές για τον Μεγάλο Κωνσταντίνο: Ευσέβιος Καισαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, PG 20, 45A–906D – Ευσέβιος Καισαρείας, *Εις τον βίον Κωνσταντίνου του Βασιλέως*, PG 20, 905A–1230B – Ευσέβιος Καισαρείας, *Βασιλέως Κωνσταντίνου λόγος ον έγραψε “τω των Αγίων Συλλόγω”*, PG 20, 1233A–1316B – Ευσέβιος Καισαρείας, *Εις Κωνσταντίνον τον βασιλέα τριακονταετηρικός*, PG 20, 1315C–1440C – Φιλοστόργιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, PG 65, 459A–624A – Σωκράτης Σχολαστικός, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, PG 67, 33A–842B – Σωζομενός, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, PG 67, 853A–1630C – Γελάσιος Κυζικηνός, *Των κατά την εν Νικαία Σύνοδον πραχθέντων Σύνταγμα*, PG 85, 1185C–1360A – Ενάγγριος Σχολαστικός, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, PG 86b, 2415A–2886A. Για τον Μεγάλο Κωνσταντίνο και την κωνσταντινεία δυναστεία, βλ. Καραγιαννόπουλος 1998, σσ. 68–84 – Brandt, H.: *Konstantin der Große. Der erste christliche Kaiser. Eine Biographie*, München 2007 – Christ, K.: *Geschichte der römischen Kaiserzeit. Von Augustus bis zu Konstantin*, München 2009 – Clauss, M.: *Konstantin der Große und seine Zeit*, München 2009 – Barnes, T. D.: *Constantine. Dynasty, religion and power in the later Roman Empire*, Chichester 2011 – Rosen, K.: *Konstantin der Große. Kaiser zwischen Machtpolitik und Religion*, Stuttgart 2013.

10. Brandt 1998, σσ. 118–122.

11. Barnes D. T.: *Constantine and Eusebius*, University Press 1981.

Η ισοτιμία των τριών προσώπων της Αγίας Τριάδος, στη βάση της ορθόδοξης τριαδολογίας της Συνόδου της Νικαίας (325 μ.Χ.), υπονόμωσε, όμως, τη θεωρία του Ευσεβίου, καθώς καθιστούσε αδύνατη την αναλογία μεταξύ ουρανίου και επίγειου βασιλέως. Στο πλαίσιο της ορθόδοξης χριστολογίας, ήταν, επίσης, αδύνατη η θεοποίηση ανθρώπου ή θεσμού στον επίγειο κόσμο, ενώ, σύμφωνα με την εκκλησιολογία, ο Ιησούς Χριστός είναι ο σωτήρας της ανθρωπότητας και ο ιδρυτής της Εκκλησίας, στην οποία ανήκει και ο αυτοκράτορας. Παρά τις εν λόγω θεολογικές θέσεις, η θεωρία του Ευσεβίου συνέχισε να αποτελεί το πλαίσιο αναφοράς της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας, ασκώντας επίδραση στο κράτος.¹² Από τον 4ο αι. μ.Χ. και υπό την πίεση των εξωτερικών απειλών επισημαίνεται ένα έντονο συναίσθημα αποδοχής του ρωμαϊκού κράτους, που αποτέλεσε τον μόνο φορέα ασφάλειας των κατοίκων των επαρχιών ενώπιον των εξωτερικών απειλών, καθώς και ένας ρωμαϊκός πατριωτισμός, στη βάση, βέβαια, της διατήρησης της ταυτότητας και της καταγωγής. Η αίσθηση αλληλεγγύης και νομιμοφροσύνης προς το κράτος και τους ηγεμόνες του ενισχύονταν από την υφιστάμενη συνείδηση του κοινού ελληνορωμαϊκού πολιτισμού και της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης.¹³

Επομένως, κατά την εν λόγω χρονική περίοδο, η βυζαντινή αυτοκρατορία διατύπωσε την πολιτική ιδεολογία της στο πλαίσιο της ρωμαϊκής κρατικής οργάνωσης, της χριστιανικής ηθικής και της ελληνικής παράδοσης. Η υποστήριξη αυτής της ιδεολογίας αποτέλεσε προϋπόθεση για τη νομιμοποίηση της αυτοκρατορικής εξουσίας, την εκπλήρωση των επιδιωκόμενων στόχων της αυτοκρατορίας, καθώς και τη διατήρηση της πολιτικής και κοινωνικής συνοχής του Βυζαντίου.

Οι υποχρεώσεις και οι περιορισμοί της αυτοκρατορικής εξουσίας καθόρισαν το ηθικό πλαίσió της. Αρχικά η εξουσία έπρεπε να αποτελεί υπηρεσία του αυτοκράτορα προς τον Θεό, στη βάση της χριστιανικής διδασκαλίας και ηθικής, ως ένδειξη σεβασμού και τιμής. Τους επόμενους περιορισμούς της αυτοκρατορικής εξουσίας όριζαν οι υποχρεώσεις του αυτοκράτορα έναντι του λαού του, τις οποίες επέβαλλε η Θεία Πρόνοια με την ανάθεση της εξουσίας, και οι οποίες απαιτούσαν συνεχή φροντίδα για τους υπηκόους. Η αναγνώριση και η αποδοχή των υποχρεώσεων του ηγεμόνα έναντι του λαού, είχε ως αποτέλεσμα σημαντικούς περιορισμούς της αυτοκρατορικής εξουσίας. Στην πρωτοβυζαντινή περίοδο οι αυτοκράτορες προσπάθησαν να αποδυναμώσουν αυτές τις εξαρτήσεις τονίζοντας τον υπερβατικό χαρακτήρα της αυτοκρατορικής εξουσίας. Έπειτα από τη Στάση του “Νίκα” (532 μ.Χ.), διακρίνεται από τον Ιουστινιανό η έλλειψη διάθεσης αναγνώρισης, ότι η εξουσία πηγάζει και από τον λαό, καθώς και η επιδίωξη προβολής της άποψης, ότι η αυτοκρατορική εξουσία έρχεται από τον Θεό. Η υποχρέωση φροντίδας του αυτοκράτορα για τον λαό συνέχισε, βέβαια, να υφίσταται, δεν αποτελούσε, όμως, συνέπεια των υποχρεώσεων του απέναντι σε αυτόν, αλλά

12. Χρήστου 2010, σσ. 299–303.

13. Χρήστου 2010, σ. 307.

εφαρμογή της θελήσεως του Θεού, που του έδωσε την εξουσία. Σε αυτό το πλαίσιο ενισχύθηκε η άποψη, ότι ο αυτοκράτορας ήταν υπεράνω όλων, καθώς αποτελούσε τον εκλεκτό του Θεού, αλλά και τον εκλεκτό του λαού και οι υποχρεώσεις του προέρχονταν από το γεγονός της μīmήςεως του Θεού.¹⁴

Καθοριστική για τον 6ο αι. μ.Χ. ήταν η περίοδος βασιλείας του Ιουστινιανού Α', ο οποίος επιδίωξε, υπό την ηγεσία ικανών στρατηγών, να αποκαταστήσει το *imperium* στα παλαιά σύνορά του. Και ακριβώς η εκπλήρωση αυτού του σκοπού αποτέλεσε την πολιτική επιδίωξη και ιδεολογία του αυτοκράτορα.¹⁵ Η αυτοκρατορική ιδεολογία λειτουργούσε ως μηχανισμός συνοχής και σταθερότητας, ενισχύοντας την αφοσίωση των υπηκόων και εδραιώνοντας την πίστη στην ιερότητα του αυτοκρατορικού θεσμού. Η απόδοση του Ιουστινιανού στα νομίσματα, κρατώντας τη σφαίρα, που επιστέφεται από σταυρό, αποτέλεσε την έκφραση της μεγαλειώδους ιδέας και της ιδεολογίας του *imperium Romanum*, που πρέσβευε, ότι η βυζαντινή αυτοκρατορία αποτελούσε συνέχεια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Τον 6ο αι. μ.Χ. γίνεται λόγος για μία χριστιανική ρωμαϊκή αυτοκρατορική ιδεολογία, που εντάσσονταν στο πλαίσιο των προδιαγραφών του Ευσεβίου, αλλά επιδίωκε και την προσαρμογή της στις ιστορικές συνθήκες της περιόδου. Απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η προβολή της θεϊκής προέλευσης της εξουσίας του ηγεμόνα, που αποτελούσε τον εκπρόσωπο του Θεού επί της γης.¹⁶

Η αλλαγή του συστήματος διακυβέρνησης και οι κοινωνικοί συσχετισμοί του 7ου αι. μ.Χ., καθώς και η έκφραση αμφισβήτησης απέναντι στην ανώτερη εξουσία, μέσω της ανάμειξης του λαού και του στρατού στην πολιτική, που αποτέλεσαν αποσταθεροποιητικό παράγοντα για την αυτοκρατορική εξουσία, επέβαλαν την αναδιάταξη της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας και την ενίσχυσή της μέσω ενός νέου πλαισίου σύνθεσης ιδεών.¹⁷ Κατά τον Ευσέβιο, ο αυτοκράτορας μιμούνταν την εικόνα της ουρανίου βασιλείας,¹⁸ προσδιορίζοντας, με τον τρόπο αυτό, μία ιδιαίτερη θεολογική και φιλοσοφική θεώρηση, ενώ, κατά τον Μάξιμο τον Ομολογητή και στη βάση των απόψεών του περί της επίγειας βασιλείας, ο ηγεμόνας υπηρετούσε τη θεία βούληση και όφειλε να κατευθυνθεί προς τον Θεό, όντας αγαθός, ταπεινόφρων και ευσεβής και μη επιτρέποντας την ικανοποίηση της επιθυμίας για τη δόξα, που αποτελούσε απότοκο της εξουσίας.¹⁹ Η αντιστοιχία της εικόνας της επίγειας βασιλείας με την εικόνα της ουράνιας βασιλείας δεν συνέβαλλε στην ενίσχυση, αλλά στον περιορισμό της βασιλικής εξουσίας. Οι λόγοι ανάγονταν στο περικυκλωμένο και τον σκοπό της βασιλείας του Θεού, που ήταν η δικαιοσύνη. Σε όλες τις περιόδους της ιστορίας, και παρά την

14. Καραγιαννόπουλος 1992, σσ. 25–29.

15. Καραγιαννόπουλος 1978, σ. 368.

16. Χρήστου 2010, σσ. 307–308.

17. Χρήστου 2010, σσ. 308–309.

18. Ευσέβιος, *Εις Κωνσταντίνον τριακονταετηρικός* 3, 5: “τῆς οὐρανίου βασιλείας εἰκόνι κεκοσμημένος”.

19. Χρήστου 2010, σσ. 324–325.

επιθυμία αποδέσμευσης από κάθε νομική εξάρτηση, καθίστατο επιβεβλημένη η παραδοχή, ότι βάση της εξουσίας αποτελούσε η εκτίμηση της δικαιοσύνης. Η χριστιανική θεώρηση, που υπαγόρευε, ότι η αυτοκρατορική εξουσία ήταν η αναπαράσταση της ουράνιας βασιλείας, καθιστούσε απαραίτητες τις ηθικές δεσμεύσεις του αυτοκράτορα. Αυτές οι δεσμεύσεις αφορούσαν τον σεβασμό προς τη δικαιοσύνη και σχετίζονταν με την έκδοση δικαίων νόμων και τη σύμφωνη με αυτούς πολιτεία του.²⁰ Η βασιλεία ήταν “ἔννομος ἐπιστασία”²¹ και η βασιλική εξουσία, όπως και η δικαιοδοσία του αυτοκράτορα, έπρεπε να περιορίζονται στο πλαίσιο του ισχύοντος δικαίου.²² Η εν λόγω άποψη εξέφραζε την επιθυμία των εξεχόντων αξιωματούχων του κράτους και των λογίων της πρωτοβυζαντινής περιόδου και έως τον 6ο αι. μ.Χ., καθώς και της διοικούσας Εκκλησίας, αποδίδοντας την πρόθεση των εκκλησιαστικών ανδρών να καταστήσουν σαφή την αναγκαιότητα επιβολής στον ηγεμόνα του σεβασμού των θεσμών.²³ Για τους εκκλησιαστικούς άνδρες του 7ου αι. μ.Χ. η Εκκλησία αποτελούσε θεματοφύλακα της σωτηρίας και της οδού, που οδηγούσε στη βασιλεία των Ουρανών.²⁴ Στο επίπεδο της κρατικής οργάνωσης, όμως, ισχύουσα ιδεολογία αποτελούσαν οι απόψεις του Ευσεβίου, που προσδιόριζαν τη θέση του αυτοκράτορα στην κορυφή του κράτους και της Εκκλησίας. Η ιερότητα της αυτοκρατορίας αποτελούσε βασικό χαρακτηριστικό της κρατικής ιδεολογίας και προπαγάνδας και προϋπόθεση σταθερότητας, παρά την απόρριψή της από τους εκκλησιαστικούς άνδρες. Επομένως, για τους εκπροσώπους της εξουσίας καθορίζονταν ως επιτακτική η άρρηκτη σύνδεση πίστης και αυτοκρατορίας.²⁵

Οι συνεχείς πολεμικές επιχειρήσεις και οι αδιάκοπες εκστρατείες για την ανάκτηση των εδαφών και την εκπλήρωση της μεγάλης οικουμενικής ιδέας, απείλησαν, το πρώτο μισό του 8ου αι. μ.Χ., ακόμα και την ύπαρξη της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Οι νέες συνθήκες επέβαλαν τη διατύπωση μιας πολιτικής ιδεολογίας, που θα μπορούσε να λειτουργήσει υποστηρικτικά στον καθορισμό μιας νέας στρατηγικής, η οποία δεν θα υπαγορευόταν από την ανάγκη διατήρησης των παλαιών ρωμαϊκών κτήσεων. Η εφαρμογή της στρατηγικής των συμμαχιών, των εξισορροπήσεων και του κατευνασμού επέτρεψε στο Βυζάντιο να διασφαλίσει τη σταθερότητα που απαιτούσε το ανταγωνιστικό περιβάλλον της περιόδου. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας, ως κληρονόμος της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και υπέρμαχος της χριστιανισμένης, αναδείχθηκε ο απόλυτος ρυθμιστής του διεθνούς πολιτικού σκηνικού.

20. Καραγιαννόπουλος 1992, σσ. 33–34.

21. Βλ. επίσης Ζέπον, Ι. και Π.: *Jus Graecoromanum* (ανατύπωση από Κ. Ε. Zachariä von Lingenthal, με προσθήκες), τ. 1–8, Αθήνα 1931 (ανατύπωση Aalen 1962), τ. 2, 240.

22. Χρήστου 2010, σσ. 325–326.

23. Χρήστου 2010, σσ. 326–327. Βλ. επίσης Χριστοφιλοπούλου, Αικ.: *Το πολίτευμα και οι θεσμοί της βυζαντινής αυτοκρατορίας (324–1204). Κράτος, διοίκηση, οικονομία, κοινωνία*, Αθήνα 2004.

24. Χρήστου 2010, σσ. 328–329.

25. Χρήστου 2010, σσ. 330–332.

II. Οι χρυσές νομισματικές εκδόσεις από τον 4ο αι. έως τα μέσα του 8ου αι. μ.Χ.

Τα χρυσά νομίσματα της πρωτοβυζαντινής περιόδου αποτελούν προνομιακή πηγή για τη μελέτη της επίσημης αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας. Η εικονογραφία, οι επιγραφές και οι τίτλοι, που φέρουν, αποδίδουν με ακρίβεια την ιδεολογία της βυζαντινής αυτοκρατορίας και συμβάλλουν στον καθορισμό της αντίληψης περί της αυτοκρατορικής εξουσίας.

A. Εισαγωγικές παρατηρήσεις για το βυζαντινό νομισματικό σύστημα

Το νομισματικό σύστημα της περιόδου των αυτοκρατόρων Διοκλητιανού (284–305 μ.Χ.) και Μεγάλου Κωνσταντίνου (306–337 μ.Χ.)²⁶ καθιέρωσε ένα χρυσό νόμισμα, τον σόλιδο, και άλλα νομίσματα από άργυρο, τα βάρη των οποίων, κατά τη διάρκεια του 4ου αι. μ.Χ., προσαρμόστηκαν επανειλημμένα στις αντίστοιχες δημοσιονομικές και οικονομικές συνθήκες. Ο Αναστάσιος Α' (491–518 μ.Χ.) υιοθέτησε το 491 μ.Χ. τον χρυσό σόλιδο, το σημίσιον (semissis), το τριμίσιον (tremissis) και ένα χάλκινο νόμισμα, γνωστό ως νούμμιον (nummus), με αξία 1/7200 του σόλιδου.²⁷ Στο πλαίσιο της προσπάθειας διασφάλισης ενός σταθερού νομισματικού συστήματος, εισήχθη το 498 μ.Χ. και ένα χάλκινο νόμισμα, γνωστό με το όνομα φόλλις (follis), αξίας 40 νουμμίων.²⁸ Η χρονική περίοδος από τον Αναστάσιο Α' έως τα μέσα του 8ου αι. μ.Χ. αποτελεί μία ισχυρή εποχή, από άποψη δημοσιονομικών και νομισματικής οικονομίας, και χαρακτηρίζεται από τη χρήση τριών χρυσών νομισμάτων (του σόλιδου, του σημισίου και του τριμισίου), πέντε χάλκινων (του φόλλεως, του μισού φόλλεως, του δεκαννουμίου, του πεντανουμμίου και του νουμμίου) και ενός αργυρού νομίσματος από το 615 μ.Χ. (του εξαγράμμου).²⁹ Οι ισοτιμίες των νομισμάτων καθορίζονταν με βάση τον χρυσό σόλιδο, που ζύγιζε 1/72 της ρωμαϊκής λίτρας. Το μιλιάρησιον είχε αξία ίση με το 1/12 του σόλιδου. Η σχέση του χάλκινου νομίσματος προς

26. Brandt 1998, σσ. 123–127.

27. Raeder 1987, σσ. 10–11.

28. O Grierson 2007, σσ. 13–14 επισημαίνει, ότι η εισαγωγή αυτού του νομίσματος μπορεί να θεωρηθεί η αφετηρία της ιστορίας της βυζαντινής νομισματοκοπίας.

29. DOC III, σ. 14 – Grierson 2007, σσ. 14–15. Κατά την περίοδο από τον 8ο αι. έως τα τέλη του 11ου αι. μ.Χ., που χαρακτηρίζεται από τη μείωση των ιδιωτικών οικονομικών συναλλαγών, συναντώνται εκδόσεις σόλιδων, μιλιαρείων και φόλλεων. Την περίοδο από το 1092 έως τα τέλη του 13ου αι., που καταγράφει βελτίωση των προσόδων της αυτοκρατορίας, εκδίδονται νομίσματα από νοθευμένα μέταλλα, που ήταν κυλόκυρτα και όχι επίπεδα. Αναφέρεται α. το υπέρπυρον, που αντικατέστησε το παλαιό χρυσό νόμισμα, β. ένα νόμισμα από ακόμη περισσότερο νοθευμένο χρυσό, που αντικατέστησε το τριμίσιον, γ. υποτιμημένα αργυρά νομίσματα, που κατέληξαν να είναι χάλκινα και δ. δύο μικρά επίπεδα χάλκινα νομίσματα. Την επόμενη περίοδο (1300 έως τα μέσα του 14ου αι.) συνέχισε η έκδοση χρυσών νομισμάτων, ενώ επισημαίνεται η εισαγωγή ενός αργυρού νομίσματος, του βασιλικού, καθώς και ενός μικρού χάλκινου νομίσματος, του ασσαρίου. Κατά την επόμενη περίοδο (μέσα του 14ου αι. έως το 1453), δεν συναντώνται χρυσά νομίσματα, αλλά αμιγώς αργυρές κοπές. Οι λόγοι της απουσίας χρυσών νομισμάτων ανάγονται στην εφαρμογή τακτικών υποτιμήσεων, εξαιτίας της οικονομικής δυσχέρειας του κράτους, καθώς και στις διαφορές ισοτιμιών χρυσού / αργύρου. Βλ. Grierson 2007, σσ. 15–17.

το χρυσό, δηλαδή του φόλλεως προς τον σόλιδο, γνώρισε μεγάλες διακυμάνσεις. Για παράδειγμα, επί αυτοκράτορος Ιουστινιανού Α' (527–565 μ.Χ.), η ισοτιμία ήταν 180/1 ή 210/1 και στη μέση βυζαντινή περίοδο ήταν 288/1.³⁰ Επισημαίνεται, όμως, ότι, λόγω της αστάθειας και των αλλαγών σε κάθε χρονική περίοδο, δεν καθίσταται δυνατός ο ακριβής υπολογισμός των ισοτιμιών.³¹

Β. Ο τρόπος απόδοσης της βυζαντινής αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας μέσω των χρυσών νομισματικών εκδόσεων

Η εικονογραφία των νομισμάτων διασφάλιζε την προβολή της αυτοκρατορικής οικογένειας. Για τις νομισματικές εκδόσεις ίσχυε το ίδιο, όπως για τα επίσημα αυτοκρατορικά πορτρέτα, που αντιπροσώπευαν τον αυτοκράτορα.³² Για αυτόν τον λόγο η πλαστογράφηση νομισμάτων τιμωρούνταν με τις αυστηρότερες ποινές.³³ Οι εμπροσθότυποι και οι οπισθότυποι των νομισμάτων φιλοξενούσαν συγκεκριμένα θέματα της αυτοκρατορικής εικονογραφίας, που, από την περίοδο του Αυγούστου (31 π.Χ.–14 μ.Χ.), αποτέλεσαν μέρος ενός επικοινωνιακού προγράμματος με αποδέκτες ηγετικές ομάδες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, οι οποίες, κατά τη διάρκεια των πρώτων τριών αιώνων της αυτοκρατορικής περιόδου, περιλάμβαναν τους στρατιώτες, τους συγκλητικούς και τον αστικό ρωμαϊκό πληθυσμό. Κάθε ομάδα είχε συγκεκριμένες απόψεις για τις ιδιότητες του ιδανικού αυτοκράτορα και, λόγω της έλλειψης ταύτισης μεταξύ τους, δίδονταν στον αυτοκράτορα η δυνατότητα ελιγμών στο πλαίσιο τοποθέτησής του σε αυτό το επικοινωνιακό σύστημα. Αυτό εξηγεί και την ποικιλία των εικονογραφικών θεμάτων στα νομίσματα της πρώιμης και της μέσης αυτοκρατορικής περιόδου. Αντίθετα, η νομισματοκοπία της πρωτοβυζαντινής περιόδου χαρακτηρίζεται από έλλειψη ποικιλίας, που καθιστά σαφείς τις αλλαγές στο σύστημα επικοινωνίας ή στον ρόλο των νομισμάτων στο πλαίσιο αυτού του συστήματος.³⁴

Η σειρά παράθεσης των αντιπροσωπευτικών χρυσών νομισματικών εκδόσεων βασίζεται σε χρονολογικά κριτήρια. Στο πλαίσιο κάθε χρονικής περιόδου έχουν επιλεγθεί νομισματικές πηγές με, κατά το δυνατόν, διαφορετικά εικονογραφικά θέματα, που αποδίδουν τις εκάστοτε αυτοκρατορικές επιδιώξεις και συμβάλλουν στη μελέτη και ερμηνεία των τρόπων απόδοσης της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας.

30. Grierson 2007, σ. 17. Ήδη από το 538 μ.Χ. διευθετήθηκε, από τον Ιουστινιανό Α', μείωση της τιμής του σόλιδου, ενώ επισημαίνονται ταυτόχρονα σημαντικές εκδόσεις φόλλεων. Σε αυτή την περίοδο εκδόθηκαν μεγάλα χάλκινα νομίσματα με βάρος 24,95 γρ. Αλλά μέχρι το τέλος της βασιλείας του Ιουστινιανού Α', σε συνδυασμό με την περαιτέρω πτώση της τιμής του χρυσού, ο φόλλις μειώθηκε στο βάρος των 18,29 γρ. Τα νομίσματα της περιόδου του Ιουστινιανού Α' ήταν τα εξής: σόλιδος, τριμήσιον (tremissis), φόλλις, μισός φόλλις, τετραννούμιον και οκτανούμιον. Βλ. Raeder 1987, σ. 12.

31. Για το θέμα των νομισματοκοπειών, βλ. Grierson 2007, σσ. 18–21.

32. Βλ. επίσης Kolb, Fr.: *Herrscherideologie in der Spätantike*. Studienbücher Geschichte und Kultur der Alten Welt, Berlin 2001.

33. Codex Theodosianus IX, 21, 9–22, 1–23, 1. Βλ. επίσης Mittag, Sode 2007, σ. 233.

34. Mittag, Sode 2007, σ. 234.

1. Ο αυτοκρατορικός οίκος

Εικ. 1. Κώνσταντας, Σόλιδος, Σίσκια. 337–340 μ.Χ. Vs.: FL IVL CONS - TANS P F AVG. Προτομή του αυτοκράτορα με διάδημα, προς τα δεξιά. Rs.: FELICI - TAS - PE - RPETVA. Ο Κωνσταντίνος Β', ένθρονος, κατ' ενώπιον, με φωτοστέφανο, με το δεξί χέρι υψωμένο και τα πόδια τοποθετημένα σε υποπόδιο με την επιγραφή VOT V. Ο Κωνσταντίνος Β' και ο Κώνσταντας, καθισμένοι εκατέρωθεν, στραμμένοι προς τον Κωνσταντίνο Β' στο κέντρο, κρατώντας με το δεξί χέρι μάππα. Στο έξεργο SIS. Αστέρι στα δεξιά. RIC VIII, σ. 350, αρ. 18 a

Οι παραστάσεις των οπισθότυπων εξέφραζαν με ακρίβεια την αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία, πλαισιώνοντας την εικονογραφία με προσωποποιήσεις αρετών, επαρχιών ή πόλεων, αλληγορίες, στρατιωτικούς θριάμβους και θέματα, που αναφέρονταν σε αυτοκρατορικές επετείες. Σε αυτό το πλαίσιο παρατίθεται ένας σόλιδος από τη Σίσκια, που εκδόθηκε επί τη ευκαιρία των εορτασμών της πενταετηρίδας (Quinquennalia) του Κωνσταντίνου στις 25.12.337 μ.Χ. (Εικ. 1). Στον εμπροσθότυπο, με την επιγραφή FL IVL CONS - TANS P F AVG, αποδίδεται η προτομή του Κωνσταντίνου με διάδημα, προς τα δεξιά και στο κέντρο του οπισθότυπου, με την επιγραφή FELICI - TAS - PE - RPETVA, ο Κωνσταντίνος Β' ένθρονος. Φέρει φωτοστέφανο,³⁵ το δεξί χέρι του είναι υψωμένο και τα πόδια είναι τοποθετημένα σε υποπόδιο, με την επιγραφή VOT V. Αριστερά και δεξιά οι δύο αδελφοί του, Κωνσταντίνος Β' και Κώνσταντας, χωρίς φωτοστέφανο, αλλά με το ένδυμα του αξιώματός τους, την trabea triumphalis και κρατώντας ο καθένας με το δεξί χέρι από μια μάππα. Το φωτοστέφανο επιδιώκει την εξιδανίκευση του ηγεμόνα, την αναγωγή του στην αιωνιότητα και την απόδοση της ιδιαίτερης σχέσης του με τον Θεό. Σε αυτό το πλαίσιο ερμηνείας, υιοθετήθηκε από τη βυζαντινή εικονογραφία, με σκοπό να τονίσει και την ιδιαίτερη σχέση των αγίων με τον Θεό.

Ο οπισθότυπος, που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δείχνει τους τρεις υιούς του Μεγάλου Κωνσταντίνου, ένθρονους και ενωμένους.³⁶ Ο Κωνσταντίνος Β' αποδίδεται στο κέντρο με φωτοστέφανο και οι αδελφοί του εκατέρωθεν στρέφονται με σεβασμό προς το μέρος του. Η υπερυψωμένη θέση του, σε σχέση με τα αδέρφια του εκατέρωθεν, είναι μόνο ένα παράδειγμα της προσπάθειάς του να τονίσει τον ρόλο του ως "primus inter pares" (πρώτος μεταξύ ίσων). Ο Kent επισημαίνει, ότι μια τόσο εμφα-

35. Για το φωτοστέφανο, βλ. Bruun, P. M.: *The Roman Imperial Coinage. Vol. VII: Constantin and Licinius (313–337)*, Sutherland, C. H. V., Carson, R. A. G. (Hg.), London 1966, σσ. 42–43.

36. Για τους διαδόχους του Μεγάλου Κωνσταντίνου, βλ. Brandt 1998, σσ. 147–150. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Κωνσταντίνου Β', βλ. Sear 2014, σσ. 77–126. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Κωνσταντίνου Β', βλ. Sear 2014, σσ. 126–197. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Κωνσταντίνου, βλ. Sear 2014, σσ. 126–233.

τική αναγνώριση της πρωτοκαθεδρίας του Κωνσταντίνου Β' σε αυτή την ύστερη ημερομηνία θα ήταν μη αναμενόμενη, ενώ η εικονογραφική παράσταση θα μπορούσε καλύτερα να συνδεθεί με την παρουσία του Κωνσταντίνου Β' στο Ιλλυρικό το καλοκαίρι του 338 μ.Χ..³⁷

Επομένως, οι διαφορετικές αποδόσεις των υιών του Μεγάλου Κωνσταντίνου στον οπισθότυπο είχαν σκοπό να τονίσουν τις διαφορές στην ιεραρχία μεταξύ των τριών αδελφών. Ο Κωνσταντίνος Β', ως ο μεγαλύτερος υιός του Μεγάλου Κωνσταντίνου, ασκούσε την κηδεμονία του Κώνσταντος, που ήταν ανήλικος. Τα νομίσματα καθιστούσαν σαφή την ιεραρχική ανωτερότητα, μέσω μιας σειράς προσεγγμένων λεπτομερειών, το νόημα των οποίων παρέμεινε σταθερό καθ' όλη τη διάρκεια της εκδοτικής περιόδου. Η έκφραση της ιεραρχίας στη νομισματική μελετάται σε άμεση συνάρτηση με τον ηγεμόνα, ο οποίος, μέσω του ελέγχου, που ασκούσε στα νομισματοκοπεία, διασφάλιζε σημαντική επιρροή επί της νομισματικής εικονογραφίας, με τη συμπερίληψη ή την παράλειψη μελών της αυτοκρατορικής οικογένειας για προσωπικούς ή πολιτικούς λόγους.

2. Η *adventus* του αυτοκράτορα

Εικ. 2. Κωνσταντίνος Β'. Χρυσό μετάλλιο. Αντιόχεια. 347–355 μ.Χ. Vs.: D N CONSTANTIVS - MAX AVGVSTVS. Προτομή του Κωνσταντίνου Β' με διάδημα, προς τα δεξιά. Το δεξί χέρι είναι υψωμένο και με το αριστερό χέρι κρατάει σφαίρα, πάνω στην οποία μια Victoria τον στεφανώνει. Rs.: D N CONSTANTIVS VICTOR SEMPER AVG. Ο Κωνσταντίνος Β' με φωτοστέφανο, σε άρμα με έξι άλογα, κατ' ενώπιον, υψώνει το δεξί χέρι. Αριστερά και δεξιά μια Victoria, που τον στεφανώνει. Στο έξεργο A - N. RIC VIII, σ. 517, αρ. 68. Staatliche Museen zu Berlin, Münzkabinett, Ident. Nr. 18200511

Ενώ οι αυτοκράτορες της πρώιμης και της μέσης αυτοκρατορικής περιόδου ήταν αναγνωρίσιμοι ως δρώντες, οι αυτοκράτορες από το 320 μ.Χ. περιορίζονταν σε παραστάσεις νίκης ή σε χειρονομίες που απέδιδαν τιμή. Στην ενίσχυση και προβολή της εξέχουσας θέσης και επιρροής τους συνέβαλαν η διασφάλιση μιας μεγαλοπρεπούς εμφάνισης με λαμπρή ένδυση, ήδη από την περίοδο του Διοκλητιανού, η αυτοσυγκράτηση, που επιδείκνυαν, κατά τις δημόσιες εμφανίσεις τους, όπως δείχνει η επίσκεψη του Κωνσταντίνου Β' στη Ρώμη³⁸ και η επιτηδευμένη στάση σοβαρότητας, που ικανοποιούσε την πρόθεση αποστασιοποίησης από τον επίγειο κόσμο.³⁹

Το χρυσό μετάλλιο του Κωνσταντίνου Β' από την Αντιόχεια, που εκδόθηκε το 347–355 μ.Χ., φέρει στον εμπροσθότυπο, με την επιγραφή D N CONSTANTIVS - MAX AVGVSTVS, την προτο-

37. Για την επιγραφή VOT V, βλ. RIC VIII, σσ. 340–341. Επισημαίνεται ένα νόμισμα με παρόμοια εικονογραφία (RIC VIII, σ. 403, αρ. 18) και νομισματικές εκδόσεις με την απόδοση των τριών αυτοκρατόρων, χωρίς vota (RIC VIII, σ. 403, αρ. 20–21).

38. Ammianus Marcellinus 16, 10, 6–17.

39. Mittag, Sode 2007, σσ. 238–239.

μή του Κωνσταντίου Β' με διάδημα, προς τα δεξιά. Το δεξί χέρι του είναι υψωμένο σε χαιρετισμό και με το αριστερό χέρι κρατάει σφαίρα, πάνω στην οποία μια Victoria⁴⁰ τον στεφανώνει.⁴¹ Ο οπισθότυπος, με την επιγραφή D N CONSTANTIVS VICTOR SEMPER AVG, αποδίδει τον αυτοκράτορα με διάδημα και φωτοστέφανο σε θριαμβευτικό άρμα με έξι άλογα, κατ' ενώπιον, ενώ αριστερά και δεξιά από μια Victoria, που τον στεφανώνει. Το δεξί χέρι είναι υψωμένο και με το αριστερό χέρι κρατάει μια σφαίρα. Στο κέντρο του έξεργου διακρίνεται ένα δοχείο με νομίσματα, που υποδηλώνει τη largitio, την απονομή αυτών των δώρων από τον αυτοκράτορα (Εικ. 2).

Η adventus, η εορταστική είσοδος του αυτοκράτορα σε μια πόλη, απέδιδε από τον 3ο αι. μ.Χ. τον θρίαμβο, ακόμη και χωρίς να προηγείται συγκεκριμένη νίκη, όπως αναφέρει και η επιγραφή του οπισθότυπου του εν λόγω χρυσού μεταλλίου. Με την ευκαιρία μιας adventus, αλλά και άλλων σημαντικών γεγονότων, ο αυτοκράτορας μπορούσε να ενεργεί ως ευεργέτης του πληθυσμού, επιδεικνύοντας τη largitio, τη γενναιοδωρία του. Ακόμη και σε ένα πλαίσιο, στο οποίο υποδηλώνεται η προσωπική επαφή του αυτοκράτορα με τους υπηκόους του, αποφεύγεται οποιαδήποτε εικονογραφική αναφορά, που θα μπορούσε να ανάγει σε επικοινωνία, καθώς ο αυτοκράτορας επιδεικνύει ιδιαίτερη αυτοσυγκράτηση. Η υπεροχή του αυτοκράτορα εκφράζεται, επίσης, και μέσω του φωτοστέφανου, που φοράει.⁴²

3. Η ενότητα των ηγεμόνων

Εικ. 3. Βαλεντινιανός Α'. Σόλιδος. Τρεβήροι. 367–375 μ.Χ. Vs.: D N VALENTINI - ANVS P F AVG. Προτομή του αυτοκράτορα με διάδημα, προς τα δεξιά. Rs.: VICTOR - IA AVGG. Δύο αυτοκράτορες, καθισμένοι ο ένας δίπλα στον άλλο, κατ' ενώπιον, κρατώντας μαζί μια σφαίρα. Μεταξύ τους σε ανώτερο επίπεδο μια Victoria, κατ' ενώπιον, με μετωπική όψη με ανοιχτά φτερά και κάτω ένα κλαδί φοινίκια. Στο έξεργο TROBC. RIC IX, σ. 16, αρ. 17 b. Staatliche Museen zu Berlin Ident. Nr. 18202333

Στον εμπροσθότυπο ενός σόλιδου από τους Τρεβήρους, που εκδόθηκε το 367–375 μ.Χ., με την επιγραφή D N VALENTINI - ANVS P F AVG, ο Βαλεντινιανός Α' αποδίδεται με διάδημα, προς τα δεξιά και στον οπισθότυπο, με την επιγραφή VICTOR - IA AVGG, κάθεται με τον αδελφό του, κρατώντας μαζί του μια σφαίρα. Μεταξύ τους σε ανώτερο επίπεδο συναντάται η Victoria, κατ' ενώπιον και με ανοιχτά φτερά (Εικ. 3). Η συμπερίληψή της

40. Για τη Victoria, βλ. Μπεχράκη, Ε. (Επιμ.): *Νίκη – Victoria. Νομίσματα και μετάλλια*. Υπουργείο Πολιτισμού. Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2004.

41. Ο εμπροσθότυπος του χρυσού μεταλλίου είναι όμοιος με τον εμπροσθότυπο ενός χρυσού μεταλλίου, που εκδόθηκε στην Αντόχεια το 347–355 μ.Χ. (RIC VIII, σ. 517, αρ. 67) και αποδίδει στον οπισθότυπο τον Κωνσταντίο Β' μαζί με τον αδελφό του Κώνσταντα στην ίδια στάση.

42. Ένα nimbus συναντάται για πρώτη φορά σε έναν σηστέριο του Αντωνίνου Πίου από τη Ρώμη, που εκδόθηκε το 145–161 μ.Χ. (Matitngly, H., Sydenham, E. A.:

στην εν λόγω θεματική επιβεβαιώνει, ότι συνέχισε να αποτελεί μέρος του εικονογραφικού προγράμματος και μετά τον εκχριστιανισμό των νομισμάτων,⁴³ όπως καθίσταται σαφές και από την εικονογραφία του οπισθότυπου σόλιδων από την Κωνσταντινούπολη (Εικ. 4). Η επιγραφή του οπισθότυπου VICTORI - A AVGG, δηλαδή η νίκη των δύο αυτοκρατόρων, συνοψίζει, σαφώς, την αυτοκρατορική ιδέα των νομισμάτων αυτών: η ενότητα των δύο ηγεμόνων οδηγεί στη νίκη. Το εικονογραφικό θέμα δίνει έμφαση στην εξουσία των δύο ηγεμόνων κατά τη διάρκεια μιας περιόδου με έντονη πολεμική δραστηριότητα, ιδιαίτερα στα σύνορα του δυτικού τμήματος της αυτοκρατορίας.

4. Η προβολή των γυναικείων μελών του αυτοκρατορικού οίκου

Εικ. 4. Αιλία Φλασίλλα (Aelia Flaccilla). Σόλιδος. Κωνσταντινούπολη. 383–388 μ.Χ. Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG. Προτομή της Αιλία Φλασίλλα (Aelia Flaccilla) με μαργαριταρένιο διάδημα, μανδύα και περιδέραιο, προς τα δεξιά. Rs.: SALVS REI - PVBLICAE. Φτερωτή Victoria, ένθρονη προς τα δεξιά, κρατάει με το αριστερό χέρι ασπίδα σε μικρό κίονα και με το δεξί χέρι γράφει χι - ρο. Στο έξεργο CONOB. RIC IX, σ. 231, αρ. 72. NAC 19.05.23, αρ. 864

Η πρωτοβυζαντινή περίοδος επισημαίνει τον εκχριστιανισμό της νομισματικής εικονογραφίας. Ένας σόλιδος από το νομισματοκοπείο της Κωνσταντινούπολης, που χρονολογείται το 383–388 μ.Χ., αποδίδει στον εμπροσθότυπο, με την επιγραφή AEL FLAC - CILLA AVG, το πορτρέτο της αυτοκράτειρας Αιλία Φλασίλλα (Aelia Flaccilla), της συζύγου του Θεοδοσίου Α' και στον οπισθότυπο, με την επιγραφή SALVS REI - PVBLICAE ή SALVS REI - PVBLICAES, τη Victoria να κάθεται προς τα δεξιά και να γράφει το Χριστόγραμμα σε μία ασπίδα, στηριζόμενη σε μικρό κίονα ή στα πόδια της (Εικ. 4).⁴⁴ Τα γράμματα χι και ρο υποδηλώνουν την υιοθέτηση των δύο πρώτων γραμμάτων του ονόματος του Χριστού, χι (X) και ρο (P) στα ελληνικά.

The Roman Imperial Coinage. Vol III: Antoninus Pius to Commodus, London 1930, σ. 124, αρ. 765). Ο εμπροσθότυπος φέρει την επιγραφή ANTONINVS AVG PIVS P P TR P και ο οπισθότυπος, με την επιγραφή COS IIII S C, αποδίδει τον αυτοκράτορα με φωτοστέφανο, κλαδί και λόγχη. Στη συνέχεια το φωτοστέφανο συνοδεύει το πορτρέτο του αυτοκράτορα από την περίοδο του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Βλ. Mittag, Sode 2007, σσ. 240–241.

43. Βλ. επίσης Morisson, C.: “La christianisation de l’ iconographie monétaire de Constantin Ier à Justinien II”, in: Morisson C. et al. (έκδ.): *Byzance et sa monnaie (IVe–XVe siècle). Précis de numismatique byzantine, suivi du catalogue de la collection Lampart*. Réalités byzantines 15, Paris 2015, 32–41. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Βαλεντινιανού Α', βλ. Sear 2014, σσ. 290–318.

44. RIC IX, σ. 231, αρ. 72. Βλ. επίσης Κωνσταντινούπολη, 378–383 μ.Χ., Σόλιδος, Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG, Rs.: SALVS REI - PVBLICAE, RIC IX, σ. 225, αρ. 48 – Κωνσταντινούπολη, 378–383 μ.Χ., Σόλιδος, Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG, Rs.: SALVS REI - PVBLICAES, RIC IX, σ. 225, αρ. 49 – Κωνσταντινούπολη, 378–383 μ.Χ., Aes II, Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG, Rs.: SALVS REI - PVBLICAE, RIC IX, σ. 226, αρ. 55 και Aes IV, RIC IX, σ. 229, αρ. 61 – Κωνσταντινούπολη, 383–388 μ.Χ., Aes II, Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG, Rs.: SALVS REI - PVBLICAE, RIC IX, σ. 233,

Το αυτοκρατορικό γυναικείο πορτρέτο της Aelia Flaccilla στις νομισματικές εκδόσεις επεσήμανε την πρόθεση συμμετοχής της αυτοκράτειρας σε μια εκστρατεία ευθυγράμμισης του Θεοδοσίου Α' και της οικογένειάς του με τον παλαιό και σεβάσμιο κωνσταντίνειο αυτοκρατορικό οίκο, καθώς και την προσπάθειά της να εγγυηθεί την ασφάλεια, υποστηριζόμενη από το χι-ρο, ως διάδοχος της αγίας Ελένης και συνεχιστής του τίτλου της Augusta.⁴⁵ Τον 4ο και 5ο αι. μ.Χ. η εν λόγω σύνδεση με τη δυναστεία του Μεγάλου Κωνσταντίνου μπορούσε να επιτευχθεί μέσω της εικονογραφικής απόδοσης των γυναικών του αυτοκρατορικού οίκου ή μέσω της εκ μέρους τους ανάληψης έργου οικοδόμησης χριστιανικών ναών. Με την ανάληψη αυτών των ρόλων από τις αυτοκράτειρες, αποδίδονταν άμεσα η δέουσα τιμή προς την αγία Ελένη, η οποία ενισχύθηκε, μετά από την εύρεση του Τιμίου Σταυρού.⁴⁶

Ο συνδυασμός της Victoria και του Χριστογράμματος επιδιώκει να προβάλει τις προθέσεις των αυτοκρατειρών της θεοδοσειανής δυναστείας να τονίσουν τη νομιμότητά τους και να ασκήσουν πολιτική μέσω της χριστιανικής πίστης. Επομένως, η εικονογραφία αποτελεί σημαντική πηγή πληροφοριών και ένα ισχυρό μέσο κατανόησης της αυτοκρατορικής εξουσίας, καθώς και της επίσημα προωθούμενης θέσης των γυναικείων μελών του αυτοκρατορικού οίκου στο πλαίσιο της ρωμαϊκής παράδοσης και της επίκαιρης πολιτικής.⁴⁷ Η συμπερίληψή τους στο εικονογραφικό πρόγραμμα των νομισματικών πηγών της πρωτοβυζαντινής περιόδου είχε ως στόχο την απόδοση τιμής εκ μέρους του αυτοκράτορα, αλλά και την υποστήριξη και προώθηση της δυναστείας του εκ μέρους των τιμώμενων, που είχαν σημαντική επιρροή στη διοίκηση του κράτους.⁴⁸

αρ. 81 – Σίσκια, 383–387 μ.Χ., Aes II, Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG, Rs.: SALVS REI - PVBLICAE, RIC IX, σ. 153, αρ. 34 – Θεσσαλονίκη, 383–388 μ.Χ., Aes II, Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG, Rs.: SALVS REI - PVBLICAE, RIC IX, σ. 184, αρ. 46 – Ηράκλεια, 378–383 μ.Χ., Aes II, Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG, Rs.: SALVS REI - PVBLICAE, RIC IX, σ. 195, αρ. 13 και Aes IV, RIC IX, σ. 196, αρ. 17 – Νικομήδεια, 378–383 μ.Χ., Aes II, Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG, Rs.: SALVS REI - PVBLICAE, RIC IX, σ. 257, αρ. 28 και Aes IV, RIC IX, σ. 259, αρ. 36 – Νικομήδεια, 383–388 μ.Χ., Aes II, Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG, Rs.: SALVS REI - PVBLICAE, RIC IX, σ. 261, αρ. 42 – Αντιόχεια, 378–383 μ.Χ., Aes II, Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG, Rs.: SALVS REI - PVBLICAE, RIC IX, σ. 284, αρ. 43 και Aes IV, RIC IX, σ. 289, αρ. 54 – Αντιόχεια, 383–388 μ.Χ., Aes II, Vs.: AEL FLAC - CILLA AVG, Rs.: SALVS REI - PVBLICAE, RIC IX, σ. 291, αρ. 61.

45. Από την περίοδο του Τραϊανού, ο εν λόγω τίτλος καθόριζε τον εξέχοντα ρόλο ορισμένων γυναικών της αυτοκρατορικής οικογένειας, οι οποίες έχαιραν μεγάλης εκτίμησης. Βλ. Kolb 2010, σσ. 15–16. Αν και η απόδοση του τιμητικού τίτλου συνδεόταν, κυρίως, με την απόκτηση τέκνων, που αποτελούσαν τους διαδόχους των αυτοκρατόρων, ο Kolb 2010, σ. 17 επισημαίνει, ότι δεν δύναται να αποδειχθεί, ότι η μητρότητα αποτέλεσε το σημαντικότερο κριτήριο για την απόκτηση του εν λόγω τιμητικού τίτλου, όπως επιδιώκεται στο πλαίσιο σχετικών μελετών για την ύστερη αρχαιότητα. Αναφέρεται, ως παράδειγμα, η αδελφή του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Β', η Αιλία Πουλχερία (Aelia Pulcheria), που είχε αφιερώσει τον βίο της στον Χριστό και, αν και δεν απέκτησε παιδιά, έλαβε τον τιμητικό τίτλο Augusta.

46. Για την απόδοση της Αιλία Φλασίλλα (Aelia Flaccilla) στις νομισματικές πηγές, βλ. Brubaker, Tobler 2000, σσ. 578–579 – Sear 2014, σσ. 416–419.

47. Brubaker, Tobler 2000, σσ. 573–574.

48. Για τον ρόλο των συζύγων των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, βλ. Kunst, Chr.,

5. Η απόλυτη εξουσία του ηγεμόνα

Εικ. 5. Θεοδόσιος Α΄. Σόλιδος. Σίρμιο. 393–395 μ.Χ. Vs.: D N THEODO - SIVS P F AVG. Προτομή του αυτοκράτορα με διάδημα, προς τα δεξιά. Rs.: VICTORI - A AVGGG S. Ο αυτοκράτορας με στρατιωτική ενδυμασία, ιστάμενος, προς τα δεξιά. Με το δεξί χέρι κρατάει λάβαρο και με το αριστερό μια Victoria, που τον στεφανώνει. Με το αριστερό πόδι πατάει πάνω σε έναν αιχμάλωτο. Αριστερά και δεξιά τα γράμματα S και M. Στο έξεργο COMOB. RIC IX, σ. 161, αρ. 15 α

Οπισθότυποι νομισματικών εκδόσεων από την περίοδο των υιών του Μεγάλου Κωνσταντίνου (337–361 μ.Χ.) παριστάνουν τον αυτοκράτορα να κρατάει με το δεξί χέρι λάβαρο με το Χριστόγραμμα, όπως το είδε ο Μεγάλος Κωνσταντίνος στη Μουλβία γέφυρα (pons Milvius) το 312 μ.Χ.⁴⁹ Το Χριστόγραμμα αποτέλεσε μέρος του vexillum του Μεγάλου Κωνσταντίνου και διασφάλισε τη νίκη του επί του Μαξεντίου το 312 μ.Χ. στη Μουλβία γέφυρα, μετά το όραμα του σταυρού με την επιγραφή “ἐν τούτῳ νίκα”,⁵⁰ η οποία του έδωσε τον απόλυτο έλεγχο της δυτικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Το Χριστόγραμμα αποτέλεσε και το πολιτικό επιχείρημα, που χρειαζόταν ο αυτοκράτορας, για να οριστικοποιήσει τις σχέσεις του με τους Χριστιανούς.⁵¹

Rierner, U. (Hrsg.): *Grenzen der Macht. Zur Rolle der römischen Kaiserfrauen*. Potsdamer Altertumswissenschaftliche Beiträge 3, Stuttgart 2000. Σχετικά με τον πολιτικό ρόλο των γυναικών στον ρωμαϊκό κόσμο, βλ. Bauman, R. A.: *Women and politics in ancient Rome*, London 2002. Σχετικά με τον ρόλο των γυναικών στο πλαίσιο της νομιμοποίησης της δυναστικής εξουσίας επισημαίνονται σημαντικές μελέτες με βιογραφικό και ιστορικό περιεχόμενο. Βλ. Corbier, M.: “Male power and legitimacy through women. The domus Augusta under the Julio - Claudians”, in: Hawley, R., Lewick, B. (Hrsg.): *Women in antiquity. New assessments*, London 2002, 198–213. Για την παρουσίαση του εν λόγω θέματος στις γραπτές πηγές, βλ. De la Vega, M. J. H.: “Princesas imperiales virtuosas e infames en la tradición de la corte romana”, in: Desideri, P., Roda, S., Biraschi, A. M. (Hrsg.): *Costruzione e uso del passato storico nella cultura antica. Atti del convegno internazionale di studi*. Firenze 18–20 settembre 2003, Alessandria 2007, 387–410. Για την παρουσίαση του θέματος στις νομισματικές πηγές, βλ. Stoll, R.: *Frauen auf römischen Münzen. Biographisches und Kulturgeschichtliches im Spiegel der antiken Numismatik*, Trier 1996. Σχετικά με τον βίο και το έργο των γυναικών στη ρωμαϊκή αυτοκρατορική αυλή, βλ. Burns, J.: *Great women of imperial Rome. Mothers and wives of the Caesars*, London, New York 2006. Για την ύστερη αρχαιότητα, βλ. Wieber – Scariot, A.: “Vorhang zur Macht – Herrschaftsteilhaber der weiblichen Mitglieder des spätantiken Kaiserhauses”, in: Kunst, Chr., Rierner, U. (Hrsg.): *Grenzen der Macht. Zur Rolle der römischen Kaiserfrauen*, Stuttgart 2000, σσ. 97–112 – Payer, A.: “Kaiserinnen machten Kirchengeschichte. Helena, Pulcheria, Eudokia, Theodora I., Eirene, Theodora II., Theophanu”. Glaßner, G. (Hrsg.), *Frühes Christentum*. Forschungen und Perspektiven. Band 7, Thaur 2002.

49. Brandt 1998, σσ. 105–109.

50. Βλ. Ευσέβιος Καισαρείας, *Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου τοῦ Βασιλέως*, PG 20, 944 B–C.

51. Σχετικά με τον Χριστιανισμό, βλ. Barnes, T. D.: “Constantine and Christianity. Ancient evidence and modern interpretations”, in: *Zeitschrift für antikes Christentum* 2 (1998), σσ. 274–294 – Glaser, Fr., Franzen, W.: “Von Konstantin bis Justinian. Spätantike und frühes Christentum zwischen Adria und Donau”, in: *Handbuch zur Geschichte der Kunst in Ostmitteleuropa* 1, Berlin 2017, σσ. 116–127. Σχετικά με νομισματικές εκδόσεις, που φέρουν Χριστόγραμμα βλ. για παράδειγμα RIC VII, σ. 433, αρ. 61 – RIC VII, σ. 364, αρ. 36.

Ένας σόλιδος του Θεοδοσίου Α΄ από το Σίρμιο, που εκδόθηκε το 393–395 μ.Χ.,⁵² αποδίδει στον εμπροσθότυπο, με την επιγραφή D N THEODO - SIVS P F AVG, τον Θεοδόσιο Α΄ με διάδημα, προς τα δεξιά. Στον οπισθότυπο, με την επιγραφή VICTOR - IA AVGGG, ο αυτοκράτορας αποδίδεται ιστάμενος με στρατιωτική ενδυμασία, προς τα δεξιά. Με το δεξί χέρι κρατάει λάβαρο με το Χριστόγραμμα και με το αριστερό χέρι μια Victoria πάνω σε σφαίρα, που τον στεφανώνει. Έχει τοποθετήσει το αριστερό πόδι σε έναν γονατιστό αιχμάλωτο (Εικ. 5).⁵³ Η επιγραφή του οπισθοτύπου VICTOR - IA AVGGG διαμνηνύει τη νίκη των αυτοκρατόρων.⁵⁴ Μετά τη νίκη του επί του Μαξίμου και το τέλος του Βαλεντινιανού Β΄, ο Θεοδόσιος Α΄ κατέστη απόλυτος ηγεμόνας και, υιοθετώντας την απόδοση της σφαίρας στην εικονογραφία του οπισθότυπου, δηλώνει την απόλυτη εξουσία, που μοιράζεται με τους δύο υιούς του.

6. Η εξουσία δίδεται από τον Θεό

Εικ. 6α. Αιλία Ευδοξία (Aelia Eudoxia). Σόλιδος. Κωνσταντινούπολη. 397–402 μ.Χ. Vs.: AEL EVDO - XIA AVG. Προτομή της αυτοκράτειρας με μαργαριταρένιο διάδημα, προς τα δεξιά, πάνω manus dei με στεφάνι. Rs.: SALVS REI - PVBLICAE. Victoria καθισμένη προς τα δεξιά, γράφει σε ασπίδα διακοσμημένη με Χριστόγραμμα, που τοποθετείται πάνω στο γόνατο και στηρίζεται σε κίονα. Στο έξεργο CONOB. RIC X, σ. 241, αρ. 15

Εικ. 6β. Αιλία Πουλχερία (Aelia Pulcheria). Σόλιδος. Κωνσταντινούπολη. 408–420 μ.Χ. Vs.: AEL PVLCH - ERIA AVG. Προτομή της Aelia Pulcheria με διάδημα, προς τα δεξιά, πάνω manus dei με στεφάνι. Rs.: SALVS REI - PVBLICAE. Victoria καθισμένη προς τα δεξιά, γράφει σε ασπίδα διακοσμημένη με Χριστόγραμμα, που τοποθετείται πάνω στο γόνατο. Αστέρι στο αριστερό πεδίο. Στο έξεργο CONOB. RIC X, σ. 254, αρ. 205. Staatliche Museen zu Berlin. Ident. Nr. 18213173

Η κυριαρχία των αυτοκρατόρων και οι δραστηριότητές τους συνδέονταν όλο και περισσότερο με τον χριστιανικό Θεό. Η αυ-

52. RIC IX, σ. 161, αρ. 14a – Mittag, Sode 2007, σ. 237.

53. Ο αυτοκράτορας αποδίδονταν, επίσης, σε νομίσματα από τους Τρεβήρους με το λάβαρο και χωρίς τον γονατιστό αιχμάλωτο, με τις επιγραφές οπισθότυπου TRIVMFATOR GENTI - VM BARBARARVM το 342–347 μ.Χ. για τον Κωνσταντίο Β΄ και Κώνσταντα (RIC VIII, σ. 149, αρ. 144–150), VIRTVS - DD NN AVGG το 347–348 μ.Χ. για τον Κωνσταντίο Β΄ και Κώνσταντα (RIC VIII, σ. 150, αρ. 171–174) και PAX AV - GVSTORVM το 342–347 μ.Χ. για τον Κωνσταντίο Β΄ (RIC VIII, σ. 150, αρ. 161–163). Βλ. επίσης Mittag, Sode 2007, σσ. 237–238.

54. Mittag, Sode 2007, σ. 237. Επίσης, σε χάλκινα νομίσματα με την επιγραφή οπι-

τοκρατορική εξουσία θεωρήθηκε θεόσταλη, όπως αποδεικνύουν νομισματικές εκδόσεις του Αρκαδίου (395–408 μ.Χ.),⁵⁵ στον εμπροσθότυπο των οποίων το χέρι του Θεού (*manus dei*) κρατάει ένα μαργαριταρένιο διάδημα πάνω από τον αυτοκράτορα. Η πίστη στον αυτοκράτορα, που αποτελούσε τον αντιπρόσωπο του Χριστού στον επίγειο κόσμο και στη θείκη κλήση του, εκφράζεται εικονογραφικά με την απόδοση του χεριού του Θεού, που υψώνεται από τα σύννεφα και στεφανώνει τον αυτοκράτορα. Η σταθερότητα της αυτοκρατορικής διακυβέρνησης και η υπέρτατη, θεόσταλη εξουσία του αυτοκράτορα αποτελούν το θέμα ενός εικονογραφικού προγράμματος, που κοσμεί αρκετές νομισματικές εκδόσεις. Επομένως, τα μέλη του αυτοκρατορικού οίκου ασκούσαν την εξουσία και διεκπεραίωναν τα καθήκοντά τους κατ' εντολή του Θεού.

Η σύζυγος του αυτοκράτορα Αρκαδίου, η Αιλία Ευδοξία (*Aelia Eudoxia*), στεφανώνεται, επίσης, από το χέρι του Θεού (*manus dei*) στον οπισθότυπο ενός σόλιδου από την Κωνσταντινούπολη, που εκδόθηκε το 397–402 μ.Χ. Ο εμπροσθότυπος, με την επιγραφή *AEL EVDO - XIA AVG*, περιλαμβάνει το πορτρέτο της αυτοκράτειρας και στον οπισθότυπο, με την επιγραφή *SALVS REI - PVBLICAE*, τη *Victoria* καθισμένη προς τα δεξιά, η οποία γράφει σε ασπίδα διακοσμημένη με Χριστόγραμμα, που είναι τοποθετημένη πάνω στο γόνατο και στηρίζεται σε κίονα (Εικ. 6α).⁵⁶

Στον εμπροσθότυπο ενός σόλιδου από την Κωνσταντινούπολη από το 408–420 μ.Χ., με την επιγραφή *AEL PVLCH - ERIA AVG*, η αυτοκράτειρα Αιλία Πουλχερία (*Aelia Pulcheria*) στεφανώνεται και αυτή από το *manus dei*, επιδεικνύοντας τη θείκη εύνοια προς το πρόσωπό της. Ο οπισθότυπος, με την επιγραφή *SALVS REI - PVBLICAE*, δείχνει τη *Victoria*, καθισμένη προς τα δεξιά, που γράφει ένα Χριστόγραμμα σε ασπίδα, τοποθετημένη πάνω στο γόνατο (Εικ. 6β). Η *Aelia Pulcheria* είχε μεγάλη επιρροή στην αυλή, άφησε την περιουσία της στους φτωχούς, υποστήριξε την Εκκλησία και αργότερα αγιοκατατάχθηκε.⁵⁷

σθότυπου *FEL TEMP - REPARATIO* αποδίδεται ο αυτοκράτορας ιστάμενος με στρατιωτική ενδυμασία και λάβαρο, πάνω σε πλοίο, με τη *Victoria* στο πηδάλιο. Βλ. νομίσματα του Κωνσταντίου Β' και του Κώνσταντος, που εκδόθηκαν το 348–350 μ.Χ. στη Σίσκια (*RIC VIII*, σ. 364, αρ. 197–209) ή τους Τρεβήρους (*RIC VIII*, σ. 153, αρ. 212–219Α). Στο πλαίσιο της αυτοκρατορικής ιδεολογίας, η αποκατάσταση των ευτυχισμένων εποχών, όπως διαμηνύει η επιγραφή του οπισθότυπου, είναι σε άμεση συνάρτηση με τη στρατιωτική δράση και τις στρατιωτικές επιτυχίες του αυτοκράτορα. Βλ. Mittag, Sode 2007, σ. 238. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Θεοδοσίου Α', βλ. Sear 2014, σσ. 396–416.

55. Αναφέρονται χάλκινα νομίσματα (*Aes II*), που εκδόθηκαν στην Κωνσταντινούπολη το 378–383 μ.Χ. *RIC X*, σ. 226, αρ. 53 b, Vs.: *D N ARCAD - IVS P F AVG*, Rs.: *GLORIA RO - MANORVM*.

56. Για τις νομισματικές εκδόσεις της Αιλία Ευδοξία (*Aelia Eudoxia*), βλ. Sear 2014, σσ. 447–449.

57. Βλ. επίσης Mittag, Sode 2007, σ. 249.

7. Η έκφραση της χριστιανικής πίστης του αυτοκράτορα

Εικ. 7α. Θεοδόσιος Β'. Σόλιδος. Κωνσταντινούπολη. 408–420 μ.Χ. Vs.: D N THEODO - SIVS P F AVG. Προτομή του αυτοκράτορα, χωρίς γένεια, με διάδημα, προς τα αριστερά. Με το αριστερό χέρι κρατάει σκήπτρο με σταυρό πάνω σε σφαίρα και με το δεξί χέρι μάππα. Rs.: SECVRITAS RE - I PVBLICAE. Ο Θεοδόσιος Β', κατ' ενώπιον, ένθρονος με φωτοστέφανο. Με το αριστερό χέρι κρατάει σκήπτρο, που απολήγει σε σταυρό και με το δεξί χέρι μάππα. Στο δεξί πεδίο, αστέρι. Στο έξεργο CONOB. RIC X, σ. 254, αρ. 208 (αστέρι στο αριστερό πεδίο). NGS 8, 195

Εικ. 7β. Λέων Α'. Σόλιδος. Θεσσαλονίκη. 457–468. Vs.: D N LEO PERPET AVG. Προτομή του Λέοντος Α' με διάδημα, με γένεια, προς τα αριστερά. Στον αριστερό ώμο στηρίζει σκήπτρο με σταυρό και με το δεξί χέρι κρατάει μάππα. Rs.: VICTORI - A AVGGG. Ο Λέων Α', κατ' ενώπιον, ένθρονος, με φωτοστέφανο. Με το αριστερό χέρι κρατάει σκήπτρο, που απολήγει σε σταυρό, και με το δεξί χέρι κρατάει μάππα. Στο αριστερό πεδίο, αστέρι. Στο έξεργο THSOB. RIC X, σ. 287, αρ. 622. Staatliche Museen zu Berlin. Ident. Nr. 18200551

Επιχειρώντας τη συνέχιση της παράθεσης αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων νομισματικών εκδόσεων, που, στο πλαίσιο της νέας χριστιανικής εικονογραφίας, τέθηκαν στην υπηρεσία της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας, παρουσιάζεται ένας σόλιδος, ο οποίος αποδίδει τον αυτοκράτορα με ένα σκήπτρο, που απολήγει σε σταυρό. Η εικονογραφία του σόλιδου του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Β', που εκδόθηκε το 408–420 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη, επιτυγχάνει μία ανεκτίμητη παρουσίαση των ενδυμασιών της αυτοκρατορικής αυλής του 5ου αι. μ.Χ. (Εικ. 7α). Στον εμπροσθότυπο, με την επιγραφή D N THEODO - SIVS P F AVG, ο αυτοκράτορας συναντάται με ένα εξαιρετικά διακοσμημένο ένδυμα, διάδημα, μάππα και ένα σκήπτρο με σταυρό πάνω από μια σφαίρα, ενώ ακόμη και οι πλούσιες μπούκλες της κόμμωσής του μοιάζουν με κοσμήματα. Το πορτρέτο αυτό της πρωτοβυζαντινής περιόδου εξιδανικεύει τον αυτοκράτορα και, χωρίς ρεαλιστικές λεπτομέρειες, τον αποκόπτει από τον επίγειο κόσμο, τον εξυψώνει και του προσδίδει μία θεϊκή υπόσταση. Στον οπισθότυπο, με την επιγραφή SECVRITAS RE - I PVBLICAE, ο ένθρονος αυτοκράτορας φέρει ένα φωτοστέφανο, μια μάππα και ένα σκήπτρο με σταυρό, που αποτελεί έκφραση της χριστιανικής πίστης σε ένα καθ' όλα παραδοσιακό εικονογραφικό θέμα.⁵⁸

58. Mittag, Sode 2007, σ. 248. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Θεοδοσίου Β', βλ. Sear 2014, σσ. 479–493.

Επίσης, ο Λέων Α' αποδίδεται στον εμπροσθότυπο ενός σόλιδου από τη Θεσσαλονίκη, που εκδόθηκε το 457–468 μ.Χ., με την επιγραφή D N LEO PERPET AVG, στηρίζοντας στον αριστερό ώμο σκήπτρο με σταυρό και κρατώντας με το δεξί χέρι μάππα. Στον οπισθότυπο, με την επιγραφή VICTORI - A AVGGG, ο Λέων Α' είναι ένθρονος, κατ' ενώπιον και κρατάει με το αριστερό χέρι σκήπτρο με σταυρό και με το δεξί χέρι μάππα (Εικ. 7β).⁵⁹

8. Η ενότητα της αυτοκρατορικής οικογένειας

Εικ. 8. Θεοδόσιος Β'. Σόλιδος. Κωνσταντινούπολη. 430–440 μ.Χ. Vs.: D N THEODO - SIVS P F AVG. Προτομή του αυτοκράτορα, κατ' ενώπιον, με κράνος, δόρυ και ασπίδα. Rs.: FELICITER NVBTIIS. Ο Θεοδόσιος Β' ιστάμενος πίσω και ανάμεσα στον Βαλεντινιανό Γ' και τη Λικίνια Ευδοξία. Και οι τρεις φέρουν φωτοστέφανο. Στο έξεργο CONOB. RIC X, σ. 260, αρ. 267. Staatliche Museen zu Berlin. Ident. Nr. 18202348

Όπως κατέστη σαφές από νομισματικές εκδόσεις του 4ου αι. μ.Χ. (Εικ. 4), και τον 5ο αι. μ.Χ. τα γυναικεία μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας κατείχαν μια ιδιαίτερη θέση και έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση του αυτοκρατορικού θεσμού και της αυτοκρατορικής ιδεολογίας. Το 437 μ.Χ. διασφαλίστηκε μια στενή σχέση μεταξύ των δύο τμημάτων της αυτοκρατορίας, λόγω του γάμου μεταξύ του Βαλεντινιανού Γ', από το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας, και της Λικινίας Ευδοξίας (Licinia Eudoxia), της κόρης του Θεοδοσίου Β', από το ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας.

Ο εμπροσθότυπος ενός σόλιδου, που εκδόθηκε το 430–440 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη, με την επιγραφή D N THEODO - SIVS P F AVG, αποδίδει την προτομή του αυτοκράτορα, κατ' ενώπιον, με κράνος, δόρυ και ασπίδα, ενώ ο οπισθότυπος, με την επιγραφή FELICITER NVBTIIS, τον αυτοκράτορα ιστάμενο πίσω και ανάμεσα στον Βαλεντινιανό Γ' και τη Λικίνια Ευδοξία, ενώ και οι τρεις φέρουν φωτοστέφανο (Εικ. 8). Η απόδοση του αυτοκρατορικού ζεύγους επιδιώκει την προβολή της ενότητας της αυτοκρατορικής οικογένειας.⁶⁰

9. Η Victoria με σταυρό

Τον 5ο αι. μ.Χ. ο εκχριστιανισμός της αυτοκρατορίας αποδίδεται στα νομίσματα, καθώς ο σταυρός σε στεφάνι αποτέλεσε το βασικό εικονογραφικό θέμα του τριμησίου, ενώ η Victoria, που κρατούσε έναν μακρύ σταυρό, κοσμούσε, από το 420 μ.Χ., τον οπισθότυπο σόλιδων στην Ανατολή. Ως παράδειγμα, αναφέρεται

59. Mittag, Sode 2007, σ. 248. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Λέοντος Α', βλ. Sear 2014, σσ. 518–527.

60. Βλ. επίσης Mittag, Sode 2007, σ. 250.

Εικ. 9. Αναστάσιος Α΄. Σόλιδος, Θεσσαλονίκη. 491–518 μ.Χ. Vs.: D N ANASTA - SIVS P P AVG. Προτομή του αυτοκράτορα, κατ' ενώπιον, με κράνος, δόρυ και ασπίδα. Rs.: VICTORI - A AVGGG A. Victoria ιστάμενη προς τα αριστερά. Με το δεξί χέρι κρατάει μακρύ σταυρό. Στο πεδίο δεξιά αστέρι. Στο έξεργο CONOB. Sear 1987, σ. 36, αρ. 3. Staatliche Museen zu Berlin. Ident. Nr. 18204088

ένας σόλιδος του Αναστασίου Α΄,⁶¹ που εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη το 491–518 μ.Χ. Στον εμπροσθότυπο, με την επιγραφή D N ANASTA - SIVS P P AVG, παριστάνεται το πορτρέτο του αυτοκράτορα με κράνος, δόρυ και ασπίδα και στον οπισθότυπο, με την επιγραφή VICTORI - A AVGGG A, η Victoria ιστάμενη, προς τα αριστερά, με μακρύ σταυρό και ένα αστέρι δεξιά (Εικ. 9).

Συγκριτικά παρατίθεται, ότι στον οπισθότυπο σόλιδων του Θεοδοσίου Β΄ από το 420–422 μ.Χ. συναντάται, επίσης, η Victoria, ιστάμενη και στραμμένη προς τα αριστερά, που φέρει έναν σταυρό. Πρόκειται για εκδόσεις, που σχετίζονται, ίσως, με τις εκστρατείες του αυτοκράτορα εναντίον των Περσών⁶² και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς φέρουν την απόδοση της χριστιανικής Victoria με τον σταυρό. Ο εν λόγω σταυρός μπορεί να σχετίζεται με τον σταυρό, που είχε ανεγείρει ο Θεοδόσιος Β΄ στον Γολγοθά το 420 μ.Χ. ή με τον σταυρό του Μεγάλου Κωνσταντίνου στο Forum στην Κωνσταντινούπολη. Η λιτή αυτή απόδοση της Victoria με τον σταυρό, εγκαινίασε μια νέα νομισματική εικονογραφία και ταυτόχρονα μια νέα αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία, που εκφράστηκε στις νομισματικές εκδόσεις των αυτοκρατόρων μέχρι και την περίοδο του Αναστασίου Α΄. Σε νομίσματα του 6ου αι. μ.Χ. και συγκεκριμένα του Ιουστίνου Α΄, η Victoria αποδίδεται ως άγγελος.⁶³

10. Η Victoria με σφαίρα, που φέρει σταυρό

Σε έναν σόλιδο του Ιουστινιανού Α΄,⁶⁴ που εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 545–565 μ.Χ., ο αυτοκράτορας συναντάται στον εμπροσθότυπο, με την επιγραφή D N IVSTINI - ANVS P P AVG, και φέρει κράνος με διάδημα, ασπίδα και σφαίρα με σταυρό. Το γεγονός, ότι ο αυτοκράτορας φοράει κράνος, όπως και σε σόλιδους του Θεοδοσίου Β΄ (Εικ. 8) και του Αναστασίου Α΄ (Εικ. 9), δηλώνει την αυτοκρατορική αρετή και την πολεμική ανδρεία

61. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Αναστασίου Α΄, βλ. Metcalf, D. M.: *Organization of the Constantinople mint for the follis of the Anastasian reforms*. The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society I (1961), σσ. 131–143 – Sommer 2003, σσ. 27–30 – Sommer 2010, σσ. 29–37.

62. RIC X, σ. 256, αρ. 219.

63. Grierson 2007, σ. 55.

64. Mittag, Sode 2007, σ. 247. Για τον Ιουστινιανό Α΄ και τους διαδόχους του, βλ. Brown 1998, σσ. 159–169 – Καραγιαννόπουλος 1998, σσ. 103–117. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Ιουστινιανού Α΄, βλ. Sommer 2003, σσ. 37–46.

Εικ. 10. Ιουστινιανός Α'. Σόλιδος. Κωνσταντινούπολη. 545–565 μ.Χ. Vs.: D N IVSTINI - ANVS P P AVG. Προτομή του αυτοκράτορα, κατ' ενώπιον, με κράνος και ασπίδα στον αριστερό ώμο. Με το δεξί χέρι κρατάει σφαίρα με σταυρό. Rs.: VICTORI - A AVGGG Δ. Victoria ιστάμενη, κατ' ενώπιον. Με το δεξί χέρι κρατάει μακρύ σταυρό και με το αριστερό χέρι σφαίρα με σταυρό. Στο έξεργον CONOB. Sear 1987, σ. 57, αρ. 140 – DOC I, σ. 71, αρ. 9 d. Staatliche Museen zu Berlin. Ident. Nr. 18204090

του. Άξια αναφοράς, σε αυτή την περίπτωση, είναι η προσθήκη ενός διαδήματος, όπως επισημαίνεται και στον σόλιδο του αυτοκράτορα Ιουστίνου Β' (Εικ. 11). Το διάδημα αποτελεί μία διακοσμητική ταινία με πολύτιμους λίθους, από την οποία κρέμονται περπενδούλια, που καταλήγουν σε μαργαritάρια. Καθιερώθηκε από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο και έγινε το πραγματικό σύμβολο της αυτοκρατορικής θέσης. Το Πασχάλιον Χρονικόν αναφέρει: “φορέσας πρώτοις διάδημα διά μαργαριτών καί έτέρων τιμίωv λίθων”.⁶⁵ Στον οπισθότυπο, με την επιγραφή VICTORI - A AVGGG, η Victoria κρατάει με το αριστερό χέρι σφαίρα με σταυρό και με το δεξί χέρι έναν μακρύ σταυρό (Εικ. 10).

Μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης του κράτους από τον Ιουστινιανό Α', ο ίδιος επεδίωξε την πολιτική και στρατιωτική αναδιοργάνωση του κράτους, την αποκατάσταση της ενότητας και την ανασύσταση της ένδοξης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας του παρελθόντος.⁶⁶ Στο πλαίσιο της εκκλησιαστικής πολιτικής του είχε ως σκοπό την επιβολή της Ορθοδοξίας και τη θέσπιση νόμων για την οργάνωση του εκκλησιαστικού βίου σε μια χριστιανική αυτοκρατορία, την οποία θα κυβερνούσε με δικαιοσύνη και τη συνδρομή της βοήθειας του Θεού.

11. Η προσωποποίηση της Κωνσταντινούπολης με σφαίρα, που έφερε σταυρό

Στον εμπροσθότυπο ενός σόλιδου του Ιουστίνου Β',⁶⁷ που εκδόθηκε στη Ραβένα το 565–578 μ.Χ. και φέρει την επιγραφή D N I - VSTI - NVS P P AVG, συναντάται η προτομή του αυτοκράτορα με κράνος με διάδημα. Με το δεξί χέρι κρατάει σφαίρα με Victoria, που τον στεφανώνει και με το αριστερό χέρι ασπίδα. Στον οπισθότυπο ένα νέο εικονογραφικό θέμα αποδίδει, με την επιγραφή VICTORI - A AVGGG Θ, την προσωποποίηση της Κωνσταντινούπολης,⁶⁸ η οποία κρατάει σκήπτρο και σφαίρα, που

65. Χρον. Πασχ. I, Bonn, σ. 259. Οι Mittag, Sode 2007, σ. 247 επισημαίνουν, ότι από το 352 μ.Χ. συναντάται στα νομίσματα το κράνος του αυτοκράτορα με το μαργαριταρένιο διάδημα.

66. Καραγιαννόπουλος 1978, σ. 368.

67. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Ιουστίνου Β', βλ. Sommer 2003, σσ. 47–55.

68. Για την απόδοση της Κωνσταντινούπολης στις νομισματικές πηγές, βλ. Kent, J. P. C.: “Urbs Roma and Constantinopolis medallions at the mint of Rome”, in: *Scripta Nummaria Romana: Essays presented to Sutherland*, H., Carson, R. A. G., Kraay, C. N., London 1978, σσ. 108–113, πιν. 12, 13 – Bühl 1995 – Ntantalía 2001. Η

Εικ. 11. Ιουστίνος Β'. Σόλιδος. Ραβένα. 565–578 μ.Χ. Vs.: D N I - VSTI - NVS P P AVG. Προτομή του αυτοκράτορα, κατ' ενώπιον, με κράνος και ασπίδα στον αριστερό ώμο. Με το δεξί χέρι κρατάει σφαίρα με Victoria, η οποία τον στεφανώνει. Rs.: VICTORI - A AVGGG Θ. Η Κωνσταντινούπολη καθισμένη, κατ' ενώπιον, στραμμένη προς τα δεξιά. Κρατάει δόρυ και σφαίρα, που επιστέφεται από σταυρό. Στο έξεργο CONOB. Sear 1987, σ. 101, αρ. 407 – DOC I, σ. 1259, αρ. 210. Staatliche Museen zu Berlin. Ident. Nr. 18204092

επιστέφεται από σταυρό (Εικ. 11).⁶⁹ Η ένθρονη Κωνσταντινούπολη παριστάνεται για πρώτη φορά στον οπισθότυπο αργυρών μεταλλίων από την Κωνσταντινούπολη, τα οποία με διαταγή του Μεγάλου Κωνσταντίνου εκδόθηκαν και δωρήθηκαν με την ευκαιρία των εγκαινίων της νέας πρωτεύουσας,⁷⁰ καθώς, επίσης, και στα χάλκινα μέταλλα της περιόδου του Μεγάλου Κωνσταντίνου και των υιών του.⁷¹ Η προσωποποίηση της Κωνσταντινούπολης εξέφραζε, στο πλαίσιο της παράδοσης, τη δύναμη του βυζαντινού κράτους, ιδιαίτερα σε μια περίοδο, που οι πολιτικοί στόχοι επέβαλαν τέτοιες προσαρμογές.

12. Ο σταυρός σε βαθμιδωτή βάση

Ο Τιβέριος Β'⁷² καθιέρωσε τον σταυρό πάνω σε βαθμίδες, ως βασικό εικονογραφικό θέμα, που κοσμούσε, τον 7ο αι. μ.Χ., τους οπισθότυπους των νομισματικών εκδόσεων. Στον εμπροσθότυπο ενός σόλιδου του αυτοκράτορα, που εκδόθηκε το 579–582 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη, με την επιγραφή D N TIB CONS - TANT P P AVI, αποδίδεται η προτομή του αυτοκράτορα με ασπίδα και σφαίρα, που επιστέφεται από σταυρό. Στον οπισθότυπο με την επιγραφή VICTORI - A AVGGG Z, συναντάται ο σταυρός σε βαθμιδωτή βάση (Εικ. 12).

προσωποποίηση της Κωνσταντινούπολης συναντάται εκτός νομισματικού χώρου με τις προσωποποιήσεις της Ρώμης και της Αντιόχειας στην Tabula Peutingeriana (Bühl 1995, εικ. 68–70). Οι πόλεις Ρώμη, Κωνσταντινούπολη και Αντιόχεια αποδίδονται μέσω προσωποποιήσεων, που πλαισιώνονται από οικοδομήματα. Μια δεύτερη ομάδα προσωποποιήσεων πόλεων αποτελούν τα χάλκινα αγάλματα από τον θησαυρό του Esquilin (Bühl 1995, σσ. 107ff.).

69. Mittag, Sode 2007, σσ. 247–248.

70. Αργυρό μετάλλιο, Rs.: D N CONSTANTINVS MAX TRIVMF AVG, Mailand, Cabinetto Numismatico, Castello Sforzesco 12873.

71. Για τα χάλκινα μέταλλα του Μεγάλου Κωνσταντίνου και των υιών του, βλ. Ntalia, F.: "Aspekte der Darstellung der Constantinopolis auf Bronzemedallions in der Zeit Constantins I. und seiner Söhne", in: *XII Internationaler Numismatischer Kongress Berlin 1997. Akten – Proceedings – Actes. II*. Kluge, B., Weisser, B. (Hrsg.), Berlin 2000, σσ. 821–829 – Ντάνταλια, Φ.: "Ο Μέγας Κωνσταντίνος και ο Χριστιανισμός. Αξιολόγηση άμεσων πηγών υπό το φως της μετάβασης από ένα "εθνικό" παρελθόν στο "χριστιανικό" παρόν", in: *A tribute to the A. G. Leventis Foundation on the occasion of its 20th Anniversary*, Coordinator: Anastasia Serghidou. The A. G. Leventis foundation, Nicosia 2000, σσ. 217–242 – Ntalia 2001, Αρ. Κατ. 1–195.

72. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Τιβερίου Β', βλ. Sommer 2003, σσ. 56–58.

Εικ. 12. Τιβέριος Β'. Σόλιδος, Κωνσταντινούπολη, 579–582 μ.Χ. Vs.: D N TIB CONS - TANT P P AVI. Προτομή του αυτοκράτορα, κατ' ενώπιον, με κράνος και ασπίδα στον αριστερό ώμο. Με το δεξί χέρι κρατάει σφαίρα με σταυρό. Rs.: VICTORI - A AVGGG Z. Σταυρός σε βάση με τέσσερις βαθμίδες. Στο έξεργο CONOB. Sear 1987, σ. 105, αρ. 422 – DOC I, σ. 267, αρ. 4 c

Ο σταυρός των νομισματικών πηγών, καθώς και ο αντίστοιχος σταυρός της σύγχρονης ψηφιδωτής σύνθεσης της αψίδας του ναού της Αγίας Πουδεντιανής στη Ρώμη, ενδεχομένως να σχετίζονται με τον μεγάλο χρυσό διάλιθο σταυρό, που αναρτήθηκε ως θριαμβικό τρόπαιο στις αρχές του 5ου αι. μ.Χ., με παρότρυνση της Aelia Pulcheria, από τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β', στον Γολγοθά, που έφερε τμήμα του Τιμίου Ξύλου και φυλάσσονταν σε παρεκκλήσιο στον λόφο του Γολγοθά.⁷³

13. Η διασφάλιση της διαδοχής ως μέσο προπαγάνδας της δυναστείας

Εικ. 13. Ηράκλειος Α', Ηράκλειος Κωνσταντίνος, Ηρακλωνάς. Σόλιδος, Κωνσταντινούπολη, 635–636 μ.Χ. Vs.: Ο Ηράκλειος Α', ο Ηράκλειος Κωνσταντίνος και ο Ηρακλωνάς, ιστάμενοι, κατ' ενώπιον, κρατώντας ο καθένας με το δεξί χέρι μία σφαίρα, που φέρει σταυρό. Rs.: VICTORIA - AVG UH. Σταυρός σε βάση με τρεις βαθμίδες. Στο πεδίο αριστερά F και στο πεδίο δεξιά A. Στο έξεργο CONOB. Sear 1987, σ. 166, αρ. 764 – DOC II, σ. 260, αρ. 39. Staatliche Museen zu Berlin. Ident. Nr. 18204099

Από την περίοδο του Ηρακλείου Α'⁷⁴ η εικονογραφία κλήθηκε να υπηρετήσει τις επιδιώξεις διασφάλισης της διαδοχής. Οι αυτοκράτορες απένειμαν στους υιούς τους τον τίτλο του συναυτοκράτορα και η νομισματοκοπία αποτελούσε μέσο προπαγάνδας της δυναστείας τους. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται ένας σόλιδος των αυτοκρατόρων Ηρακλείου Κωνσταντίνου και του Ηρακλωνά, οι οποίοι αποδίδονται με τον πατέρα τους, τον Ηράκλειο Α' (Εικ. 13). Πρόκειται για έναν σόλιδο, που εκδόθηκε στην

73. Σόλιδος από το 420–422 μ.Χ. αποδίδουν στον εμπροσθότυπο το πορτρέτο της Αιλίας Πουλχερίας (Aelia Pulcheria) με την επιγραφή AEL PVLCH - ERIA AVG, ενώ ο οπισθότυπος, με την επιγραφή VOT XX - MVLT XXX, φέρει την προσωποποίηση της Victoria, που κρατάει έναν σταυρό (RIC X, σ. 256, αρ. 220) ή την προσωποποίηση της Κωνσταντινούπολης με μία σφαίρα, που επιστέφεται από έναν σταυρό (Grierson, Mays 1992, σσ. 152–154).

74. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Ηρακλείου Α', βλ. Sommer 2003, σσ. 74–85.

Κωνσταντινούπολη το 635–636 μ.Χ. και δείχνει στον εμπροσθότυπο, κατ' ενώπιον, στο κέντρο τον αυτοκράτορα Ηράκλειο Α' με τον Ηράκλειο Κωνσταντίνο δεξιά και τον Ηρακλώνά αριστερά. Φέρουν στέμμα και κρατούν με το δεξί χέρι μια σφαίρα με σταυρό. Στον οπισθότυπο, με την επιγραφή VICTORIA - AVG UH, συναντάται σταυρός σε βάση με τρεις βαθμίδες.

14. Ο Χριστός γενειοφόρος, ως Παντοκράτωρ

Εικ. 14. Ιουστινιανός Β'. Σόλιδος. Κωνσταντινούπολη. 692–695 μ.Χ. Vs.: IHS CRISTOS REX - REGNANTIUM. Σε προτομή, κατ' ενώπιον, ο Χριστός, ως Παντοκράτωρ, φορώντας παλίμψηστο και κολόβιο, υψώνει το δεξί χέρι σε ευλογία και κρατάει με το αριστερό χέρι το Ευαγγέλιο. Πίσω σταυρός. Rs.: DIŮSTINI AN ΨSSERŲ CHRISTI. Ο Ιουστινιανός Β' ιστάμενος, με στέμμα και λώρο. Με το δεξί χέρι κρατάει σταυρό επί κλίμακας με τρεις βαθμίδες. Στο έξεργο CONOP ή CONOG. Sear 1987, σ. 247, αρ. 1248

Ο Ιουστινιανός Β', κατά την πρώτη περίοδο της βασιλείας του (685–695 μ.Χ.),⁷⁵ εγκαινιάζει μία σημαντική περίοδο της νομισματικής εικονογραφίας με την απόδοση της προτομής του Χριστού στις νομισματικές εκδόσεις. Στον εμπροσθότυπο ενός σόλιδου, που εκδόθηκε το 692–695 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη, αποδίδεται σε προτομή, κατ' ενώπιον, ο Χριστός, ως Παντοκράτωρ, με την επιγραφή IHS CRISTOS REX - REGNANTIUM (Ιησούς Χριστός Βασιλεύς Βασιλευόντων), ενώ στον οπισθότυπο, με την επιγραφή DIŮSTINI AN ΨSSERŲ CHRISTI (ο ταπεινός και ευσεβής δούλος του Θεού), ο αυτοκράτορας, ιστάμενος κρατάει σταυρό επί κλίμακος με τρεις βαθμίδες. Ο Ιησούς Χριστός αποδίδεται ως ένας ενήλικας άνδρας με γένεια, το δεξί χέρι είναι υψωμένο σε ευλογία και με το αριστερό χέρι κρατάει το Ευαγγέλιο (Εικ. 14).

Αυτή η παράσταση είναι γνωστή από εικόνες και τοιχογραφίες, που έδωσαν αποφασιστική ώθηση στη μεσαιωνική τέχνη στη Δύση. Στο πλαίσιο του 82ου κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής ή εν Τρούλω Συνόδου, που συνεκλήθη το 691 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη, υπό τον Ιουστινιανό Β',⁷⁶ ο Χριστός έπρεπε να αποδίδεται ως άνθρωπος και όχι ως αμνός, όπως συναντάται στη συμβολική πρώιμη χριστιανική εικονογραφία.⁷⁷ Για πρώτη φορά ο Χριστός κοσμεί τον εμπροσθότυπο των νομισμάτων και

75. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Ιουστινιανού Β', κατά την πρώτη περίοδο της βασιλείας του, βλ. Brown 1998, σ. 193, εικ. 121 – Sommer 2003, σ. 95 – D' Andrea, Moretti, Ginnasi 2023, σσ. 276–303.

76. Για την Πενθέκτη Οικουμενική ή εν Τρούλω Σύνοδο, βλ. Θεοφάνη, *Χρονογραφία*, 361.14–19. Βλ. επίσης Breckenridge 1959, σ. 9 – Nedungatt, G.: “The council of Trullo revisited: Ecumenism and the canon of the councils”, *Theological studies* 71, 3 (2010), 651–676 – Νικολαΐδης 2019, σσ. 60, 73, 487–488.

77. Breckenridge 1959, σσ. 11–12.

ο αυτοκράτορας τον οπισθότυπο,⁷⁸ εκφράζοντας τη νέα αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία, στη βάση της οποίας ο επίγειος βασιλιάς ασκεί την εξουσία του “Ελέω Θεού”. Κατά τη διάρκεια της βυζαντινής περιόδου, ο αυτοκράτορας θεωρείται, ότι είναι ο αντιπρόσωπος του Θεού στη γη και κυβερνά την οικουμένη, στο πλαίσιο της αποστολής και του ύψιστου καθήκοντος, που του ανατέθηκε από τον Θεό.

15. Ο Χριστός αποδίδεται νέος

Εικ. 15. Ιουστινιανός Β΄. Σόλιδος. Κωνσταντινούπολη. 705–711 μ.Χ. Vs.: d N Ihs ChS REX REGNANTIChM. Προτομή του Χριστού Παντοκράτορα, κατ’ ενώπιον. Με το δεξί χέρι ευλογεί και με το αριστερό χέρι κρατάει το Ευαγγέλιο. Πίσω σταυρός. Rs.: d N IChS - TINIA - NChS MChLTChS AN. Προτομή του Ιουστινιανού Β΄, κατ’ ενώπιον, με λώρο. Με το αριστερό χέρι κρατάει σταυρό, με την επιγραφή PAX, και με το δεξί χέρι σταυρό, τοποθετημένο επί κλίμακος με τέσσερις βαθμίδες. Sear 1987, σ. 270, αρ. 1413

Αργότερα, και κατά την περίοδο της δεύτερης βασιλείας του Ιουστινιανού Β΄ (705–711 μ.Χ.),⁷⁹ συναντάται εκ νέου ο Χριστός στον εμπροσθότυπο των νομισμάτων, με ένα πορτρέτο, όμως, που διαφέρει από προηγούμενες εκδόσεις, καθώς ο Χριστός αποδίδεται νέος. Σε έναν σόλιδο του Ιουστινιανού Β΄, που εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 705–711 μ.Χ., τον εμπροσθότυπο με την επιγραφή d N Ihs ChS REX REGNANTIChM κοσμεί η προτομή του Χριστού Παντοκράτορα, ο οποίος με το δεξί χέρι ευλογεί και με το αριστερό χέρι κρατάει το Ευαγγέλιο. Ο οπισθότυπος με την επιγραφή d N IChS - TINIA - NChS MChLTChS AN φέρει την προτομή του Ιουστινιανού Β΄, κατ’ ενώπιον, με λώρο. Με το αριστερό χέρι κρατάει σταυρό, με την επιγραφή PAX, και με το δεξί χέρι σταυρό, τοποθετημένο σε κλίμακα με τέσσερις βαθμίδες (Εικ. 15).

Στο πλαίσιο της ιστορικής αποτίμησης των προθέσεων και επιδιώξεων του Ιουστινιανού Β΄ εκτιμάται, ότι αυτές εξέφραζαν την επιθυμία άσκησης της νέας εκκλησιαστικής πολιτικής, που υποστήριζε τον αποστολικό προορισμό του βυζαντινού αυτοκράτορα και την ελέω Θεού εξουσία του στη γη. Η απόφαση έκδοσης αυτών των νομισμάτων μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο επιδίωξης εφαρμογής των αποφάσεων της Πενθέκτης Οικουμενικής ή εν Τρούλω Συνόδου (691 μ.Χ.), που απαγόρευσε τη συμβολική απόδοση του Χριστού. Επομένως, οι νομισματικές πηγές μπορούν να θεωρηθούν μέρος μιας νέας αυτοκρατορικής πολιτικής και αντίληψης για τη θέση του αυτοκράτορα. Η επίγεια και ουράνια βασιλεία δεν δύναται να αποτελέσουν πια ξεχωριστούς χώρους κυριαρχίας, καθώς ο επίγειος ρόλος του αυτοκράτορα ενισχύθηκε.

78. Breckenridge 1959, σ. 1.

79. Για τις νομισματικές εκδόσεις του Ιουστινιανού Β΄, κατά τη δεύτερη περίοδο της βασιλείας του, βλ. Sommer 2003, σσ. 96–97 – D’ Andrea, Moretti, Ginnasi 2023, σσ. 329–349.

Συμπεράσματα

Σκοπός της εργασίας ήταν η μελέτη σημαντικών ιδεολογικών προσανατολισμών της βυζαντινής αυτοκρατορίας και του τρόπου έκφρασής τους στις χρυσές νομισματικές εκδόσεις. Τα ακόλουθα συμπεράσματα αφορούν το δεύτερο μέρος της εργασίας, καθώς συνοψίζουν τα αποτελέσματα της μελέτης των νομισματικών πηγών, η οποία διεξήχθη, σε συνάρτηση με τις παρατηρήσεις του πρώτου μέρους, που αφορούσε την παρουσίαση της σημασίας και των χαρακτηριστικών της βυζαντινής αυτοκρατορικής ιδεολογίας:

1. Η επιλογή των νομισμάτων και των αντίστοιχων επιγραφών εξυπηρετούσε την πρόθεση απάντησης των ερευνητικών ερωτημάτων, που τέθηκαν στην αρχή της παρούσας μελέτης και αφορούσαν την περιγραφή των χαρακτηριστικών της βυζαντινής αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας και τη μελέτη του τρόπου, με τον οποίο αυτή αποδίδονταν, στο πλαίσιο ενός, όπως απεδείχθη, επιτυχούς συστήματος επικοινωνίας. Για την αιτιολόγηση της επιλογής των νομισματικών πηγών, που μελετήθηκαν, καθίσταται απαραίτητη μια σύντομη απολογιστική αξιολόγηση των χρονικών περιόδων έκδοσής τους: Ενώ, κατά την πρώιμη και μέση αυτοκρατορική περίοδο, οι αυτοκράτορες επιδίωκαν τη διασφάλιση της προβολής τους, με τρόπο, που θα ικανοποιούσε τις απαιτήσεις των ομάδων, που είχαν σχέση με τη βασιλεία και θα εξέφραζε την εκτίμηση του αυτοκράτορα για αυτές, τα νομίσματα από τα μέσα του 4ου αι. μ.Χ. χαρακτηρίζονται από μια εικονογραφία, που τόνιζε την αυτοκρατορική εξουσία και την απομάκρυνση του αυτοκράτορα από τα επίγεια. Η εξουσία του, ενισχυμένη εικονογραφικά από την επιβλητική μετωπικότητα, την ενδυμασία και το φωτοστέφανο, αποδίδεται στο θέλημα του Θεού. Σε αυτό το πλαίσιο δεν επιδιώκεται η διασφάλιση της επικοινωνίας μεταξύ του αυτοκράτορα και των ομάδων εξουσίας, καθώς είναι σημαντική η παρουσίαση και προβολή των ιδιοτήτων, χαρακτηριστικών και επιτευγμάτων του αυτοκράτορα. Πρόκειται, επομένως, για την συμβολική παρουσίαση του ίδιου του αυτοκρατορικού θεσμού. Ένας θεσμός, που ενισχύεται, λόγω της προβολής της αυτοκρατορικής πολιτικής ιδεολογίας μέσω των νομισματικών πηγών, με θέματα, όπως:
 - α. ο αυτοκρατορικός οίκος και η σημασία της ιεραρχίας των μελών του (Εικ. 1)
 - β. η ενίσχυση και προβολή της εξέχουσας θέσης και της υπεροχής του αυτοκράτορα, μέσω της μεγαλοπρεπούς εμφάνισής του κατά τις δημόσιες εμφανίσεις ή επισκέψεις του (Εικ. 2)
 - γ. η ενότητα των ηγεμόνων, ως προϋπόθεση διασφάλισης της νίκης (Εικ. 3)
 - δ. η προβολή των γυναικείων μελών του αυτοκρατορικού οίκου, με σκοπό την απόδοση τιμής, αλλά και την υποστήριξη της δυναστείας (Εικ. 4)
 - ε. η προβολή της απόλυτης εξουσίας του ηγεμόνα, που αποδίδεται με το Χριστόγραμμα, το οποίο αποτέλεσε και το πολιτικό επιχείρημα για την οριστικοποίηση των σχέσεων του αυτοκράτορα με τους Χριστιανούς (Εικ. 5)

στ. η εξουσία δίδεται από τον Θεό, όπως υποδεικνύει η απόδοση του *manus dei* και επιβεβαιώνει, ότι τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας διεκπεραιώνουν τα καθήκοντά τους, κατ' εντολή του Θεού (Εικ. 6α, β)

ζ. η έκφραση της χριστιανικής πίστης του αυτοκράτορα, η οποία αποδίδεται με το σκήπτρο, που φέρει σταυρό (Εικ. 7α, β) ή με τον σταυρό σε βαθμιδωτή βάση (Εικ. 12)

η. η προβολή της ενότητας της αυτοκρατορικής οικογένειας, με σκοπό την ενίσχυση του αυτοκρατορικού θεσμού (Εικ. 8)

θ. η αυτοκρατορική χριστιανική ιδεολογία, μέσω της απόδοσης της χριστιανικής *Victoria* με σταυρό (Εικ. 9) ή σφαίρα, που έφερε σταυρό (Εικ. 10)

ι. η δύναμη του βυζαντινού κράτους, το οποίο εκπροσωπούσε η προσωποποίηση της Κωνσταντινούπολης, που αποδίδονταν με σφαίρα, που έφερε σταυρό (Εικ. 11)

ια. η διασφάλιση της διαδοχής, ως μέσο προπαγάνδας της δυναστείας (Εικ. 13)

ιβ. η προβολή της “Ελέω Θεού” αυτοκρατορικής εξουσίας, όπως υποδεικνύεται από την παραχώρηση του εμπροσθότυπου των νομισμάτων στον Χριστό Παντοκράτορα (Εικ. 14, 15)

Επομένως, το εικονογραφικό πρόγραμμα των νομισμάτων της πρωτοβυζαντινής περιόδου ολοκληρώνεται με την παράσταση του Χριστού στον εμπροσθότυπο και εκφράζει τη νέα αυτοκρατορική ιδεολογία, στη βάση της οποίας ο επίγειος βασιλιάς ασκεί την εξουσία του στο πλαίσιο της αποστολής, που του ανατέθηκε από τον Θεό. Διαφαίνονται, επομένως, οι επιδιώξεις άσκησης μια νέας εκκλησιαστικής πολιτικής, που συνδέονταν με τον αποστολικό προορισμό του βυζαντινού αυτοκράτορα.

2. Η μελέτη των χρυσών νομισματικών εκδόσεων υποδεικνύει, ότι η ιερότητα του κράτους και των αυτοκρατόρων εξυπηρέτούσε την ανάγκη στήριξης της επίγειας ισχύος και ευημερίας, αν και η επιχειρηματολογία των εκκλησιαστικών ανδρών δεν ενίσχυε την εν λόγω παραδοχή. Αν και η αξίωση του αυτοκράτορα, να είναι ο ύπαρχος του Θεού στη γη, τυχαίνει αμφισβήτησης, ο αυτοκράτορας συνεχίζει να αναδεικνύεται ως επίγειος κυβερνήτης από τον Θεό, επιβάλλει τις εντολές του και επεμβαίνει σε εκκλησιαστικά ζητήματα. Τον 7ο αι. μ.Χ. τίθεται το θέμα της δέσμευσής του από τους εκκλησιαστικούς θεσμούς και διατυπώνεται από τον Μάξιμο τον Ομολογητή η άποψη, ότι το αυτοκρατορικό αξίωμα στερείται ιερότητας και ο αυτοκράτορας οφείλει να σέβεται τους εκκλησιαστικούς θεσμούς και τη διδασκαλία της Εκκλησίας. Οι επιδιώξεις περιορισμού της αυτοκρατορικής κυριαρχίας εκ μέρους της Εκκλησίας και οι αξιώσεις αξιολόγησης της στάσης και των πράξεων των αυτοκρατόρων με μέτρο την ηθική και την ευσέβεια, δεν εμποδίζουν τον αυτοκράτορα την επόμενη χρονική περίοδο να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στο πλαίσιο εφαρμογής του σχεδίου της θείας Οικονομίας.⁸⁰

80. Χρήστου 2010, σσ. 341–342. Για τους όρους “θεολογία” και “οικονομία”, βλ. Νικολαΐδης 2019, σσ. 39–45.

3. Στο πλαίσιο καθορισμού των ερμηνευτικών προσεγγίσεων, διαπιστώνεται, ότι τα βυζαντινά νομίσματα αποτέλεσαν ένα από τα σημαντικότερα μέσα προβολής της αυτοκρατορικής εξουσίας, καθώς οι επιγραφές και η εικονογραφία τους απέδιδαν τη βυζαντινή αυτοκρατορική πολιτική ιδεολογία, προβάλλοντας τον αυτοκράτορα ως νόμιμο ηγεμόνα. Μέσω των νομισματικών πηγών, το κράτος γνωστοποιούσε την πολιτική και στρατιωτική ισχύ, καθώς και τη χριστιανική ηθική και πίστη, ενώ παράλληλα ενίσχυε τη νομιμοποίηση της αυτοκρατορικής εξουσίας. Στα νομίσματα προβάλλονταν ο βυζαντινός αυτοκράτορας με στρατιωτική στολή, α. να στεφανώνεται από το χέρι του Θεού, για να αποδοθεί η θεία καταγωγή της εξουσίας, β. να συνοδεύεται από μία Victoria – άγγελο, ως σύμβολο νίκης και θείας φροντίδας, γ. να φέρει στο ένα χέρι τη σφαίρα με τον σταυρό, ως απόδοση της βυζαντινής οικουμενικότητας, και στο άλλο χέρι το λάβαρο ή το σκήπτρο με σταυρό, ως σύμβολο της ρωμαϊκής και χριστιανικής εξουσίας. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η απόδοση των ιδεολογικών εκείνων αξιών, οι οποίες αποτελούσαν την κινητήρια δύναμη των αποφάσεων και των δράσεων του αυτοκράτορα, που ήταν ο διάδοχος των Ρωμαίων αυτοκρατόρων και ο εκλεκτός του Θεού.

Πίνακας συντομογραφιών και βιβλιογραφίας

- DOC I Bellinger, A.: *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Vol. I. Anastasius I to Maurice, 491–602*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington DC 1992
- DOC II Grierson, Ph.: *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Vol. II. Phocas to Theodosius III, 602–717*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington DC 1993
- DOC III Grierson, Ph.: *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Vol. III. Leo III to Nicephorus III, 717–1081*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington DC 1993
- Brandt 1998 Brandt, H.: *Geschichte der römischen Kaiserzeit. Von Diokletian und Konstantin bis zum Ende der konstantinischen Dynastie (284–363)*, Berlin 1998
- Breckenridge 1959 Breckenridge, J. D.: *The Numismatic Iconography of Justinian II, 685–695, 705–711 A. D.* The American Numismatic Society. Numismatic Notes and Monographs. Number 144, New York 1959
- Brown 1998 Brown, P.: *Ο κόσμος της ύστερης αρχαιότητας 150–750 μ.Χ.*, Σταμπόγλη, Ε. (Μτφρ.), Σύρμου, Ευ., Κουβίδης, Δ. (Επιμ.), Αθήνα 1998
- Brubaker, Tobler 2000 Brubaker, L., Tobler, H.: “The gender of money. Byzantine empresses on coins (324–802)”, in: *Gender and History* 12, 3 (2000), σσ. 572–594
- Bühl 1995 Bühl, G.: *Constantinopolis und Roma. Stadtpersonifikationen der Spätantike*, Zürich 1995
- D’ Andrea, Moretti, Ginnasi 2023 D’ Andrea, A., Moretti, D. L., Ginnasi A. T.: *Byzantine Coinage of Constantinople. Volume II. Medieval Italian Coins*, Bari 2023
- Grierson 2007 Grierson, Ph.: *Βυζαντινή νομισματοκοπία*. Μαλαδάκης, Εθ. (Μτφρ.), Αθήνα 2007
- Grierson, Mays 1992 Grierson, Ph., Mays, M.: *Catalogue of Late Roman Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. From Arcadius and Honorius to the Accession of Anastasius*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington DC 1992
- Kolb 2010 Kolb, A.: “Augustae – Zielsetzung, Definition, prosopographischer Überblick”, in: *Augustae. Machtbewusste Frauen am römischen Kaiserhof? Herrschaftsstrukturen und Herrschaftspraxis II*. Akten der Tagung in Zürich 18, 20.09.08. Kolb, A. (Hrsg), Berlin 2010, σσ. 11–35
- Mittag, Sode 2007 Mittag, P. Fr.: “Münzbilder und Münzlegenden – ein Kommunikationssystem der spätantiken und frühbyzantinischen Kaiser”, in: Boschung, D., Hellenkemper H. G. (Hsg.), *Kosmos der Zeichen. Schriftbild und Bildformel in Antike und Mittelalter*, Wiesbaden 2007, σσ. 235–253
- Ntantalía 2001 Ntantalía, F.: *Bronzemedallions unter Konstantin dem Großen und seinen Söhnen: die Bildtypen der Constantinopolis und die kaiserliche Medaillonprägung von 330–363 n. Chr.*, Saarbrücker 2001

- PG Migne, J. P.: *Patrologiae cursus completes. Series graeca*, Paris 1857–1906
- Raeder 1987 Raeder, J.: *Die byzantinischen Münzen im Kestner – Museum Hannover*. Landeshauptstadt Hannover. Der Oberstadtdirektor Kestner – Museum, Hannover 1987
- RIC IX Pearce, J. W. E.: *The Roman Imperial Coinage. Vol IX: Valentinian I – Theodosius I, AD 364–395*. Mattingly, H., Sutherland, C. H. V., Carson, R. A. G. (ed.), London 1951
- RIC VII Bruun, P. M.: *The Roman Imperial Coinage, Vol. VII: Constantin and Licinius (313–337)*. Sutherland, C. H. V., Carson, R. A. G. (ed.), London 1966
- RIC VIII Kent, J. P. C.: *The Roman Imperial Coinage, Vol. VIII: The Family of Constantin I. AD 337–364*. Sutherland, C. H. V., Carson, R. A. G. (ed.), London 1981
- RIC X Kent, J. P. C.: *The Roman Imperial Coinage. Vol. X: The empire and the fall of the western parts, AD 395–491*. Carson, R. A. G., Kent, J. P. C., Burnett, A. M. (ed.), London 1994
- Sear 1987 Sear, D. R.: *Byzantine coins and their values*, London 1987
- Sear 2014 Sear, D. R.: *Roman coins and their values*, Vol. V, London 2014
- Sommer 2003 Sommer, A. U.: *Katalog der Byzantinische Münzen. Münzsammlung der Georg – August – Universität Göttingen im Archäologischen Institut*. Boehringer, Chr. (Hrsg.), Göttingen 2003
- Sommer 2010 Sommer, A. U.: *Die Münzen des Byzantinischen Reiches 491–1453. Mit einem Anhang: Die Münzen des Kaiserreichs von Trapezunt, Regensauf* 2010
- Καραγιαννόπουλος 1978 Καραγιαννόπουλος, Ιω.: *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους. Ιστορία της πρωίμου βυζαντινής περιόδου (324–565)*, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1978
- Καραγιαννόπουλος 1992 Καραγιαννόπουλος, Ιω.: *Η πολιτική θεωρία των βυζαντινών*, Θεσσαλονίκη 1992
- Καραγιαννόπουλος 1998 Καραγιαννόπουλος, Ιω.: *Το βυζαντινό κράτος*, Θεσσαλονίκη 1998
- Νικολαΐδης 2019 Νικολαΐδης, Ν.: *Θέματα πατερικής θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 2019
- Πέννα 2002 Πέννα, Β.: *Το Βυζάντιο νόμισμα. Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζίας Κύπρου, Λευκωσία* 2002
- Χρήστου 2010 Χρήστου, Κ.: *Εκκλησιαστικοί συγγραφείς του 7ου αιώνα ως μάρτυρες της εποχής τους, Μάξιμος Ομολογητής, Αναστάσιος Σιναΐτης, Ψευδο-Μεθόδιος*, Θεσσαλονίκη 2010

Abstract

Byzantine imperial political ideology was based on the notion that the Byzantine emperor, as an earthly emperor, exercised the power “Ἐλέω Θεοῦ”. This paper sets out the factors that determined Byzantine imperial political ideology from the 4th to the mid-8th century AD (Part I) and conducts a study of representative coin issues to highlight how it was expressed (Part II, B). The goal of the research, based on the research questions, which constitute the content of Parts I and II, is to highlight and confirm the importance of coin editions as one of the most reliable historical sources contributing to the historical study of Byzantine imperial politics. The historical method was applied to selecting the documentary sources, with a view to their analysis and criticism.

Within the first section (Part I), it was indicated that securing the imperium required the Byzantine Empire to continuously implement a high strategy and diplomacy. In the 4th century AD, the Byzantine Empire stated its political ideology based on Roman state organisation, Christian ethics and the Greek tradition. The reign of Justinian I, who sought to restore the empire to its old borders, thus defining the imperial ideology, was decisive for the 6th century AD. The change of the system of governance and social relations in the 7th century AD, as well as the expression of doubt towards the higher authority, forced a rearrangement of the imperial political ideology. The new conditions in the first half of the 8th century AD called a political ideology to support a new strategy's definition.

In the context of the second section (Part II), it is indicated that the monetary sources expressed the imperial ideology based on a successful communication system between the emperor and the authority groups, and projected the imperial institution through their iconography. The subjects concerned the imperial house, the emperor's prominent position, the unity of the rulers, the female members of the imperial house, the emperor's absolute and God-given authority, the expression of his Christian faith, the unity of the imperial family, the imperial Christian ideology, the strength of the Byzantine state and the safeguarding of the emperor's succession. It is an important iconographic programme, culminating in the representation of Christ on the obverse of the coins. It expresses the new Christian imperial ideology, based on which the earthly emperor exercises the power entrusted to him by God. The aspirations of a new policy, linked to the apostolic destiny of the Byzantine emperor, can be seen. Therefore, through the numismatic sources, the state communicated its political and military power, as well as Christian morality and faith, while at the same time demonstrated the imperial ideology and reinforced the legitimacy of imperial power.

Keywords: Early Byzantine period, imperial political ideology, monetary sources, Christ, Byzantine emperor

CONTRIBUTORS

ELSA GEBARA holds an MA in TESOL from the University of Nicosia, where she carried out research related to English as a Lingua Franca.

ARETOUSA GIANNAKOU is an Assistant professor in the Department of Languages and Literature at the University of Nicosia. She works on linguistics, language learning, multilingualism, and intercultural education.

ANNA V. SOKOLOVA G. is a Full Professor of English at the Autonomous Metropolitan University, Mexico, with over 25 years of experience in language instruction. She holds a Master's degree in Romance–Germanic Philology and a PhD in Social Sciences, with a specialization in Communication and Politics. She is a member of the National System of Researchers (SNII) of the Secretariat of Science, Humanities, Technology, and Innovation, Mexico. Her research interests include foreign language teaching and learning, the preservation and revitalization of Indigenous languages in Mexico, discourse analysis, and the promotion of complex thinking among university students. Her scholarly output includes more than 40 presentations at national and international conferences, over 25 articles published in peer-reviewed journals, more than 15 book chapters with national and international publishers, and one book published in Spain.

OFELIA GÓMEZ LANDEROS is a Medical Surgeon from the National Autonomous University of Mexico (UNAM), with a specialization in Family Medicine and a Master's degree in Criminology from the Public Prosecutor's Office of Justice of Mexico City. She is a certified Family Physician and Adjunct Professor at UNAM, where she also serves as an examiner for Objective Structured Clinical Examinations (OSCE). She is currently an Associate Research Professor in the Bachelor of Medicine program at the Division of Biological and Health Sciences, Autonomous Metropolitan University, Xochimilco, Mexico City, where she also serves as Bachelor's Program Coordinator and Academic Trajectory Support Tutor. Her research focuses on foreign

language teaching and learning, as well as on fostering complex thinking in higher education contexts. Her academic production comprises contributions to national and international conferences, publications in peer-reviewed journals, and authorship of book chapters.

IOANNA AIVATZIDOU is a graduate of the Department of Economics at Aristotle University of Thessaloniki (AUTH) and holds a master's degree in Tourism Planning, Management, and Policy from the University of the Aegean. She has worked as a Sales Manager at the Thessaloniki Concert Hall and Head of the Promotion and Tourism Department at the Prefecture of West Attica. Her interest in pedagogy led her to study Early Childhood Education at AUTH, followed by postgraduate studies in Educational Sciences at the Hellenic Open University and Special Education at the Department of Philosophy and Pedagogy of AUTH. She is currently the Director of a multi-unit kindergarten and teaches economics and pedagogy courses at public Second Chance Schools. As part of her academic work, she has taught Tourism Economics at the Department of Economics of AUTH and Tourism Studies at SCS. She has published scientific articles and a children's book titled *"The Dream"*. In her free time, she enjoys painting, writing, and studying Byzantine music.

DIMITRIS VROIKOS is a graduate of the Department of Electrical and Computer Engineering at Aristotle University of Thessaloniki (AUTH). He holds a master's degree in Educational Organization and Management, specializing in Educational Leadership, from the University of Western Macedonia. Additionally, he has completed university-level professional development programs in Intercultural Education, Special Education, and Artificial Intelligence. He is currently the Director of the Thessaloniki Laboratory Center for Vocational Education. His research activity includes the publication of academic articles and participation in conferences, focusing on issues related to Education. Furthermore, he has authored the children's sto-

ry "The Dream" and has orchestrated children's songs. In his free time, he engages in music and creative crafts, channeling his creativity into a variety of pursuits.

ANGELA AJE INYANG is a journalist and communications professional with over 15 years of experience in media production, storytelling, and digital communication. She holds a Bachelor's degree in Broadcast Journalism from Daystar University, Kenya, and a First-Class Master's degree in Digital Media and Communication from the University of Nicosia, Cyprus. Her professional practice spans broadcast journalism, documentary production, and digital advocacy, with a particular focus on social justice, culture, and gender issues. Angela has worked as a freelance journalist with international media outlets including Reuters, CNN, and Al Jazeera, and is a co-founder of Double M Productions Limited, a media company producing documentaries and development-focused content. She is currently a Programme Officer (New Media) at the Lux Terra Leadership Foundation and a producer and on-air presenter with the Cross River Broadcasting Corporation. Her research interests include digital self-representation, gender, cultural norms, and social media practices in African contexts.

MIKE HAJIMICHAEL lectures in Communications and Sociology at the University of Nicosia, Cyprus. His research focuses on media representation, using narrative, semiotic, and thematic analysis to examine social media, memes, popular music, and print journalism. He is the author of *Bob Marley and Media: Representation and Audiences* (Rowman & Littlefield, 2023), a work presented widely at international conferences, including the 26th Annual Bob Marley Lecture at the University of the West Indies, Jamaica. In 2025, he published *The Living Chiofta: Some Stories That Come Out of Songs* (Marathovounos Press), which evolved out of podcast project. His current collaborative research with Australian-Cypriot historian Andrekos Varnava examines politically motivated killings

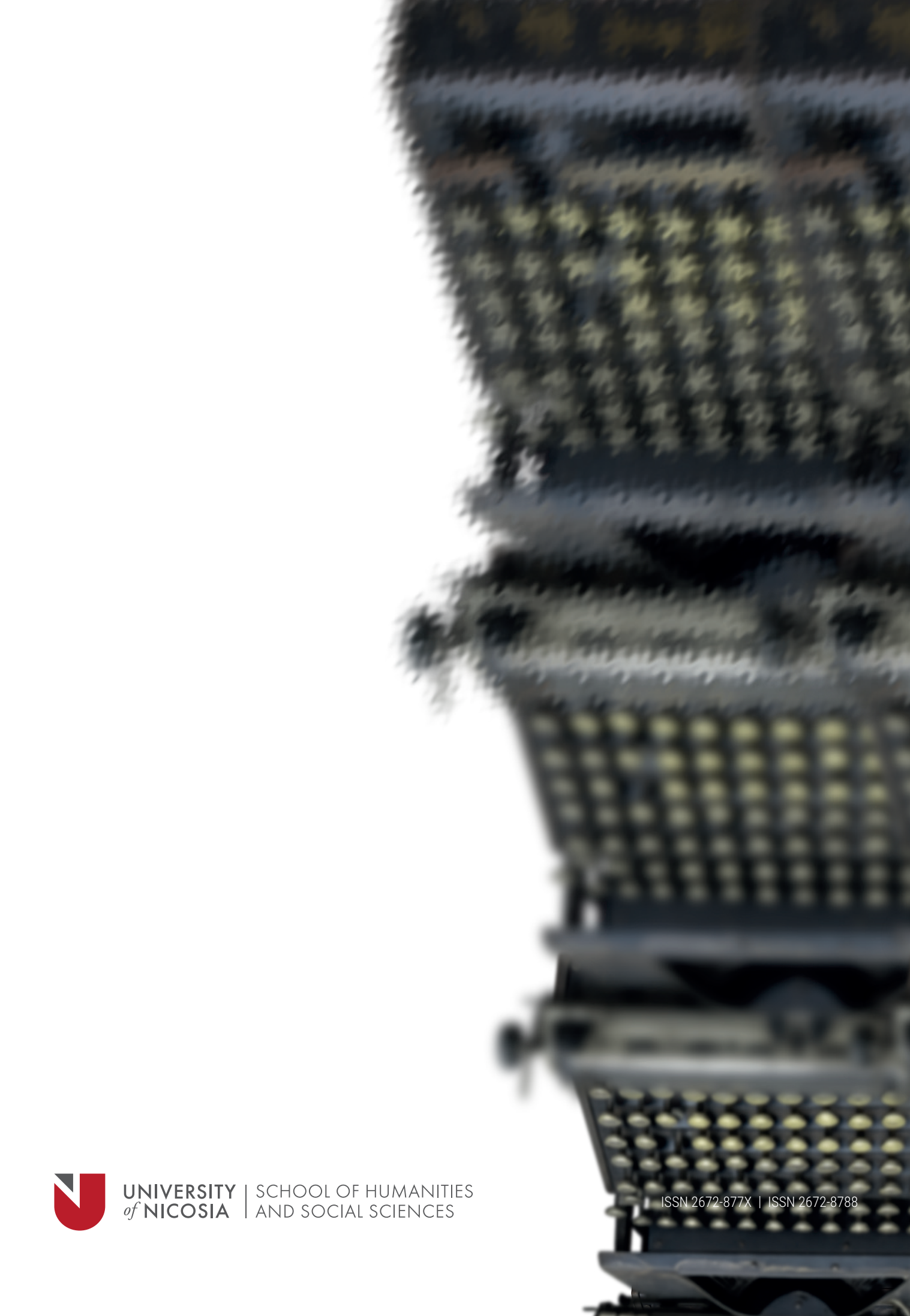
in Cyprus during the 1950s, drawing on news coverage, official archives, and ethnographic sources. Under the name Haji Mike, he is also an internationally active musician, DJ, and radio producer, whose creative practice informs his academic work through an auto-ethnographic lens.

LOUKAS A. PANAYIOTOU is a graduate of the High School of Rizareios Ecclesiastical School of Athens, a graduate of the Ecclesiastical Academy of Athens, (AEAA) and the Department of Theology of the School of Theology of the National and Kapodistrian University of Athens (NKUA). He completed postgraduate studies at the Theology Department of the University of Nicosia, specializing in Church History. He also holds a PhD in Theology at the Theology Department of the University of Nicosia and his doctoral thesis focuses on "Meletios Metaxakis as Metropolitan of Kition (1910-1918)". He studied Journalism (Journalists' Union of Athens) and Byzantine and European Music at the Athens Conservatory. He has specialised in palaeography at the Cultural Foundation of the National Bank of Greece, in archival and librarianship at the General State Archives of Greece and in history and archaeology at the Institute of Historical Research of the National Hellenic Research Foundation. He was a journalist, programme producer, Deputy and General Manager of the radio and television station "O LOGOS", as well as scriptwriter of a series of radio and TV programmes and documentaries of historical, cultural and religious interest, which received special awards and distinctions. He has also organised numerous scientific conferences and educational programmes and seminars. He is the author of a significant number of articles and studies in various scientific journals and honorary volumes. Since 2012 he has been the Editor-in-Chief of the scientific journal "Enatenises" of the Holy Metropolis of Kykkos and Tellyria. Since 2015, he has been the Secretary General and Special Teaching Faculty – Teaching Assistant of the Theology Department of the University of Nicosia.

CONTRIBUTORS

FOTINI NTANTALIA DRAKOU graduated from the Department of History and Archaeology at the Aristotle University of Thessaloniki. She received a Magister Artium in Ancient History and Classical Archaeology from the University of Leipzig and a PhD in Classical Archaeology with a specialisation in numismatics from Martin Luther University Halle-Wittenberg. She was a postdoctoral fellow in the Department of Ancient History at the same university. She also holds a degree and diploma in Byzantine music from the School of Byzantine Music of the Holy Monastery of Kykkos, a degree in German teaching from Friedrich Schiller University in Jena and a Vocational Training Instructor certificate, awarded by the Human Resource Development Authority of Cyprus. During her studies, she received scholarships from various international institutions and universities, including the State Scholarships Foundation, the DAAD, the International Numismatic Council, Martin Luther University Halle-Wittenberg, the Gerda Henkel Foundation, the Anastasios G. Leventis Foundation and the Ministry of Culture of Saxony. She participated in research projects funded by the European Commission, as well as various universities, ecclesiastical and state institutions in Germany, Greece and Cyprus. She also worked as a research associate at the Archaeological Museum of the University of Leipzig and participated in university-led archaeological excavations in Germany, France, and Greece. She has served on international editorial and scientific committees responsible for journal publication. Her professional experience also includes administrative roles such as Director of the Spyros Kyprianou Foundation, as well as twenty years of experience teaching German to adult learners. She has taught at the University of Leipzig, Martin Luther University Halle-Wittenberg, the University of Cyprus, the Open University of Cyprus, and at the United States Embassy in Cyprus. She has been affiliated with the Department of Theology at the University of Nicosia since 2018, first as a Special Teaching Faculty and, since 2021, as a Lecturer in Christian and Byzantine Archaeology. She is

a member of several international professional associations, including the American Numismatic Society, the Royal Numismatic Society, the Austrian Numismatic Society, the Swiss Numismatic Society, the German Association of Archaeologists and the Working Group for Christian Archaeology. She regularly participates in international conferences and her research and scholarly output includes monographs, edited volumes, conference proceedings, and articles in peer-reviewed scientific journals specialising in numismatics.

UNIVERSITY
of NICOSIA | SCHOOL OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

| ISSN 2672-877X | ISSN 2672-8788